

KABUL VE ONAY SAYFASI

Eda YİĞİT tarafından hazırlanan EMEK TARİHİNDEN KENTE BAKMAK:
BOMONTİ VE BİRA FABRİKASI ÖRNEĞİ adlı bu tezin yüksek lisans tezi olarak
uygun olduğunu onaylarım.

Yrd. Doç. Dr. Besime Sen

Tez Yöneticisi

Bu çalışma, jürimiz tarafından Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalında
yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: _____

Üye : Yrd. Doç. Dr. Binnur Öktem Ünsal

Üye : Yrd. Doç. Dr. Besime Sen

Üye : Yrd. Doç. Dr. Arz Gelib

Üye : _____

Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü tez yazım
kurallarına uygundur.

ÖNSÖZ

Eski bir Bomonti Bira Fabrikası işçisi olan dedesinin zihnini bana açmasına aracılık eden Mahir Ilgaz'a,

Sözlü tarih yöntemini bana öğreten ve iyi bir sözlü tarihçi olduğumu düşünerek beni onurlandıran Leyla Neyzi'ye,

Emek tarihi çalışmanın zorluklarına rağmen desteğini elden bırakmayan tez danışmanım Besime Şen'e,

1938 yılında basılmış, önemli bir tarihi değere sahip olan Bomonti Bira Fabrikası üzerine yazılmış ve zorlu bir yolculuktan sonra Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi'ne kazandırılmış olan tezi benimle paylaşan Lorans Tanatar Baruh'a,

Yıllar önce Bomonti'yi araştırarak geçmişe dair neredeyse tek kaynağı üretmiş olan sevgili hocam Erol Tümertekin'e,

Her zaman ufkumu açan ve üniversiteli olma bilincini kazandıran sevgili Sümer Gürel'e,

Teknik desteğini esirgemeyen Özge'ye, Burcu'ya ve Hande'ye,

Eski bir Bomontili olan değerli tiyatro adamı Arto Berberyan'ın Bomonti üzerine yazdığı kitabını bana hediye eden Bercuhi Berberyan'a,

Sözlü tarih görüşmeleri için bağlantı kurmama yardımcı olan ve ziyaretlerime eşlik eden Klara Behar'a,

Büyükannesi Bomontili olan Loretta Fermanoğlu ve çocukluğunu Bomonti'de geçirmiş Bruno Lacandela'ya,

Anılarını benimle paylaşan Zeki Ilgaz, Naim Tanyeri, Hasan Kaşkir, Selçuk Ilgaz, Abdurrahman Tunabağ ve Nurettin Oduncu'ya,

Eleştirileriyle olumlu katkıda bulunan Aziz Çelik ve Binnur Öktem Ünsal'a,

Ve editörlüğünden ve desteğinden dolayı Volkan Akkoç'a teşekkürler...

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT.....	vi
ÇİZELGE LİSTESİ.....	viii
ŞEKİL LİSTESİ	ix
1.GİRİŞ.....	1
1.1 ARAŞTIRMA AMACI.....	1
1.2 ALAN ARAŞTIRMASININ TASARIMI	4
1.3 ARAŞTIRMA YÖNTEMİ.....	5
1.4 ARAŞTIRMA SORULARI	8
2. EMEK VE KENT	11
2.1 EMEĞİN “SOYUT” VE MEKÂNSAL ANLAMI.....	11
2.2 EMEK TARİHİ VE KENTLEŞME	15
2.3 BÖLÜM SONUCU	28
3. BOMONTİ SEMTİ: CUMHURİYET’E DEVREDEN BİR OSMANLI SANAYİ BÖLGESİ 31	
3.1 BOMONTİ SEMTİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	32
3.1.1 1890’Lİ YILLAR VE ÖNCESİ	32
3.1.2 1955 SONRASI	41
3.1.3 2000’Lİ YILLAR VE SONRASI.....	46
3.2 BOMONTİ SANAYİ BÖLGESİ’NİN YERİ.....	57
3.2.1 SİT	57
3.2.2 SİTÜASYON.....	58
3.2.3 BOMONTİ SANAYİ BÖLGESİ’NİN SINIRLARI	58
3.2.4 BOMONTİ SANAYİ BÖLGESİ’NİN ÇEVRESİ	59
3.2.5 BOMONTİ SANAYİ BÖLGESİ’NDE KONUT YAPISI.....	61
3.3 BOMONTİ SANAYİ BÖLGESİ’NİN BUGÜNKÜ YAPISI VE DÜZENİ.....	63
3.3.1 İSTANBUL SANAYİNDEKİ YERİ	63
3.3.2 BOMONTİ SANAYİ BÖLGESİ’NDE ÇEŞİTLENMİŞ SANAYİ KOLLARI	69
3.4 BÖLÜM SONUCU	73
4. BOMONTİ BİRA FABRİKASI.....	75
4.1 BİRACILIK TARİHİ VE ÜRETİM SÜRECİ.....	75
4.1.1 BİRACILIK TARİHİ	75
4.1.2 ANADOLU BİRA TARİHİ.....	77
4.1.3 BİRA ÜRETİM TARİHİ	79
4.1.4 BİRA ÜRETİM AŞAMALARI	88
4.2 FABRİKANIN KURULUŞU	90
4.2.1 KURULUŞ ÖYKÜSÜ	90
4.2.2 YER SEÇİMİ	93
4.3 FABRİKANIN İŞLEYİŞİ.....	94
4.3.1 FABRİKANIN KADROSU	94
4.3.2 EĞİTİM VE ZANAATKARLIK	96
4.3.3 FABRİKANIN İÇ İŞLEYİŞİ.....	101
4.3.4 ÖZEL SEKTÖR İLE KAMU SEKTÖRÜNÜN KIYASLANMASI	102
4.4 FABRİKADA ÖRGÜTLENME DENEYİMLERİ	104
4.4.1 HEMŞEHRİLİK	104
4.4.2 SENDİKAL YAŞAM	106

4.4.3 KOOPERATİFLER	117
4.5 FABRİKADA EMEK SÜRECİNDE BİÇİMLENEN GÜNDELİK HAYAT	123
4.5.1 BOMONTİ BİRA BAHÇESİ	123
4.5.2 JÜBİLELER	129
4.5.3 SOSYAL AKTİVİTELER.....	130
4.5.4 ASKERİ MÜDAHALELER.....	132
4.6 FABRİKANIN KENTSEL ÇEVRESİ.....	133
4.6.1 KENTSEL YAPI İÇİNDEKİ YERİ.....	133
4.6.2 GECEKONDU BÖLGESİNDEN BİR ÖRNEK: KUŞTEPE	136
4.7 KUŞAKLARARASI EMEK DENEYİMLERİ AKTARIMLARI	140
4.7.1 KUŞAKLARARASI AKTARIM	140
4.7.2 İŞÇİ ÇOCUĞU OLMANIN ANLAMI	142
4.8 BOMONTİ BİRA FABRİKASI KAPANIYOR.....	143
4.9 BÖLÜM SONUCU	150
SONUÇ	152
KAYNAKÇA	155
SÖZLÜ TARİH GÖRÜŞMELERİ VE KİŞİSEL GÖRÜŞMELER.....	161
ÖZGEÇMİŞ.....	162

EMEK TARİHİNDEN KENTE BAKMAK: BOMONTİ VE BİRA FABRİKASI

ÖRNEĞİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Eda YİĞİT

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Mayıs 2010

ÖZET

Emek ve kent birbirini etkileyen ve şekillendiren olgulardır. Emek bir yandan kenti inşa ederken, kent de emeğin doğasını biçimlendirir. Kentleşme tarihi içinde yaşanan süreçlerin emeğe biçtiği rol ise insan hayatını ve toplumsal tahayyülleri şekillendirmektedir. Bu nedenle ortada derin bir bakış açısıyla okunması gereken bir kavram vardır. Bu çalışma, emek ile kent arasındaki karmaşık ilişkiyi tarihsel olarak anlamaya yöneliktir. Araştırma, Bomonti Bira Fabrikası tarihinde yer alan emek deneyimlerini konu alırken, bu deneyimlerin gerçekleştiği yer olan Bomonti semtinin tarihsel olarak toplumsal yapısını ve mekânsal dönüşümünü ortaya koymuştur.

Sermayenin, emeğin kentlerde başrolü oynadığı zamanlardan farklı olarak kentsel çevreleri emeğin yarattığı birikimlerden ve zenginliklerden yoksun bırakması, çalışma hayatının giderek daha da sertleşmesine ve sosyal hayatın renksizleşmesine yol açmıştır. Emeğin yaşadığı ortamın, bir zamanlar sırtını devletine dayadığı işini kaybetme korkusu yaşamadığı, yaşam kalitesinin daha yüksek olduğu, dolayısıyla bireyin şimdiki gibi yalnızlaşmış değil, kalabalık hissettiği bir ortamdan, güvensiz ve tedirgin yaşanan bir ortama dönüştüğü görülmektedir. Unutulmaması gereken başka bir nokta kuşaklar arası aktarımın sekteye uğradığı gerçeğidir. Bundan dolayı bu eksikliğe bir katkı yapmak üzere yaşanan dönüşüm, deneyimleyenlerin anlatılarına başvurularak kurgulanmıştır.

Çalışma, emeğin anlamının sorgulanmasıyla başlayarak, Türkiye’de emek tarihi ve kentleşme sürecine yönelik farklı dönemleri inceleyen birinci bölümü, Bomonti semtinin tarihsel gelişiminin değerlendirildiği ikinci bölümü, Bomonti Bira Fabrikası üzerinden emek deneyimlerinin incelendiği üçüncü bölümü içermektedir.

Bilim Kodu :
Anahtar Kelimeler : Bomonti, Emek, Fabrika, Sendika, Sınıf, Kentleşme, Sanayi, Gecekondu
Sayfa Adedi : 164
Tez Yöneticisi : Yrd. Doç. Dr. Besime Şen

**LOOKING FROM THE HISTORY OF LABOR TO THE CITY: THE CASE
OF BOMONTI AND THE BEER FACTORY**

(M.Sc. Thesis)

Eda YİĞİT

MIMAR SINAN FINE ARTS UNIVERSITY

INSTITUTE OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

May 2010

ABSTRACT

Labor and city are phenomena that effect and shape each other. While at one hand labor builds the city, the city in turn shapes the nature of the labor. The role given to labor by the processes in the history of urbanization shapes the human life and societal aspirations. Because of this reason this is a concept which needs to be looked into with a deeper perspective. This work is towards understanding the complicated relationship between labor and the city. The research investigated the labor experiences in the history of the Bomonti Beer Factory in a frame that involves the societal and environmental transformations of the historic Bomonti district.

In contrary to the times when labor had the leading role in the cities, when capital deprived the city environment from the experiences and richness of the labor it lead to a tougher work life and a less colorful social life. The time when labor lived the individual was backed up by the government, had no fear of losing a job and had a higher life quality and therefore the individual felt populated instead of feeling alienated like now. We now see that this setting has transformed into an insecure and troublesome environment. Another point that should not be forgotten is the fact that the transfer between generations has come to a halt.

The research begins with questioning the meaning of labor and consists of three parts. First chapter investigates the different periods in the history of labor and urbanization in Turkey. In the second chapter the historic development of Bomonti

district is assessed and in the third chapter the labor experiences from Bomonti Beer Factory is analyzed.

Science Code :

Key Words : Bomonti, Labor, Factory, Syndicate, Class, Urbanism, Industry, Gecekondu

Page Number: 164

Supervisor : Yrd. Doç. Dr. Besime ŞEN

ÇİZELGE LİSTESİ

Çizelge 3.1. 200 Gecekondu Sahibinin Coğrafi Kökeni.....	62
Çizelge 3.2. Sanayi Kolları ve İşçi Sayısı	64
Çizelge 3.3. Sanayi Kolları ve Kuruluş Sayısı.....	65
Çizelge 4.4. 1896-1914 Yılları Arasında Bira Üretimi (000hl)	80
Çizelge 4.5. 1908-1923 Yılları Arasında Bira Tüketimi (Lt)	81
Çizelge 4.6. 1923-1940 Yıllar Arasındaki Bira Tüketimi (Lt).....	82
Çizelge 4.7. Tekel'in Bira Üretimi (1943-1952).....	83
Çizelge 4.8. 1940-1962 Yılları Arasında Bira Tüketimi	84
Çizelge 4.9. 1960-1975 Tekel Yurtiçi Bira Talebi (000lt)	86
Çizelge 4.10. 1960-1975 Özel Sektör Yurtiçi Bira Talebi (000lt)	86
Çizelge 4.11. 1969-1997 yılları arasında Bira Üretimi Tekel ve Özel Sektör Kıyaslaması.....	87

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 3.1. İstanbul 19. Yüzyıl 1840-1920 Dolaylarında, Kaynak: İstanbul'dan Sayfalar, İlber Ortaylı (çalışmaya uyarlanmıştır.).....	34
Şekil 3.2. Bomonti Bira Fabrikası'na Ait Bir Kartvizit.....	35
Şekil 3.3. 1922 yılında İstanbul Şehir Sınırlarını Gösteren Bir Harita, Kaynak: Wikipedia.....	36
Şekil 3.4. 1925 Bomonti ve Şişli'nin bir kısmı Kaynak: Pervitich Haritaları(çalışmaya uyarlandı)	37
Şekil 3.5. 1946 Bomonti Hava Fotoğrafi kaynak: İBB (çalışmaya uyarlanmıştır.).....	38
Şekil 3.6. Bruno Lacandes'in Çocukluk Yıllarında Bomonti Semtine Dair Hatırladıkları Kaynak: Bruno Lacandes.....	39
Şekil 3.7. 1959 Bomonti Hava Fotoğrafi.....	41
Şekil 3.8. 1966 Bomonti Hava Fotoğrafi.....	43
Şekil 3.9. Bomonti'de Şehir Tarımı.....	45
Şekil 3.10. 1982 Bomonti Hava Fotoğrafi.....	45
Şekil 3.11. 2006-2008 Bomonti Hava Fotoğrafi.....	46
Şekil 3.12. Bomonti Bira Fabrikası'nın Son Hali	47
Şekil 3.13. Eski Bomonti Bira Fabrikası Alanı İçin Önerilen Proje.....	48
Şekil 3.14. 2008 Bomonti Bölgesi ve Çevresi	49
Şekil 3.15. Bomonti Eteklerinde Bomonti Tünelinden Bir Görünüş.....	52
Şekil 3.16. Notre Dame De Lourdes Gürcü Katolik Kilisesi.....	54
Şekil 3.17. Bomonti Sanayi Bölgesinin Genel Topografik Durumu	57
Şekil 3.18. Bomonti Sanayi Bölgesi Çevresi.....	60
Şekil 3.19. Bomonti'de Fabrika Duvarına Bitişik Bir Gecekondu.....	61
Şekil 3.20. Sıracevizler Caddesi Üzerindeki Apartman Tipi Konutlar Ve Arkalarında Sanayi Kuruluşları	63
Şekil 3.21. Sanayi Kuruluşu Yoğunluğu.....	68
Şekil 3.22. Sanayi kuruluşları.....	72
Şekil 3.23. Sanayi Kollarına Göre Kuruluşlar	73
Şekil 4.24. Fransız Gravürü Brezilya Yerli Kadınların Çiğneyerek Ve Tükürerek Bira Yapımı Kaynak: Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira, Ercan Eren.....	75
Şekil 4.25 Antik Çağ'dan Ortaçağ'a Bira Yapımı, Kaynak: Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira, Ercan Eren.....	76
Şekil 4.26. M.Ö. 645 Asur İmparatoru Asurbanipal'ın Kraliçesi Müzik Eşliğinde Saray Bahçesinde İçki İçerken, Kaynak: Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira, Ercan Eren.....	78

Şekil 4.27. 1941-1951 Yıllarında Tekel Tarafından Hazırlanmış Bira Broşürleri.	83
Şekil 4.28. Efes Pilsen'in Grubu Olan Erciyas Biracılık Ve Malt Sanayi A.Ş.'De Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel Temel Atma Töreninde.....	85
Şekil 4.29. 1915-1916 Tarihli Max Frunchtermann Tarafından Düzenlenen Kartpostal	91
Şekil 4.30. Bomonti Bira Fabrikası İlanları.....	92
Şekil 4.31. Atatürk Bira İçerken Kaynak: www.biralarblogspot.com, 23.01.2010.....	93
Şekil 4.32. Fabrika Yakınında İşçilerin Atölyeleri Arasında Bulunduğu Bir Fotoğraf	97
Şekil 4.33. Fabrikadaki Bir Atölyede Çekilmiş Bir Fotoğraf	98
Şekil 4.34. 1929 yılı 10'luk bira kasaları fabrika kamyonuna yüklenirken... ..	100
Şekil 4.35. Fabrikada İşçilerin Birlikte Yemek Yedikleri Bir Ortam.....	102
Şekil 4.36. Seyfi Demirsoy'un Çalışma Masasında Duran Ölene Kadar Sakladığı Fabrikada Çalışırken Bir Fotoğrafi.....	108
Şekil 4.37. Seyfi Demirsoy Fabrikada Çalıştığı Arkadaşlarıyla Birlikte Bir Fotoğrafi	109
Şekil 4.38. Seyfi Demirsoy Tek Gıda-İş Yöneticileri ile birlikte.....	109
Şekil 4.39. İsrail'de Sendikacılık Ve Kooperatifçilik Üzerine Gerçekleştirilen Bir Eğitim Kaynak: Zeki İlgaz Kişisel Arşivi	111
Şekil 4.40. Seyfi Demirsoy İsrail'de Atatürk Ormanı'na Ağaç Dikerken.	112
Şekil 4.41. Seyfi Demirsoy'un Katıldığı Türk-İş Mitinglerinden Biri.....	114
Şekil 4.42. 1968 - Bir Grevde Türk-İş'e Bağlı Tek-Gıda-İş Sendikası Üyesi Zeki İlgaz.....	115
Şekil 4.43. Seyfi Demirsoy Grev Gözcüsü iken	115
Şekil 4.44. 1977 Milletvekilliğine Adaylığını Koyan Naim Tanyeri Ve Kooperatif Üzerine Yazdığı Gazete Yazısı Kaynak: Naim Tanyeri, Siyasilere Mektuplar I.....	122
Şekil 4.45. Bomonti Bira Bahçesinde Bir Aile.....	124
Şekil 4.46. İskenderun'da Paloulyan Ve Evlatlarına Ait Oldukça Büyük Bir Bakkal Dükkânı. Kaynak: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e biraya dair objeler, belgeler, fotoğraflar, Efes Pazarlama ve Dağıtım Ticaret A.Ş.	125
Şekil 4.47. Bomonti Bira Bahçesinde Ahşap Fıçılarda Bira İçen Kadınlar Kaynak: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e biraya dair objeler, belgeler, fotoğraflar, Efes Pazarlama ve Dağıtım Ticaret A.Ş.	126
Şekil 4.48. 1933 tarihli Bomonti Bira Bahçesi Gezisi Sonrası Kaynak: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e biraya dair objeler, belgeler, fotoğraflar, Efes Pazarlama ve Dağıtım Ticaret A.Ş.	127
Şekil 4.49. Bira İçen Kadınlar Kaynak: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e biraya dair objeler, belgeler, fotoğraflar, Efes Pazarlama ve Dağıtım Ticaret A.Ş.....	129
Şekil 4.50. 1967 Bomonti Bira Fabrikası'nda bir jübile Kaynak: Naim Tanyeri, Siyasilere Mektuplar	130
Şekil 4.51. 1907 Yılında Ön Yüzünde Bomonti Bira Fabrikası'nın Fotoğrafi Bulunan Kullanılmış Bir Kartpostal.....	134
Şekil 4.52. 1930'lu Yıllar Bomonti Bira Fabrikası'na Giden Yol.....	134
Şekil 4.53. Boyacıların ismini yazdığı Bomonti-Nektar Bira Fabrikası.....	135

Şekil 4.54. 1950’li yıllar Bomonti	136
Şekil 4.55. Bomonti Bölgesi’nin Batısındaki Gecekondular	137
Şekil 4.56. Sendikasılaşmaya Ve Özelleştirmeye Karşı Mücadele Veren Bira Ve Likör İşçilerinin Komiteleri	146
Şekil 4.57. Bira Fabrikası İşçilerinin katıldığı bir miting	146
Şekil 4.58. Özelleştirmeye karşı mitinglerden biri.....	147
Şekil 4.59. Bomonti Bira Fabrikası'nın Özelleştirilmesine Karşı Miting	148

1.GİRİŞ

1.1 ARAŞTIRMA AMACI

Bu çalışma, emek tarihi ile kent tarihi arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik olarak önemli bir emek tarihi deneyimi olan Bomonti Bira Fabrikası ile Bomonti semtinin toplumsal ve tarihsel dinamiklerini konu almaktadır. Bomonti semtine adını veren Bomonti Bira Fabrikası özgün oluşum sürecine sahip olan ve bira üretim tarihi bakımından küçümsenmeyecek önemde olan; hem bir üretim mekânı ve hem de semtliler tarafından kullanılan bir kamusal mekândır. Bomonti Bira Fabrikası Osmanlı son döneminde 1890 yılında Bavyalı “Bomonti Kardeşler” tarafından kurulmuştur. 1908 yılında Bomonti Kardeşlerin işletmelerine soğuk hava tesisi eklemesiyle alt fermantasyon birasının üretimi başlamıştır. Bu bira üretiminde bir milat olmuştur. Çünkü bu tarih, üretilen biranın niteliği itibariyle bira sanayinin kuruluş yılı olarak kabul edilmiştir. Tez araştırmasında özellikle bira üretiminin kendine özgü yapısal özellikleri, işçi hareketinin oluşumu, fabrikada gündelik yaşam ve çalışanlar için fabrikanın anlamı araştırılmış, daha önce Bomonti Bira Fabrikası’nda çalışanların deneyimleri aktarılmak istenmiştir.

Fabrikanın içinden semte uzanan yaşam çerçevesinde sendikal hareket, zanaatkârlık, sosyal aktiviteler, hemşehrilik, kuşaklararası aktarım gibi hem gündelik yaşamı kapsayan hem de çalışma yaşamının parçası olan alanlarda çözümlenmeler yapılmaya çalışılmıştır.

Özellikle deneyimlerin bilgisine dayalı olarak kurgulanan bu çalışma, Bomonti Bira Fabrikası işçileri üzerine daha derinlemesine yapılacak çalışmaların başlangıç niteliği olma özelliğini taşımaktadır. İşçi sınıfının resmi tarihte yer alan olaylar ve kırılma noktalarıyla sembolize edilmesinin ötesinde anlatı, işçilerin olayları nasıl algıladıkları, ne hissettikleri, birlikte nasıl yaşadıkları, nasıl tecrübeler kazanıldığı ve nasıl tepki verildiği üzerine kurulmuştur.

Tez öncelikle alan araştırmasının tasarımı, araştırma yöntemi ve araştırma soruları konularını detaylandırmaktadır. Araştırmanın iskeleti üç ana bölüm altında

toplanmıştır. İlki Türkiye ölçeğinde emek tarihi ve kentleşme sürecini anlatan ve araştırmanın Türkiye ölçeğinde oturduğu zemini anlamaya yarayan bölümdür. Emek tarihi bölümünde Osmanlı döneminde başlayan işçi hareketlerinin Cumhuriyet döneminde gelişimi, sanayileşmenin genel durumu, sendikal hareketlerin doğuşu ve gelişimi, sendikal yapıların toplumsal yaşamdaki rolleri, partilerin sendikal yapılara bakışları, darbenin kurumlar ve yapılar üzerinde yarattığı dönüşüm ve deformasyon konularına değinilerek genel bir değerlendirme sunulmuştur. Kentleşme tarihi bölümünde ise Osmanlı kentlerinin yarı-özerk dokusu, Cumhuriyet kentlerinin devlet bürokrasisi ve orta sınıflarının sosyo-mekânsal yapılanma üzerine etkisi, ulus devlet merkezinden emeğin kentleştiği yıllara kayış ile toplumsal hareketlerin öznesi olan emeğin kamusal alanda talepleri ve inşa ettikleri, darbeye birlikte sahneyi sermayenin almasıyla kent yoksulları ile yatırımların ters orantılı ilişkisi konularından bahsedilerek kentleşmedeki dönemlerin anlatımı yapılmıştır.

Tezin ikinci bölümü, Bomonti semtinin tarihsel gelişimini, semt ölçeğinde ve sanayi ölçeğinde incelemektedir. Semtin yerleşim tarihi anlatılırken semte adını veren fabrikanın iktisadi ve sosyal bakımdan bulunduğu alanda kuruluş sebepleri açıklanmaktadır. Yıllara göre yerleşim dokusu tasvir edilmektedir. Bu tasvir yapılırken çocukluğunu semtte geçirmiş olan kişilerin anlatılarından faydalanılmakta ve günümüze kadar yaşadığı değişim tanımlanmaktadır. Sanayi ölçeğinde ise alanın sınırlarını oluşturan doğal belirleyiciler, çevresine göre konumu, gecekondular ve gecekondular dışı konutları ele alınmaktadır. Alanda nitelik açısından belirli öneme sahip kuruluşlar özelinde detaylar verilmektedir. Sanayi alanında büyüklük, işçi, ulaşım, mülkiyet, makine ve kuruluş değeri ve satışlar üzerine bilgi verilmekte, sanayi dallarına göre (kimyevi madde, dokuma, giyim eşyası gıda maddeleri, madeni eşya, elektrik malzeme, mobilya ve mefruşat, içki sanayi; bira ve diğer sanayiler) İstanbul hatta Türkiye ölçeğinde üretim değerleri konusunda bilgiler içermektedir. Günümüzde Bomonti başlığı altında, Bomonti semtinin sanayi bölgesi olma niteliğini daha küçük ölçekli sanayiye ve ticaret, iş merkezi niteliğine bırakması, Ulaşım imkânlarının gelişmesi ve kapanan fabrika arazilerinin mekân bakımından olanak sunması ile sermayenin ilgisi ve yatırım çeken bir alana nasıl dönüştüğü anlatılmaktadır. Bomonti Bira Fabrikası alanında yapılan otel ve kongre merkezi, prodüksiyon şirketleri, ekolojik halk pazarı, iş merkezleri ve küçük sanayi işletmeleri üzerine değerlendirmeler yer almaktadır.

Tezin üçüncü bölümünde biracılık tarihi ve üretim süreci hakkında genel bilgiler verilerek, Bomonti Bira Fabrikası özelindeki araştırmalar ele alınmaktadır. Bira Fabrikasının iç işleyişini anlayabilmek için üretim sürecinin nasıl aşamalardan geçtiğini bilmek gerekir. Çünkü fabrika içindeki işbölümü ve uzmanlaşma hakkında ipuçları vermektedir. Biracılık tarihi ise dünyada bira üretiminin evrimi ve toplumlar için anlamının nasıl değiştiği ve fabrikanın kurulduğu yıllarda dünyada biranın nasıl üretildiğini anlamak ve mukayese edebilmek bakımında anlamlıdır. Biracılık tarihi biranın etimolojik kökeninin incelenmesi, uygarlık tarihi açısından önemi ve ekmeğin tarihiyle paralelliği önem taşımaktadır. Coğrafi yönden üretildiği bölgelerden bahsedilmektedir. Anadolu'da biranın gelişimi Sümerler döneminden başlayarak Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır. Biranın üretiminin ne gibi aşamalardan geçerek yapıldığı anlatılmaktadır. Bu bölümde biranın dünya tarihi ve Türkiye tarihindeki yerinden sonra Bomonti Bira Fabrikası üzerine derinlemesine bir inceleme yapılarak fabrikanın kuruluş öyküsü, kurulurken yer seçimi ölçütleri, fabrika kadrosu, zanaatkârlık, hemşehrilik, kuşaklararası aktarım, sendikal yaşam, kamu ve özel sektör kıyaslaması ve kuşaklararası aktarım gibi konular ele alınmıştır. Fabrikanın kuruluş öyküsü, Bomonti Bira Fabrikası'ndan Tekel Bira Fabrikası olana kadar devam eden sürecin nasıl yaşandığıdır. Fabrika kadrosu içinde işçi profiline dair açılımlar yapılmakta ve etnik yapısı üzerine edinilen bilgiler sunulmaktadır. Zanaatkârlığın milli eğitim sisteminin önemli bir ayağı olan meslek okullarında verilen eğitimle ilişkilendirilerek fabrika içindeki rolü değerlendirilmektedir. Fabrikaya özgü ve fabrikanın iç işleyişine dayalı gündelik yaşamı etkileyen olaylar ise jübileler, sosyal aktiviteler, darbeler, bira bahçesi, yapı ve tüketim kooperatifi üzerinden anlatılmaktadır. Fabrikanın günümüzdeki yoğun yerleşim dokusundan farklı olarak, hem fiziksel hem de sosyal olarak kentsel yapıyla olan ilişkisi, her yerden görülebilir ve görkemli olması ve işçilerin yaşamlarının büyük kısmını semtte geçirmeleri farklı bir anlam taşımaktadır. İşçi çocuğu olmanın anlamı ise kendini kocaman bir ailenin mensubu hissetmenin yarattığı güveni inşa etmiştir.

Çalışmada kullanılan tezlerin, akademik araştırmaların ve kitapların yanı sıra malzemeler ve veriler özellikle sözlü tarih görüşmelerine, eski gazete ve dergi arşivlerine, sendika ve kurumların bültenlerine ve arşivlerine dayanmaktadır. Bu tür çeşitli türden malzemenin kullanılması çalışmanın sınırlarını ve içeriğini genişletmiştir.

1.2 ALAN ARAŞTIRMASININ TASARIMI

Bomonti, Bomonti Bira Fabrikası'nı kuran Bomonti Kardeşlerden adını alan bir semttir. Semtin miladı sayılan fabrikanın kuruluşu semtinde kuruluşu anlamını taşımaktadır. Çevresinde yer alan modern bir semt olarak gelişen Şişli ile sanayi açısından oldukça önem taşıyan ve işçi havzası sayılabilecek Feriköy, Kuştepe, Kasımpaşa gibi gecekondularla kuşatılmıştır. Fabrikayla miladını yaşayan ve bir sanayi bölgesine dönüşen bu semt birçok emek deneyimine şahitlik etmiştir. Bu deneyimler sosyal yaşamın ve kent yaşamının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Şimdiye kadar Bomonti üzerine yapılan çalışmaların daha çok sanayi bölgesinin¹ ve küreselleşmenin etkisiyle yaşanan mekânsal ve toplumsal yaşamın değişimi² üzerine odaklandığı görülmektedir.

Bu tezin araştırma konusu ise daha önce üzerinde çalışılmamış olan aslında semtin “emeğin yaşam alanı olarak içinde ve çevresinde barındığı” Bomonti Bira Fabrikası'dır. Bu fabrikaya çevredeki gecekondularla kuşatılmış bölgeden akan işçilerin, kendilerinin yaşayamayacağı derecede lüks bir yerleşim olan Bomonti semtindeki yaşamı, tarihte derinden etkilediklerini unutmamak gerekir.

İlk kurulduğu yıllardan sanayi bölgesi olarak tanımlandığı yıllara kadar hem şehrin kenarında hem de şehrin merkezinde olan bu bölge günümüzde bir kent merkezi olarak algılanmakta, bu nedenle sermayenin ilgisini oldukça çekmektedir. Sermayenin ilgisini çekmesi ise doğal olarak rantın yükselmesine yol açmaktadır. Fabrikanın bulunduğu alanın bugün otel ve kongre merkezi olarak yoğun inşaat faaliyetlerinin sürdürüldüğü bir alan olması, karşısındaki alanın üniversite kampüsü olarak hizmete girecek olması yaşanacak önemli değişimlerin göstergesidir. Semtin çehresinin sanayi bölgesinden kültür ve ticaret merkezine dönüşmesinin kurulduğu günden bu yana yarattığı mekân kültürü ve gündelik yaşam pratiğinin nasıl değiştireceği sorusunun yanıtı olumlu görünmemektedir. Bunun sebebi bir zamanların çevredeki gecekondularda yaşayan, düşük gelir grubunun parçası olan,

---

¹ Alkan, C., Haziran 2003. Sanayinin Yer Seçimi “Bomonti Sanayi Bölgesi ve Mekansal Dönüşümü”, Lisans Bitirme Ödevi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.

² Kılıç, D., 2008. Mekânsal ve Toplumsal Değişme Bomonti Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

eğitim düzeyleri düşük, usta-ıracak ilişkisiyle öğrenebilen, kol gücüne dayalı sektörlerde çalışan mavi yakalı sanayi işçilerinin yerini, iş ve ticaret merkezlerinde çalışan, meslek eğitimlerini tamamlamış, beyaz yakalı çalışanlar almaktadır. Bölgeye açılan banka, lüks restoran ve alışveriş mağazaları da rantın yükselmesini kanıtlamakta, rantın yükselmesi ise semt sakinlerinin yer değiştireceği sinyallerini vermektedir. Sonuç olarak eskiden sanayi bölgesinde çalışan, hatta bir kısmının çocuklarının formasyonunu bile buna göre hazırladığı işçi sınıfı; neoliberalizmin yarattığı kaosla eskiden var olduğu yaşam alanında kopmak zorunda kalmıştır. Daha bütüncül ölçekten bakarsak, İstanbul’da eskiden kent merkezi dışından kalan birçok alanın bugün kent merkezinin bir parçası haline gelmesi, daha “karlı” yatırımlar ve üretim yerine tketicim mekânlarının inşasının nn açmakta, yoksun grupların kent merkezinden dışlanması sonucunu doğurmaktadır.

Kamu yararının inşasından uzak, zelleştirme yoluyla piyasanın ve sermayenin saldırısı altında olan kentlerin emek tarihi bakımından geçmişte sahip olduğu değerleri ortaya çıkarmak, günümüzde en yüksek verimliliği hedefleyen üretim meknlarıyla mukayese edebilmek adına bu değerlerin önemini vurgulamak ve bakış açısını genişletmek amacı bu çalışmanın gerekliliğini ve alan seçiminin sebeplerini oluşturmaktadır.

1.3 ARAşTIRMA YÖNTEMİ

Araştırma, emek tarihinden yola çıkarak kenti anlamaya amaçlamaktadır. Bu anlama çabasını, Bomonti Bira Fabrikası ve bulunduğu semt Bomonti üzerinden gerçekleştirmiştir. Araştırma genel olarak fabrikada yaşanan emek deneyimlerini, bu alanda var olan üretim kültürünün kent yaşamındaki yerini, emeğin kentsel ortamda gündelik hayatta ki özgün yaratılarını, kentin mekânsal ve toplumsal dönüşümünün sonuçlarını ve kamu ve özel sektörde ki davranış farklılıklarını ortaya çıkarmayı hedeflemiştir.

Alan araştırması sırasında bir yandan kişisel görüşmeler yapılmış, diğer yandan araştırmanın başladığı 2009 yılından bu yana alan gözlemlenmiş, mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın temelini oluşturacak bilgi, belge ve yayınlara ulaşabilmek için mücadele verilmiştir. Kurumsal arşivlerin ötesinde özel imkânlarla

saklanmış belgelere ulaşmaya çalışılmıştır. Bu tür bir araştırmayı yapabilmek için kişisel bağlantıları kurabilmek önemli olmuştur.

Bilgi ve belge bakımından kişilerle yapılan görüşmelerde alanla ya da fabrikayla ilgili fotoğraflar toplanmıştır. Bazı kişilerden alan ölçeğinde geçmişten hatırladıklarını aktarabilmesi için bir zihin haritası çıkarması istenmiştir. Örneğin bira fabrikası örneğinde olduğu gibi eskisiyle aynı işlevi taşımayan yapıların yeni yönetimiyle bağlantı kurularak geçmişten kendilerine ulaşan bir veri olup olmadığı sorgulanmış, varsa fotoğraf ya da belgesel nitelikli dokümanlar elde edilmiştir. Ayrıca 2009 yılında Efes Pilsen'in "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Biraya Dair Objeler, Belgeler Ve Fotoğraflar" isimli sergi için kullanılan malzemeler görsellik açısından araştırmaya katkı sunmuştur.

Bu araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerin sürdürülmesi önemlidir. Yaşlı bir nesil çalışmaktan kaynaklanan aciliyet göz ardı edilmemelidir. Çünkü geç kaldığımız şey yaşanan bir deneyimin gelecek nesillere aktarılamamasına yol açacaktır. Araştırmanın çok daha kapsamlı ve ciddi bir arşiv taraması yapılarak devam etmesi gerekmektedir. Bu kapsamda geçmiş yıllara ait Gece Postası, Çalışma, İktisadi Yürüyüş, İktisadi Uyanış ve Yön gibi gazete ve dergilerin bir kısmı taranmış olsa da inceliklerle her bir tarih ve ilgili olabilecek her türlü kaynağın atlanmadan taranması gerekmektedir.

Semt ve fabrika ölçeğinde emek deneyimlerinin tez araştırma konusu olarak belirlenmiş olması, aynı zamanda sözlü tarih yöntemini kullanmayı gerekli kılmıştır. Sözlü tarih, toplumsal amaçlara sahip olan tarihin, siyaset ve yönetime odaklanma davranışını değiştirmek ve yeni araştırma alanları açmak bakımından kullanılabilir. Tarih yazıcılığının hammaddesi olan belgeler önceliklere sahip kişiler tarafından saklanmış ya da yok edilebilmiştir. Aslında iktidar yapısı tarih aracılığıyla geçmişi kendi algılayışıyla kaydeden devasa bir kayıt cihazı gibi işlemiştir.³ Bu sebeple sözlü tarih tarihin içeriğini ve amacını dönüştüren bir araç olarak kullanılabilir. İşçi tarihi özelinde bakılırsa uzun bir süre işçi sınıfı ile devlet arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar, sendikaların ve işçilerin siyasi örgütlenmeleriyle ilgili kurumsal kayıtlardan oluşmuştur. Kaçınılmaz olarak geride

---

³ Thompson, P., Ekim 1999. Geçmişin Sesi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 2

kayıt bırakan ve kendi tarihini yazdıran örgütlerde büyük ve başarılı örgütlerdir.⁴ Sözlü tarih ile birlikte her çeşit insanın hayat tecrübelerinin tarihin hammaddesi olarak kullanılabilmesi tarihe yeni bir boyut kazandırmakta, yeni bir yönden kanıt toplamaya olanak sağlamaktadır. Temel olarak daha eşitlikçi bir tarih anlayışı yaratmanın yollarını açması, tanıkların alt sınıflardan, ayrıcalıksız ve ezilenlerin arasından seçilebilmesiyle mümkün olabilmektedir. Aslında bir nevi kurulu düzenin anlattıklarına meydan okuyarak geçmişin çok daha gerçekçi ve adil bir şekilde yeniden inşasıdır. Sözlü tarihin bu açıdan tarihin toplumsal mesajına radikal bir etkisi vardır. Toplumsal yaşamda benliğin ve belleğin parçası ve malzemesi olan sözlü gelenek için yapılan tanımlama, onun kapsayıcılığını ve önemini algılamaya imkân tanır. “Sözlü gelenek orada burada insanların ağızlarında dolaşan, herkesin, köylülerin, kasaba halkının, yaşlı adamların, kadınların, hatta çocukların tekrar tekrar anlattığı, bir akşam köy kahvesine girdiğinizde duyabileceğiniz, yoldan geçen biriyle yağmur, mevsim sonra yiyeceklerin pahalılığı, sonra imparatorluğun zamanları ve sonra devrim günleri üzerine sohbet ederken öğrenebileceğiniz ulusal bir gelenektir.”⁵

Bomonti Bira Fabrikası ve Bomonti semti özelinde yapılan görüşmelerin sözlü gelenek bağlamında değerlendirmek gerekirse, kuşaklararası bir aktarımın gerçekleşmesiyle yapılan görüşmeler, ortalama üç kuşak öncesinin sözlü geleneğine ışık tutmaktadır. Kendi deneyimleri bazında ise akademik emek tarihi çalışmalarından farklı olarak; işçi sınıfı kültürü, eğlence alışkanlıkları, gelecek kaygıları, işçi olmanın anlamı, fabrikanın kapatılmasına karşı tepkileri ve hissiyatları gibi alışılmışın dışında anlatımlarıyla tanıklıklarını paylaşmışlardır.

Sözlü tarih yöntemi kullanılarak yapılan araştırmada, daha geçmişe ışık tutabilmek adına yaşlı olmaları, hitabet yeteneğinin gelişkin olması ve fabrikanın işleyişi içinde belli konularda uzmanlaşmaları göz önüne alınarak öncelikler belirlenmiş, görüşülecek kişilere bu kıstaslara göre karar verilmiştir. Görüşmeler sadece emek tarihine yönelik aranılan bilgiye ulaşmak kaygısının ötesinde, işçilerin öz yaşam öykülerini, aile tarihlerini hatta çocukluklarını ve yetişkinliklerini geçirdikleri şehirlerin hikâyelerini de kapsayan bir derinlikte yapılmıştır. Dolayısıyla aynı

---

⁴ Thompson, P., Ekim 1999. Geçmişin Sesi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 3

⁵ A.g.e, s.19

zamanda bu görüşmelerin psikanaliz içeren bir yanı da bulunmaktadır. Sözlü tarih ile insanlarla güven temelinde kurulan ilişkiler ve paylaşılan anılar gerçekten öğretilen, kalıplaşmış bilgilerin sorgulanması bakımından da oldukça önem taşımaktadır. Bu bağlamda Stefan Zweig'ın bir sözünü hatırlatmak gerekir. “Bir ulusun ya da bir kentin gizli yanları yalnız kitaplarla, hatta yalnız dolaşmakla iyice tanınmaz; bu ancak onun en iyi evlatlarıyla tanışarak olabilir. İnsanlarla ülke arasındaki bağları gerçekten görmek, ancak yaşayanlarla düşünce dostluğu kurarak gerçekleştirilebilir; dıştan yapılacak her gözlem, gerçekten uzak ve pek aceleci bir yargıya götürür.”⁶

1.4 ARAŞTIRMA SORULARI

Alan araştırmasında yanıtlanması beklenen sorular; kent için kırılma yaratan olayların ve ülkesel nitelikte etki yaratan politikaların Bomonti ölçeğinde etkilerinin ne olduğu, alanda var olan emeğin örgütlenme biçimleri, deneyimlerin kuşaklar arası nasıl aktarılabildiği, semtin toplumsal yapısı ve değişimin nasıl gerçekleşmekte olduğuna yöneliktir. Fabrika özelinde derinlemesine sorulan sorulardan, Bomonti’de çalışmanın ve çevredeki gecekondu alanlarının birinde yaşamının gündelik yaşamda ne gibi anlamlara karşılık geldiğidir.

Bununla birlikte yapılan sözlü tarih görüşmeleri hem araştırma yöntemi olarak hem de görüşmecilerle kurulan ilişkiler bakımından önemli bir zenginlik sağlamıştır. Sözlü tarih görüşmelerinde konu başlıkları altında sorular gruplandırılmıştır. İlk konu başlığı altındaki sorular üretim sürecini kapsamaktadır. Bira yapım sürecine, hammaddenin nereden alındığına, üretilen biranın nerelere gönderildiğine, hangi bölümde kaç işçinin çalıştığına, görev değişikliği yapılıp yapılmadığına, teknolojik gelişmelerden nasıl etkilenildiğine, alınan eğitimlerin neler olduğuna, ekip çalışmasının olumlu ve olumsuz yanlarına, çalışmanın verimliliğine yönelik sorular sorulmuştur.

İkinci konu başlığı; çalışma hayatındaki ilişkiler üzerinedir. İşçiler arası ilişkiler ve işveren ile olan ilişkiler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İşçiler arası ilişkiler altındaki sorular; ailecek görüşmelerin yapılıp yapılmadığına, fabrikada çalışan işçilerin birbirini ne kadar tanıdığına, çalışan kadın işçinin varlığına, fabrika içi ve dışı ortak

---

⁶ Zweig, S., 2000. Dünün Dünyası Bir Avrupalının Anıları, Can Yayınları, 3. Basım, İstanbul, s. 111

kullanım mekânlarına, mesai saatleri dışı ve boş zaman aktivitelerine, işçiler arası gruplaşmaların ne tür etkenlere bağlı olduğuna, arkadaşlarının hangi etnik köken ve yöreden olduğuna, bira fabrikası dışındaki başka fabrikalarda çalışanlarla ilişkilerine, gecekondulu ya da kooperatifte yaşadıkları mahallelerde ilişkilerine, yaşadıkları semt ve fabrikanın nasıl değiştiği ve darbelerin ülkeyi ve gündelik yaşamlarını nasıl etkilediğine yöneliktir. İşveren ile olan ilişkiler altındaki sorular, fabrika yöneticileriyle ve memurlarla ilişkilerine, davranışlarına, işi bırakmayı hiç düşünüp düşünmediklerine yönelik olarak sorulmuştur.

Üçüncü konu başlığı altındaki sorular hak mücadeleleri ve bilinci üzerine kurgulanmıştır. Sosyal güvence veya iş kazası hususunda sıkıntı yaşayıp yaşamadıkları, fabrikada özel günlerin, bayramların, ramazanların v.b. nasıl geçirdikleri, haksızlığa uğrayıp uğramadıkları ve uğramışsa nasıl mücadele verdikleri üzerine sorular yöneltilmiştir.

Dördüncü konu başlığı altındaki sorular sendikal yaşam üzerine odaklanmıştır. Sendikal faaliyetlere ne zaman ve nasıl başladıklarına, sendikal işçilerin farkları, direnişlerin ve grevlerin nasıl yaşandığına, sendikal eğitimlerin nerede alındığı ve neler öğrenildiğine, işçilere sendikal yapı üzerine edinilen birikimin nasıl aktarıldığı ve ne kadar başarıya ulaştığına, yurt dışında sendikal eğitim alanlarına, sendikal yapı konusunda Türkiye'yi diğer ülkelerle kıyasladığında ne durumda olduğuna, günümüzdeki sendikal durumun nasıl değerlendirildiğine yönelik sorular sorulmuştur.

Beşinci konu başlığı altında krizlere yönelik soruların cevaplanması istenmiştir. Geçmişte yaşanan krizlerden nasıl etkilendikleri, hangi dönemlerde yaşadıkları ve bu krizlerin işçi haklarını tehlikeye uğrattığı zamanların olup olmadığı, kendilerini güvende hissedip hissetmedikleri, yeni işçi alımlarının olup olmadığı, işçi alımı olduysa gerekli olup olmadığı üzerine sorular sorulmuştur.

Son konu başlığı altında yaşam üzerine sorular kurgulanmıştır. Günümüzdeki çalışma hayatı ile geçmişteki çalışma hayatının kıyaslanması, severek çalışmış olup olmadıkları, çocuklarına iyi yaşam koşulları yaratıp yaratamadıkları, çalışma hayatında kendini değerli mi yoksa geçici mi hissettikleri, borçlanıp borçlanmadıkları, fabrikada çalıştığı bir gününün nasıl geçtiğinin anlatması, kendini çalıştığı yere ait hissedip hissetmedikleri, çalışma hayatında korku duydukları ve risk

aldığı bir durumun olup olmadığı, gelecek kaygısı duyup duymadıkları, çalıştıkları ortamı insani değerler bakımından değerlendirmeleri, fabrikada yaşadıkları önemli bir olay, geriye dönüp bakıldığında Türkiye'ye de ya da dünyaya insanlığa nasıl bir katkı sunduklarını düşünmeleri üzerine sorular sorulmuştur.

Genellikle soruların rotasını görüşülen kişiler belirlemiş, kendi yetileri ve fabrikadaki ilgi alanlarına göre cevapladıkları sorular ve bakış açıları değişkenlik göstermiştir. Cevaplanan soruların bir kısmı, bölümlerin birbirine oranları gözetilerek verilmesi açısından, çalışmada yer almamaktadır. Soruların detaylı ve kapsamlı nitelikte olması görüşülen kişilerin deneyimlerinin birbirinden ne kadar farklılaştığını ve zengin olduğunu göstermiştir.

Yapılan araştırmanın içeriği oluşturulurken, E.P. Thompson'un İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu⁷ kitabından faydalanılmıştır. Standartlar ve deneyimler başlığı altında mallar, evler, hayat ve çocukluk başlıkları altında Sanayi Devrimi sırasında yaşananları aktarmıştır. Hayat standartları, metropol yoksulları, çocuk emeği, çalışan sınıfların sıkıntıları dolayısıyla ölüm oranları, emek türü ile sağlık ilişkisi, geleneksel cemaat ve aile hayatı üzerine bu dönemi değerlendirmiştir. Sanayi Devrimini, görünmeyen boyutlarıyla irdelemeye çalışmıştır. Bu çalışmada, bu görünmeyen boyutları daha görünür hale getirebilmek için kitabın araştırma pratiğinden faydalanmıştır.

Ayrıca E.P. Thompson'un çalışması işçi sınıfının sanayi devrimi ve fabrika sisteminin edilgen bir sonucu olmadığını, bu gelişmelere karşı zanaat geleneklerinin, halkın ahlaki ekonomisini, kırsal köylü ve işçi topluluklarının ısrarla korudukları kültürlerinin kullanıldığı ve savunulduğu bir savaşın sonunda oluştuğunu göstermektedir.⁸

---

⁷ Thompson, E.P., 2006. İngiliz İşçi Sınıfı'nın Oluşumu, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, Birikim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul. s.387-427

⁸ Koçak, M. H., 2009. Türkiye İşçi Hareketi Tarihini Yeniden Yazmak, Tarih Sınıflar Ve Kent, Der. Şen, B., Doğan, A.E., Dipnot Yayınları, 1.baskı, s.47

2. EMEK VE KENT

Emek ve kent başlığı altında emeğin soyut ve mekânsal anlamı sorgulanmış, emek ve kentleşme Türkiye ölçeğinde tarihsel dönemler bazında ele alınarak incelenmiştir.

2.1 EMEĞİN “SOYUT” VE MEKÂNSAL ANLAMI

Emek ve kentleşme iç içe geçmiş birbirinden ayırtılamaz iki olgudur, çünkü en geniş ve temel anlamıyla birbirlerini inşa ederler. Bu durum tarih boyunca böyle olmamıştır. İkel toplumlarda çalışmanın yapılandırılmadığı, hatta çalışmayı tanımlayacak herhangi bir sözcüğün bulunmadığı görülmektedir. Çalışma, çaba ile oyun arasında bulunan bir toplumsal faaliyetle ilgilidir.⁹

18. yüzyıla gelindiğinde emeğin toplumsal mekanizmanın merkezinde olduğu görülür. Bolluğun sürmesini sağlayan somut bir amaçtır. Daima bir başka insana dönük bir çabadır ve özellikle toplumsal alışveriş ve ilişkilerin genel ölçüsüdür. Her şeyin fiyatını emek belirler ve toplumsal düzenin dokunulmazlığının garantisidir.¹⁰

Günümüz kapitalist sistemi içinde emek, araçsal bir rasyonaliteye erişmek için basit bir araç olarak kullanılır. Kapitalizm, emeğin emekçiden ayrılabilen basit bir güce dönüşmesine yol açar. Emek diğer metalar gibi bir metaya dönüşmüştür ve üretim verimlilik ölçütlerine göre geliştiğinden, giderek daha soyut bir hal alarak araçsallaşmıştır.¹¹

Artık emek süreci kendi dışındaki güçler tarafından yönlendirilmekte ve yönetilmektedir. Sermayenin gelişimini hedefleyen mantık, emeğin bedelini azaltmayı ya da kendi işine yarayanın dışındakini ortadan kaldırmayı hedeflemektedir.

---

⁹ Meda, D., 2004. Emek Kaybolma Yolunda Bir Değer Mi?, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 31-35

¹⁰ A.e., s.89

¹¹ A.e., s.145

Kapitalizmin sınırsız büyüme isteğinin her düzeyde, bireyler düzeyinde tatminsizlik, “daha fazla” arzu ve istek olarak; sistem düzeyinde sınırsız azamileştirme talebi olarak; sistem düzeyinde sürekli büyüme talebi olarak; uygarlık düzeyinde uygulamın artışının (hız, makinelerin gücü, tesislerin boyutları, binaların yüksekliği, tarımsal verimlilik v.s.) ideolojik değerler kazanması olarak ortaya çıkması için değerlendirme yöntemi ve karar rehberi olarak nicelikselleştirmeyi benimsemek yeterlidir.¹² Kapitalizmin özünde yer alan bu büyüme isteği, emeğin çalışma yaşantısındaki rolünü direkt olarak belirlemektedir.

Emekçi yaşamını kazanmak için çalışmaktadır. Sonuçları doğrudan kendisi için yararlı olmayan bir çalışma karşılığında, ihtiyacı olan ve kendisi gibi başka birileri tarafından üretilmiş satın alabileceği şeyi elde etmek için çalışır. Sattığı bu çalışma mümkün olduğunca fazla verimlilikle üretilmiş mal ve hizmetlerde cisimleşen eşit ve mümkünse daha fazla çalışma miktarlarıyla mübadele edilebilmek için mümkün olduğunca daha fazla verimlilikle gerçekleşmektedir.¹³ Kapitalizmin her şeyin daha fazlasını istemesi patolojik bir hal almıştır. Bu ortamdan da üretimin öznesi olan emek en çok etkilenmektedir.

Kapitalist mantık içinde pazarın dünya çapında yayılması, çalışmayı hiç olmadığı düzeyde bölmüş, insanı sermayenin basit bir piyonu haline getirmiştir. Yoksulluk artık milyonlarca insanın boğuştuğu bir paradoks ve “insanlığın ilerlemesi” adına aklanamaz bir hal almıştır.

Emeğin insanla etkileşimi ve insanın eylem alanı olarak icrasının nasıl değerlendirildiği önemlidir. Emeğin insanın düşünceleriyle, duygularıyla, bilgi biriktiren ve bilgi üreten tavrıyla, anlamlandırması, değerlendirmesi, çözümlemesi ve deneyimlemesiyle, insanın gündelik hayatının bir parçası olduğunu yadsımak mümkün değildir. Gündelik hayat ise, bünyesinde barındırdığı tekrarı imkânsız etkinliklerle, insanın kapitalist meta üretimi sürecinde köklenen yabancılaşmasını toplumsal yeniden üretim sürecinde sürdüren, geniş bir platformun adıdır.¹⁴ Gündelik hayat hem sistemin yarattığı hâkim kültürün toplumsal ilişkilerdeki hâkimiyeti, hem

---

¹² Gorz, A., 2007. İktisadi Aklın Eleştirisi, Ayrıntı Yayınları, 2.baskı s.153

¹³ A.e, s.171

¹⁴ Lefebvre, H., 1991. Critique Of Everyday Life, çev. J. Moore, London: Verso. s.6

de eleştirel yaklaşıldığında, yaratıcı etkinliği ortaya koyabilen ve sistemi yıpratabilen bir olgudur.

Lukacs'ın ontoloji üzerine çalışmalarında gündelik hayatı toplumsal varlığın (insanın kendine özgü alanı olarak tanımlar.) eş anlamlısı olarak kabul etmektedir. Gündelik toplumsal varlık, dolaysız haliyle varlıktır. Gündelik hayatta insan düşünen, hisseden, faaliyet gösteren, bütünsel insandır.¹⁵ Emek gündelik yaşamdan yola çıkarak varmaya çalıştığı temel kategorilerden biridir. İnsanı diğer canlılardan ayıranın faaliyetini zihinde kurgulayabilmesi ve bu faaliyetleri belli bir amaca, ereğe doğru yönlendirmesidir. Toplumsal-insani dünyanın ayırıcı özelliği, insanın neyin üzerine hangi biçimde faaliyet göstereceğini bilmesinden kaynaklanır.¹⁶

İnsanın tasarlama yetisine sahip olması çevresini, doğayı emek nesnesi haline getirmesini sağlamaktadır. Doğa insan emeği tarafından dönüştürülür. İnsan kendi kendini de dönüştürür ve kendine has insani özellikler kazanır; emek 'insanın insanlaşması' sürecinin başlangıç noktasıdır.¹⁷

Sanayileşmeyle derinden ilişkisi olan kentleşmenin bir sınıf stratejisinin işlediği gündelik hayat üzerinden okunması önemlidir. Çünkü toplumsal yeniden üretimin getirdiği işbölümü biçimlerinin en önemlisi, toplumun sınıflara ayrılmasıdır.¹⁸

Modern kapitalist toplumun bir tarafı sanayileşme ve sanayi toplumu ise, bürokratik yönlendirilmiş tüketim toplumunda daha belirginleşen diğer yüz, kentleşme ve kentsel toplumdur. Bu, modern kapitalizmin toplumsal üretim ilişkilerinde köklenen ve toplumsal yeniden üretim alanına yayılan zamanı kullanma biçimi üzerine geliştirdiği gündelik hayat eleştirisinin mekânsal bir boyut kazanmasıdır.¹⁹

Kentleşme emek bağlamında yaratılan hem sorunun hem de çözümün merkezinde yer almaktadır. Kentsel mekânın üretimi, kapitalist toplumsal üretim ilişkilerinin yeniden üretiminde önemli bir araçtır. Toplumlar kendi mekânını üretim tarzlarından yola çıkarak üretmişlerdir. Bu noktada kapitalizm, artı değerın soyut mekânını

---

¹⁵ Uslu, A., 2006. Lukacs'ın Ontolojisinde Emek ve Gündelik Yaşam, Gündelik Hayat ve Emek Süreçleri, s.49-64, Praksis Sosyal Bilimler Dergisi, Ankara, (Alıntı: Jung, W., 1990)

¹⁶ A.e., s.53 (Alıntı: Lukacs,1969, s.22)

¹⁷ A.e., s.54 (Alıntı: Lukacs,1976, s.349)

¹⁸ A.e., s.56 (Alıntı: Lukacs,1976, s.245)

¹⁹ Doğan,A.E., 2006. Mekan Üretimi ve Gündelik Hayatın Birikim Ve Emek Süreçleriyle İlişisine Kayseri'den Bakmak, v s.91-122, Praksis Sosyal Bilimler Dergisi, Ankara.

üretmiştir.²⁰ Genellikle her toplumun üretim tarzından hareketle kendine özgü kurumsal yapıları ve tarihleri bulunmaktadır.

Kent; toplumsal bir hareket alanı, bir mekân, eylemsel bir araç, emeğin inşa ettiği bir üründür. Kent, bir yandan yaşam alanımız olan somut bir mekân, kullanım değeriyle ilişkili olarak sağlıklı barınma ve çalışma koşullarını bünyesinde barındırması toplumsal gelişimi ve kültürel gereksinimleri karşılaması gereken ve toplumsal sınıfların şekil vermeye çalıştığı bir yaşam alanı iken diğer yandan değişim değerini savunan kentsel rantları artırıcı, sermayenin mekân üzerindeki taleplerini karşılayan ve spekülâtif boyutlardaki kentsel yatırımların artırılmasını isteyenlerin mekanı olmuştur ve olmaya devam etmektedir.

Sermayenin örgütlenmesi daima emek ile ilişki içerisinde biçimlendirilir. Sınıf mücadelesi, sadece üretim içerisinde değil, devlet ve emek gücünün çeşitli yeniden üretim biçimlerinde gerçekleşir ve cinsiyet ve etnik mücadelelerin bir momentidir. Emeğin yerele hükmedebilme gücü, sermayenin mekâna hükmedebilme gücü altında yenik düşmüştür.²¹

Aslında emek ve sermaye kapitalist toplumun karşıt kutuplarıdır. Karşıtlık bir işletmenin içinde başlar ve sosyal yapıya hâkim olan devasa bir sınıfsal ikilik halinde ulusal ve uluslar arası ölçekte gerçekleşir. Yine de söz konusu karşıtlık, iki sınıf arasındaki zorunlu bir özdeşlikte ifadesini bulur. İster para, ister mal, isterse biçimi her ne olursa olsun sermaye emektir: Kapitalist tarafından el konulmak ve daha fazla sermaye birikimi içinde kullanılmak suretiyle sermaye haline gelen yalnızca, üretim döngüsünün önceki evrelerinin cisimleşmiş ürünü olan geçmişte sarf edilen emektir.²²

Emek tarihsel olarak incelendiğinde geçmişle bağları vardır. Mekân ve toplumsal yapının içsel ilişkisi, ölçeksel toplumsal ilişkiler ve aynı ölçegin mekânları arasında farklılığa yol açabilme potansiyeline sahiptir. İşgücünün biçimi ya da evdeki yeniden üretimin biçimi tarihsel olarak kurulmuş güçlü toplumsal-maddi temellere sahip

---

²⁰ Lefebvre, H., 1991. The Production of Space, Oxford: Blacwell Publishers çev. D. Nicholson-Smith, , s. 48-53

²¹ Gough, J., 2006. Değişen Sınıf İlişkileri Değişen Ölçek: Ölçek Politikalarında Değişiklik Ve Çelişki, Marksizm ve Ölçek Sorunu, s.97-126, Praksis Sosyal Bilimler Dergisi, Ankara.

²² Braverman, H., Ekim 2008. Emek ve Tekelci Sermaye Yirminci Yüzyılda Çalışmanın Değersizleştirilmesi, çev. Çiğdem Çıdamlı, Khalkedon Yayınları, İstanbul, s. 345

olabilir. Bu ilişki göz ardı edilemez.²³ Emegın, devlet ve sermaye ile ilişkisi de geleceğini ve konumunu etkilemiştir.

2.2 EMEK TARİHİ VE KENTLEŞME

Bir toplumsal hareket olarak Türkiye işçi hareketi, bir yandan toplumsal üretim sürecinin yapısal süreçleri, sanayileşme, kentleşme, ülke ekonomisinin küresel kapitalist ekonomiye eklenmesi gibi süreçlerin diğer yandan bizzat toplumsal hareketleri inşa eden ve süreçleri biçimlendirenlerin etkisi ile ortaya çıkma zemini bulmuştur.²⁴ Emek hareketi ve kurumsal düzenlemeler arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Kurumsal düzenlemeler emek hareketinin biçimlenmesinde etkilidir. Emek hareketi toplumsal ilişkiler vasıtasıyla kurumsal düzenlemeleri tetiklemiştir. Türkiye işçi hareketi özelinde bu etkileşim değerlendirilirse, kimi talepler düzenlemelere yansımış, kimileri bastırılarak, dizginlenmeye çalışılmıştır.

Emegın ulus devlet ölçeğinde tarihini anlayabilmek için, 19.-20. yüzyıl işçi hareketlerini başlangıç noktası olarak ele almak gerekmektedir. 1839 Tanzimat Reformları ile daha liberal bir ekonomiye geçişin yasal zemini oluşturulmuş, Osmanlı ekonomisinin kendi içine kapalı, geleneksel yapısının pazar ekonomisine dönüşmesine devletin resmen müsaade ettiği yeni bir dönem başlamıştır. Fabrikalar Osmanlı toplumunun değil, yeni ordunun ihtiyaçlarına cevap vermek için vardır. Serbest piyasa koşullarından soyutlanan bu fabrikalar ordu için üretim yapmaktadır. Modern anlamda ilk işçi hareketi; Osmanlı toplumunun ülkeye yeni giren Batı teknolojisi ve makinelerine karşı gerçekleştirilmiştir. Tepki olarak makineler tahrip edilmiştir. 1870'li yılların sonlarında devlete ait fabrikalarda çalışan işçilerin, gerçekleştirdiği ilk hareketin ve grevlerin nedeni ücretlerin geç ödenmesi ya da ödenmemesidir. İşçiler, 1908 devrimi ile Osmanlı işçi dernekleri ve siyasi kuruluşlarla tanışmıştır. 1912, sol hareket ve işçi örgütlenmelerinde canlanmanın yaşandığı yıldır. 1919-1922, işgal altındaki İstanbul ve civarında ulaştırma sektöründe, yabancı sermayenin elindeki demiryolu şirketlerinde grevler gerçekleşmiştir. Osmanlı işçilerinin ve işçi örgütlerinin aralarında sınıf

---

²³ A.e., s.101

²⁴ Doğan, G., 2008. Türkiye'de Örgütlü Emek Tarihi Üzerine, Toplumsal Hareketler Tarih Teori ve Deneyim, s.285-286, Der. Çetinkaya, D., İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul,

dayanışmasının olup olmadığı bilinmemektedir. İşçiler çoğu zaman örgütlenmeksizin greve gitmişlerdir.²⁵

1839-1923 döneminin siyasi kargaşa ortamı ve ülkenin endüstriyel piyasa ekonomisine hızla geçişi, imalat, ulaştırma, hizmet ve devlet dışı sektörlerde yeni iş olanaklarıyla beraber yeni boyutlu bir işçi hareketini de getirmiştir. Yeni sanayi kolları İmparatorluğun üç büyük şehrinde İstanbul, Selanik ve İzmir'de yoğunlaşmıştır. Bu dönem bu özelliğinden dolayı kent işçisinin ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Birçoğu kırsal kökenli olan işçiler köyleriyle olan bağlarını bir ölçüde devam ettirmişlerdir. Yeni yapılan liman, demiryolu ve tersaneler sayesinde kentlerde yeni iş imkânlarıyla beraber işgücü de doğmuştur. Kısacası yeni fabrikalar yeni iş kolları yaratılırken, sömürünün, başkaldırının, öfkeli kıpırdanmaların, işçi örgütlerinin, sınıf bilincinin, işçi hareket ve grevlerinin de başlangıcı olmaktadır.²⁶

Osmanlı'da işçilerin ve işçi örgütlerinin yaşadığı emek deneyimlerine sahne olan kentlerin ise yarı-özerk konuma sahip oldukları söylenebilir. Merkez ile çevre arasında, merkezin yerellikler üzerine kesin bir denetim kurmadığı bir ilişki biçimi vardır. Osmanlı devlet örgütlenmesinde yerel yönetimlerin güçsüz birimler olduğu söylenebilir.²⁷ Sınıfsal bakımdan bir ölçüde heterojen yapı gösteren mahalleler, 1930'lu yıllarla birlikte sınıfsal özellik göstermeye başlamışlardır. Mahallelerin yapısında etnik köken faktörü bir ölçüde geçerliyse de Cumhuriyet'le birlikte asıl dinamik sınıfsal olmuştur. Osmanlı kentinde mekânsal örüntünün arka planında etnik ilişkiler çerçevesinde biçimlenmiş kentler ve yine etnik temelli işbölümü görülürken, daha sonra Cumhuriyetin kentlerinde varsıl ve yoksul kesimlerin mahallelerinin ayrıştığı görülecektir.²⁸ Kent yönetimi kurgusu ise ekonomik ve teknik anlamda güçlü, siyasal anlamda bağımlı bir yapı öngörmüştür.

Cumhuriyet dönemi çoğunluğu zanaatkârlıktan gelme işçiler, daha önce edindikleri beceri ve disiplin sayesinde yeni kurulan fabrikalarda çalışabilecek durumdadırlar. Birinci Dünya Savaşı'nda hükümetin Almanya'ya gönderdiği işçiler usta

---

²⁵ Quataert D. ve Zürcher E.J., 2007. Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine işçiler 1839-1950, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s. 27-44

²⁶ Duben, A., Behar, C., a.e, s.52

²⁷ Faroqhi, S. 1992. In Search of Ottoman History, Bertay H. And Faroqhi S.(der.) New Approaches to State And Peasant İn Ottoman History London: Frank Cass and Company Ltd.

²⁸ Duben, A., Behar, C., 1998. İstanbul Haneleri, İletişim Yayınları, 2. Baskı, s. 41-59

zanaatkârlardan ya da genç öğrencilerden oluşmaktadır. Bu insanların kimliğini tanımlayan şey zanaatlarıdır. Sınıf bilincinden tamamen yoksundurlar; ancak bir kısmı Almanya’da yarım yamalak da olsa sınıf konusunda bilinçlenmişlerdir.²⁹ İşçiler arasında sınıf bilincinin oluşmasını engelleyen bir dizi etmen vardır. Toplam nüfus içindeki ücretli işgücü ufak tefek atölyelere dağılmış durumda olan küçük bir azınlıktır. 1927 nüfus sayımına göre işletmelerden yüzde 70’i dörtten az kişi istihdam etmekte, fabrikadan çok zanaat atölyesi olarak nitelendirilmeye uygundur.³⁰ Sonuç olarak sanayi altyapısının gelişmemiş olması Türkiye’de işçi sınıfı bilinci doğmasını epeyce yokuşa sürmüştür. 1930’ların sanayileşme çabaları devletin gözetiminde devam etmiştir.³¹ Fabrikalar hem Cumhuriyetin muasır medeniyeti yakalamadaki başarısının inşa edilmiş tezahürleri hem de esas itibarıyla modern binalar olarak önemliydiler. 19. Yüzyıldan itibaren, yabancı mimar ve mühendisler Osmanlı Türkiye’sinde zaman zaman fabrika inşa etme siparişleri almışlardı. Bu uygulama Cumhuriyet rejiminde yaygınlaştı ve sistematikleşti; modern mimarlık alanında önde gelen Avrupalı isimlerin bazıları, Cumhuriyetin ilk on yılı içinde Türkiye için sanayi binaları tasarladılar. 1930’larda Sümerbank Fabrikaları, milliyetçi sanayileşme ideallerinin simgelerinden ve önemli Cumhuriyet ikonlarından biriydi.³² Sümerbank’ın girişimleri kapalı kırsal ekonomiyi açmış, kırsal ve kentsel toplum arasında birlik sağlamış ve köylüyü pazarla birleştirmek konusunda önemli bir rol oynamıştır.³³

Sanayileşmenin motoru durumundaki kamu kuruluşları aracılığıyla işgücü sorunlarını tüm boyutları ile yaşayan İktisadi Devlet Teşekkülleri, çalışanlara sağlanan görece olarak yüksek ücretler ve değişik sosyal olanaklarla sorunun aşılmasında önemli rol oynamıştır. Döneme egemen olan paternalist devlet anlayışının da etkileri bulunmaktadır.³⁴

---

²⁹ A.e., s.125

³⁰ A.e., s.135

³¹ A.e., s.147

³² Bozdoğan, S., Temmuz 2008. Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür, Metis Yayınları, 2. Baskı, s.141

³³ A.e., s.150 (alıntı: Toprak, Z., Sümerbank, 1988)

³⁴ Makal, A., Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları, İletişim Yayınları, s. 160

Yeni devlet vücuda geldiğinden beri, “halkın devleti” (parti de halkın partisiydi!) diye tanımlanmıştır. Kemalist ideolojinin etkisiyle işçiler için devlet işletmelerine karşı hırçınlaşmak ve greve gitmek psikolojik açıdan zordur. Buna rağmen 1927’de yapılmış olan az sayıda grevi sayabilmekteyiz. Liman işçilerinin grev girişimi, 3 bin tütün işçisinin grevi, ücret artırımını talep ettikleri ve zamanında ücretlerini alamadıkları gerekçesiyle demiryolu işçilerinin aileleriyle birlikte grevi, İzmir liman işçileri ve incir kurutma işçilerinin grevi, ücret yetersizliği sebebiyle 2 bine yakın işçinin katıldığı tramvay işçileri grevi görülmektedir. 1928’de grevlerde bir azalma yaşanmıştır. 1929 Dünya ekonomik bunalımı genç Cumhuriyetin ekonomisini sarsmıştır. Emekçilerin, küçük üreticilerin şikâyetleri artmaktadır. Tek parti dönemi işçilerin tüm haklarının askıya alındığı bir dönemdir. 1932’deki tütün depolama işçilerinin grevi 1946 yılına kadar son işçi direnişi olmuştur.³⁵

Paradoksal olarak sanayileşme hızlanıp, işçiye ihtiyaç arttıkça, Türkiye’de ki bir parça sınıf bilinci de körelmiştir. Devlet köylüleri (tekstil gibi sektörlerde buna kadınlarda dâhil) alıp, işçi yapmaktadır. Devlet için sanayileşme sırf kardan ibaret değildir. Ekonomiyi ve toplumu dönüştürmenin yegâne ve vazgeçilmez yoludur. İşçiler sendika kuramaları da dernek ve birlik kurabilmişlerdir. Bu tür, liderler tarafından benimsenen apolitik, sınıf karşıtı ve rejim yanlısı oluşumlar, bir süre sonra hareketle iç içe geçmiş ve 1960’lara kadar etkinliğini sürdürmüştür.³⁶

Ulus devlet merkezli bir düzenin inşa edildiği Cumhuriyet dönemi, Osmanlı döneminden topraksal düzen ve kentsel tabakalaşma bakımından önemli farklılıklar içermektedir. Gerek devletin merkezileşme, siyasi otoritesini ulusal devlet sınırları içinde kurma yönündeki çabaları, gerekse de vatandaşlık merkezli bir toplumsal oluşumu gerçekleştirme projesinin hayata geçirilmesi önemli mekânsal boyutlara sahiptir ve kentsel ölçek bu süreçte merkezi bir konumdadır. II. Dünya Savaşı’ndan sonra modernleşme çabaları karşısında beklenmedik bir biçimde kentin yeni yoksulları sorunu ortaya çıkmıştır. Kent yoksulları, kendi sosyo-mekansal yapılarını

---

³⁵ Çavdar T., 2005. Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Kesitler, Nazım Kitaplığı, 1. Baskı, İstanbul, s. 115-118

³⁶ Quataert D. ve Zürcher E.J., 2007. Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine işçiler 1839-1950, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s. 147

oluşturmuş ve bu oluşumlar ulus devlet projesinin öngördüğü oluşumlarla büyük ölçüde çatışmış, sonunda formel yapının değişimi ile sonuçlanmıştır.³⁷

Cumhuriyetin ilk döneminde sosyo-mekânsal yapılanmada kentsel gelişmenin somut aktörleri; devlet bürokrasisi ve orta sınıftır. Kentsel gelişmeyle ilgili olan kentsel değerlerden ideolojiye kadar hemen her alanda orta sınıf hegemonyasını görmek mümkündür. Ankara'nın başkent olması ulus devletin mekânsal mantığının simgesi olarak ulusal birliğin merkezileşmenin ve belli bir kimlik etrafında homojen bir toplumsal yapı yaratmanın mekânsal bir ifadesidir.³⁸

Kentleşmenin yavaş olduğu bu dönemlerde kent merkezleri tarım ile uğraşan, sınırlı boyutta tarım dışı üretimi denetleyen ve hizmet sunan mekânlardır. Pek çok kentte yan yana farklı iki merkezli bir kent dokusu oluşmuştur. Biri el üretiminin yoğunlaştığı dükkânların, perakendecilerin, çevrenin ürünlerini toplayarak iç ve dış pazarlara sunan tüccarların hanların, hamamların, çeşmelerin yer aldığı dar sokaklı ev ve işyerinin çok farklılığının olmadığı geleneksel kent merkezi, diğeri geniş meydanların etrafında sıralanan yapılar ve düzenli yollarla tüm kenti bir meydana bağlayan devlet kurum ve kuruluşlarının yer aldığı bir anlamda devlet otoritesinin öncelikle yansıtan yeni bir kent merkezidir.³⁹

Cumhuriyet ideolojisinin bir diğeri önemli mekânsal bileşenini temsil eden köy mimarisi yoluyla 'kırı kolonize etme' programı ile birlikte CHP'nin Halkevleri yoluyla 'halkı terbiye etme işi' örgütlemeye paralel olarak sürmektedir. 1930'larda nüfusun yüzde 80'inden fazlası köylerde yaşayan çok büyük ölçüde kırsal bir ülkedir. Köylerin milli ekonomiye katkısı, onları modernleştirmenin güçlü sebeplerindedir. 1933 yılında devlet tarafından 69 örnek köy yapılmıştır.⁴⁰

İkinci Dünya Savaşı sonrası işçi hareketinin toplumsal hareket olarak değerlendirilmesi için uygun bir konjonktürdür. Savaşın toplum üzerinde yarattığı

---

³⁷ Şengül, T., Şubat 2001. Kentsel Çelişki Ve Siyaset, Demokrasi Kitaplığı, 1. Baskı, s. 65

³⁸ Tankut, G., 1990. Bir Başkent'in İmarı, Mimarlık Fakültesi Yayınları, ODTÜ, Ankara.

³⁹ Osmay, S., 1998. 1923'ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü, 75 Yılda Değişen Kent ve Uygarlık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 140-141

⁴⁰ Bozdoğan, S., Temmuz 2008. Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür, Metis Yayınları, 2. Baskı, s.114 (Alıntı: Ziya, A., 1933. Cumhuriyette Köy Yapımı, ölkü 2, no:10)

dönüşüm, savaş dönemi sömürsü hem emekçilerin mülksüzleşmesi hem de yerli burjuvazinin sermaye birikiminin olgunlaşması bakımından belirleyici olmuştur.⁴¹

Emekçiler için bu yıllarda temel ihtiyaçları karşılamak hiç kolay olmamıştır. İnsanlar geceleri, parklarda, hamamlarda veya işyerlerinde geçirmek zorunda kalmış, pazarlardaki ve çöplüklerdeki çürük gıdalarla beslenmiştir. Okul yaşındaki binlerce çocuk aile bütçesine katkı yapabilmek için emek piyasasına girmek zorunda kalmıştır. Buna karşın emekçiler mevcut sosyo-ekonomik koşulların nesnesi olarak kalmamış, kendi mücadele ve dayanışma mekanizmalarını geliştirmiş, sorun ve taleplerini gündeme taşımışlardır. Bunu yaparken, kimi durumlarda siyasi iktidarın belirlediği hareket alanının dışına çıkmaktan da çekinmemişlerdir. Sıkıyönetimin uygulandığı bir kentte çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirebilmek için çalışmayı reddetmiş, polis güçleri ile çatışmış, patronları dövmeye teşebbüs etmişlerdir. İşçilerin düşük ücretler ve ağır çalışma koşullarına karşı geliştirdikleri mücadele mekanizmaları, örneğin yüksek işgücü hareketliliği, savaştan sonra emek merkezli bir refah rejimine geçişte de önemli rol oynamıştır.⁴² 1940'lı yılların sonlarına doğru sendikal yapıların toplumsal yaşamın aktörleri arasına girdiği görülmektedir.⁴³

1960'lı yıllara kadar olan dönem vesayet sendikacılığının inşa edildiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde CHP ve DP'nin sendikalara ve sendikacılara yaklaşımında vesayetçilik ve patronaj ilişkileri belirleyicidir. 1946 solunun ezilmesinin ve 1947 Sendikalar Kanunu ile sendikaların siyasallaşmasına ve uluslararasılaşmasına büyük kısıtlamalar getirilmesinin ardından CHP, sendikal hareketi bizzat yaratmaya yönelmiştir. CHP tek-parti döneminden başlayarak işçileri kendi denetimi altında tutmak için çeşitli yöntemler kullanmış, kendi denetiminde işçi dernekleri/cemiyetleri oluşturmaya çalışmıştır. Ancak CHP'nin sendikal alandaki asıl çalışması ve başarısı 1947 sonrasına aittir. Hukuksuz olmasına rağmen CHP, sendikaların işlerine karışmak üzere personel görevlendirmiş ve parti bütçesinden sendikalara ve sendikacılara kaynak aktarmıştır. DP, partili personel görevlendirmek

---

⁴¹ Güzel, M. Ş., Aralık 1992. İkinci Dünya Savaşı'nda İşçiler ve Sermaye, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, 150, s. 31-41

⁴² Nacar, C., 2006. Ekmeğin Yokluğunu Bilirim, Kıtlığı Gördüm: İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Kentsel Alanlarda Emekçiler, Gündelik Hayat ve Emek Süreçleri, s.195-218, Praksis Sosyal Bilimler Dergisi, Ankara.

⁴³ Doğan, G., 2008. Türkiye'de Örgütlü Emek Tarihi Üzerine, Toplumsal Hareketler Tarih Teori ve Deneyim, s.289, Der. Çetinkaya, D., İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

yerine sendikacıları kazanmayı tercih etmiş veya özel bir çaba harcanmadan sendikacıların önemli bir bölümü DP'li olmuştur. Bu nedenle CHP ve DP dönemindeki vesayet için kullanılan araçlar birbirinden farklı olmuştur.⁴⁴

27 Mayıs sonrası dönem işçi örgütlerine uzun zamandır talep ettikleri hakları kazanmalarına; anayasa, grev ve toplu sözleşme kavramlarını sağlam bir biçimde Türk çalışma hukuku sistemine yerleştirmelerine; aynı zamanda Türkiye'nin sermaye birikim rejiminde bir değişime tekabül etmektedir. İthal ikameci sanayileşme modelinin gerektirdiği iç pazar zorunlulukları, işçilerin alım güçlerinin artırılması, korunaklı iç pazardaki işçi maliyeti artışlarının kar paylarının çok da taviz vermeden artan işçi maliyetlerinin ürün fiyatlarına yansıtılmasına olanak sağlamıştır.⁴⁵ 27 Mayıs sonrasında Türk-İş giderek güçlenmiştir. İş başına gelen yönetimin avantajı dış yardımlara dayanan mali kuvvetlerin ve sendikalaşmanın işçiler arasında yaygınlaşmasıdır.⁴⁶

Dönem DİSK'in kuruluşu ile sonlanmıştır. Türkiye sendikal hareketin, en büyük yol ayrımı olan DİSK'in kuruluşu, Türkiye işçi sınıfının vesayetten siyasete yolculuğunun en önemli uğraklarından birisi olmuştur. Tıpkı TİP gibi sadece birkaç sendikacının iradesi değil, bir sınıfın ayağa kalkmaya çalışmasının sonucudur.⁴⁷ DİSK kurulduktan sonra hem bağımsız sendikacıları kendine çekmek, hem de Türk-İş üyesi işçilere DİSK'e üye olan sendikaları tercih ettirmek konusunda başarılı olmuştur. Özellikle özel sektör işyerlerinde Türk-İş'in geleneksel kamu sendikacılığı anlayışıyla üye sayısı artmıştır. Türk-İş ise DİSK'in kurulmasından sonra biraz daha politik bir hattı savunmak durumunda olduğu görülmüştür. Türk-İş'in DİSK'e karşı Sendikalar Kanunu'nun kimi hükümlerini değiştirilmesine yönelik (sendikaların politik merkeze ya da programa bağlı kalmasından ziyade siyasi karar alma merkezlerinde lobicilik faaliyeti yapması üzerine) bir tasarı sunması, DİSK ve TİP tarafından muhalefetle karşılanan bir ortamın oluşmasına yol açmıştır. Bu tasarıya karşı gerçekleştirilen 15-16 Haziran direnişleri olarak bilinen eylem, tarihte eşi benzeri görülmemiş olan bir eylemdir. 15-16 Haziran 1970'de CHP'nin de yasadan

---

⁴⁴ Çelik, A., 2009. Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık: Parti-Devlet İlişkileri (1946-1967), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul s. 439.

⁴⁵ Akalın, İ., 2000. Güdümlü İşçi Hareketi: Sendikaların Mahzun Öyküsü, Gelenek Yayınevi, İstanbul

⁴⁶ Doğan, G., a.e., s.302

⁴⁷ Çelik, A., a.e., s.147

desteğini çekmesiyle sendikal hareket tarihi bakımından simgesel bir önem kazanmıştır.⁴⁸

1970 yılı 15-16 Haziran sonrası işçi hareketi hızla politikleşmiştir. İşçi hareketinin militanlaşmasına eşlik eden politikleşme süreci önemli gözükmektedir. İşçi hareketinin etkinliğinin göstergelerinden olan DİSK, 1976 yılı 1 Mayıs kutlamasını ve büyük katliamın yaşandığı 1977 yılı 1 Mayıs kutlamasını örgütlemiştir. 1978 yılı 1 Mayıs kutlaması işçi kimliğinden çok solcu kimliğinin baskın olduğu yığınların terörle yavaş yavaş sokaklardan uzaklaştırılmasına başlandığı bir dönemdir. Bu uzaklaştırmada işçi hareketinin etkinliğinin göstergelerinden olan DİSK, 1976 yılı 1 Mayıs kutlamasını ve büyük katliamın yaşandığı 1977 yılı 1 Mayıs kutlamasını örgütlemiştir. Sendikal önderliği alternatif üretmekte yetersiz kalmış, sendikal deneyimin geçmiş deneyimleri ve alıştığı mücadele biçimleri bu alternatifsizlikte etken olmuştur.⁴⁹

İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1980'lere kadar süregelen işçi hareketi içinde bulunduğu kentsel yaşamı etkilemiştir. 1950'li yıllardan 1980'li yıllara kadar emeğin, kentleşme süreci içinde sahne aldığı yıllardır. Tarım sektöründe Marshall yardımı⁵⁰ ile gerçekleşen modernleşme politikası, ironik bir şekilde kırsal alanda yarattığı etkiden daha dramatik bir etkiyi büyük kentler için yaratmıştır.⁵¹

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (ÇTK) beraberinde kırdan kenti göçü doğuracak olan ekili arazi miktarındaki artışı sağlayan hukuki altyapıyı hazırlamış, Marshall Planı ile birlikte hem ekilen toprak miktarındaki artış sağlanabilmiş hem de göçün teknik olanakları yaratılmış ve yüksek hızda gerçekleşen ticarileşmeye rağmen Türkiye tarımda hâkim üretim birimi olan küçük köylülük de göçün beşeri kaynağını oluşturmuştur. Kırsal yapıdaki toprak dağıtımını sonrası oluşacak dönüşümün kentleri etkilemesi ve kırdan kente göçü yaratmaması düşünülmüş, köylüyü köyünde tutma anlayışı sürdürülmek istenmiştir. Köycülük anlayışının kentleşmeye karşı tavrının

---

⁴⁸ Doğan, G., 2008. A.e., s.306

⁴⁹ A.e., s.314

⁵⁰ Marshall Planı, Amerika Birleşik Devletlerinin 2. Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nin güçlenmesi karşısında komünizmin yayılmasını engellemek için Avrupa Devletleri'nin direncini artırmaya yönelik yeninde yapılandırılmasını içeren bir kalkınma planıdır. (Tören, T., 2007. Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması, İstanbul, Sosyal Araştırmalar Vakfı.)

⁵¹ Şengül, T., Şubat 2001. Kentsel Çelişki Ve Siyaset, Demokrasi Kitaplığı, 1. Baskı, s. 76

arkasında aslında kentlere gelen mülksüzleşmiş köylülerin proleterleşerek Batıdaki gibi sanayi devletlerinin yaşadığı problemleri yaşatmasından duyulan korku yatmaktadır.⁵²

Artan toprak miktarına rağmen üretim ve tarım fiyatlarını da artması doğal sınırlarına ulaşan ekilebilir arazinin kira ve satış fiyatlarını da arttıracak bu durum sınırlı miktardaki toprağı işlemek yerine onu büyük toprak işletmecileri üzerinden kiraya verip kente göç eden yeni bir kesimi doğuracaktır. Bahsedilen imkânların 1960'larda ortadan kalkması aynı zamanda geciktirici mekanizmalarında yok olması demek olacağından göç eden kesimlerin büyük bir kısmını bu sefer ortakçı ve yarıcılar oluşturacaktır. Göçün gerçekleşme hızını etkileyen bir diğer etmen ise ulaşım olanaklarının gelişmesi olmuştur. Karayolları Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıyla karayollarının geliştirilmesi düşünülmüştür.⁵³

Kırda ihtiyaç fazlası emeğin ortaya çıkmasıyla büyük kentler, 1950'lerin başından itibaren 1960'lar ve 1970'lerde hızlanarak süren bir biçimde, fazla nüfusun aktığı alanlar olmaya başlamıştır. Köylülerin büyük şehirlere büyük ve yoğun emek havuzları oluşturacak şekilde hızlı göçü ve kentleşmesi bu süreçte kentleşmenin en belirleyici etkenlerinden olmuştur.⁵⁴

Emeğin kentleşme sürecindeki yükselişini kavrayabilmek için, toplumsal hareketler üzerinden kenti okumak anlamlıdır. Toplumsal hareketler, farklı sınıflara mensup kesimlerin ortak çıkarlarına dayalı olarak gelişen hareketlerdir. Bölüşüm, gelir adaletsizliği gibi sınıfsal özelliği ağır basan özellikler içerebileceği gibi kamusal hizmetlerin eşit dağılımı, sosyal devlet politikalarının uygulanması gibi farklı talep alanlarında da ortaya çıkabilirler. Bu hareketler, toplumsal grupların kentteki konumları ile doğrudan ilişkilidirler. Kamusal hizmetlerden yararlanma düzeylerine

---

⁵² Yıldırımaz, S., Kente Yönelen Köylüler: Kırsal Yapının Dönüşümü, Göç ve Gecekondu, Tarih Sınıflar Ve Kent, Der. Şen, B., ve Doğan, A.E., Dipnot Yayınları, 1. Baskı, Ankara, s.406 (Alıntı: Karaömerlioğlu, A., 2006. Orada Bir Köy var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem, İstanbul, İletişim, s.135)

⁵³ Yıldırımaz, S., Kente Yönelen Köylüler: Kırsal Yapının Dönüşümü, Göç ve Gecekondu, Tarih Sınıflar Ve Kent, Der. Şen, B., ve Doğan, A.E., Dipnot Yayınları, 1. Baskı, Ankara, s.410-435

⁵⁴ Şengül, T., Şubat 2001. Kentsel Çelişki Ve Siyaset, Demokrasi Kitaplığı, 1. Baskı, s. 76

ve kamusal alanda özgürlük taleplerine bağlı olarak mücadele geliştirirler ve genellikle kamusal otoriteler tarafından bir tehdit ve tehlike olarak algılanırlar.⁵⁵

Sonuç olarak toplumsal gruplar ve kesimler, kentte sadece 1970'li yılların Türkiye'sinde emeğin başrolleri oynadığı zamanda değil, farklı ülkelerde ve farklı tarihlerde de kentleri politik bilinçle inşa edilmiş ortak yaşama mekânlarına dönüştürmüşlerdir. Çoğu zaman bahsettiğimiz toplumsal hareketlerin öznesi olan emeğin, kent yöneticilerinin sorumluluklarına karşı tavrı çatışmaların ve uzlaşmaların kaynağını anlamak bakımından önemlidir. Bu sorumlulukların yasal bir zemine oturmasının ötesinde meşru bir zeminde icra edilmesi kamu vicdanı açısından daha geçerlidir. Kentte gündelik yaşamın örgütlenmesi, toplumsal çatışmaları körükleyen eşitsiz politikaların önlenmesi, demokratik ve katılımcı süreçlerin geliştirilmesi, toplumsal muhalefetin anlaşılmaya çalışılması meşruluk açısından belirleyicidir. Yasallıktan öte kamu vicdanının meşruluğunun hem kent yöneticileri hem de toplumsal mücadele yürütücüleri tarafından gözetilmesi, kentleşme süreçlerinin gelişimini belirlemiştir.

Çalışma kentsel dinamiklerin sınıfsal süreçlerden bağımsız algılanamayacağını vurgular. Çalışan sınıfların sadece çalışma mekânı ile yaşama mekânı arasındaki ilişki değil, aynı zamanda farklı sınıfların yaşam mekânlarının birbirinden nasıl ayrıştığı da önemlidir.⁵⁶ Çalışan sınıfların sınıf bilincine sahip olması kentsel bilincin oluşması ve gelişmesinde de etkili olabilmektedir.

Emeğin kentleşme sürecindeki yükselişi aynı zamanda gecekonduların yerleşmelerinin kent içi alanlardaki yükselişi ile aynı zamana denk düşmektedir. Devletin kente müdahalesinin yetersiz olması kentleşme sürecinin yerel toplulukların inisiyatifinde oluşmasına sebep olmuştur. Göç eden emeğin kentte varoluş mücadelesi işgal ettikleri alanlarda inşa ettikleri gecekonduların bölgelerinden ve enformel yollarla sürdürülmektedir. Önceden yerleşime daha uygunsuz olduğu için tercih edilmemiş alanlar gecekonduların yerleşimlerine dönüşmüştür. Hem devletle hem de kentin eski yerlileri olan orta sınıfla yaşanan bir kentsel gerilim havası ortaya çıkmaya başlamıştır. Çünkü yaşanan bu kentsel değişimler kentsel çelişkileri bünyesinde

---

⁵⁵ Aslan, Ş., 2008. 1 Mayıs Mahallesi 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler Ve Kent, İletişim Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, s. 20-21

⁵⁶ Şengül, T., Şubat 2001. Kentsel Çelişki Ve Siyaset, Demokrasi Kitaplığı, 1. Baskı, s. 38

barındırmaktadır. İlk göçle gelen gecekondulu kuşağı ideolojik olarak muhafazakâr eğilimlere sahiptir. İlerleyen yıllarda devletin gecekonduyu dikkate almayan tavrı kentlerde meydana gelen eşitsizliklerle birleşerek yavaş yavaş sol bir ideolojiye kayışın başlangıcı olmuştur ve bunu müteakiben siyasal partilerin gecekondulu alanlarının taleplerine fırsatçı bir yaklaşımla ilgi gösterdiği, gecekondulu affını bir oy elde etme aracı olarak kullandığı bir ortam doğmuştur. Bu alanlarda yaşayanların, kendini kentin diğer kesimlerinde yaşayanlarla kıyaslamaları, hem sola yakınlaşmalarını hem de devletle mücadele ederek imarlı ve yasal yapıları çevrenin bir parçası olma taleplerini doğurmuştur.

1970'lerin sonunda özellikle büyük kentlerin merkezlerinde genel bir kriz yaşanmıştır. Bu dönem hem ithal ikameci sanayileşme modelinden kaynaklanan sorunlar hem de siyasal istikrarsızlığın hâkim olduğu bir dönemdir. Müdahale hem çalışan sınıfların tepkilerini toplayan bir uygulama olmuş hem de var olan krizin daha da derinleşmesine yol açmıştır. Askeri müdahale ise siyasal hareketlenmenin önüne geçen ve sermayenin kentleşmede başrol oynadığı bir döneme geçişin habercisi olmuştur.

1980 yılında Türk siyasal hayatında bir kırılma noktası olan 12 Eylül askeri müdahalesi yaşanmıştır. Bu basit bir müdahale olmaktan ziyade, politik kurum ve iktisadi yapının geçmişle kopuş sayılabilecek biçimde dönüşmesine, yeni kurumlar ve yapıların oluşmasına yol açan bir milat olma özelliğine sahiptir. Gerekçelerden biri olarak çalışma ilişkilerinin toplumsal barışa zarar vermesi gösterilmiştir. DİSK anayasal düzeni yıkmaya teşebbüs ile suçlanmıştır. Aynı yılın Ocak ayında İMF destekli iktisadi programın başlamasıyla, örgütlü emek siyasal süreçlerden kurumsal olarak dışlanacaktır. “Yeni sendikalar yasasının sendikal çoğulculuğa indirdiği darbe ve sendikayı olabilecek en dar anlamıyla tanımlaması, sendikal faaliyetleri kısıtlamıştır.”⁵⁷

1980 sonrası Türkiye ekonomisinin dışa açıldığı ve ihraç ikameci sanayileşme politikasının uygulanmaya başladığı yıllardır. Özal dönemi işçi hareketi yeni sendika yasasına uyum sağlamak için yeniden örgütlenmeye başlamıştır. Halen çalışabilen sendikalar Türk-İş üyesidir. DİSK'in tekrar faaliyete geçmesi 1991 yılını bulur. Türk-İş yüksek barajları savunarak hem sarı sendikaları bertaraf etmekte hem de

---

⁵⁷ Güzel, M.Ş., 1996. Türkiye'de İşçi Hareketi (1908-1984)İstanbul, Kana Yayınları, s.268-278

alternatif sendikal kuruluşların oluşturulmasının önüne geçmektedir. O yıllarda özel kesim işyerlerinde sendikalaşan işçiler kolayca işten atılabilmektedir.⁵⁸ Bu yıllarda özelleştirme nedeniyle işini kaybetme korkusu yaşayan kamu işçileri bulunmaktadır. Seksenli yılların sonu ise Türkiye ekonomisinin piyasa düzenlemeleri ile toplumsal alanlara da sızdığı, küreselleşme dinamiklerinden derin biçimde etkilenmeye başladığı bir dönemdir. İşte özelleştirme uygulamaları, özellikle bu bağlamda Türkiye'nin gündemini ve emekçilerin hayatlarını günümüze kadar etkilemeye devam edecektir.

Ekonomik yapılanmaların ve yeni siyasal dengelerin ortaya çıkmasıyla birlikte sermaye daha önceleri siyasal muhalefet nedeniyle giremediği en ücra köşelere kadar girmeyi başarmıştır. Devlet ihaleleri ile orta ve büyük ölçekli sermaye grupları kentsel alanlarda elde edilen rantların cazibesinin bir sonucu olarak 1990'lı yıllarda belirginleşen bir biçimde kentsel yatırım yapmaya başlamıştır. Alışveriş merkezleri, beş yıldızlı oteller, iş merkezleri kentleri görülmemiş bir hızla işgal etmeye başlamıştır. Türkiye ekonomisinin dışa açılması ve küreselleşme dinamiklerinden derinden etkilenmesi İstanbul'u her zaman olduğundan daha fazla sermayenin kent merkezli yatırımlarının odağı yapmıştır.⁵⁹ Yapısal uyum, liberalizasyon ve özelleştirmeler sermayenin uluslararasılaşmasının artık yadsınamayacak bir gerçek olduğunu oraya koymaktadır. Her türlü ulusal düzenlemenin etkisinin kısıtlandığı, sermayenin küresel mantığına meydan okumanın mümkün olmadığı, yatırım yerlerinden tüketim kalıplarına, arsa üretiminden inşaat uygulamalarına kadar geniş bir yelpazede maddi dünyanın çizgilerinin, gittikçe artan bir ölçüde küreselleşmenin hızlanan akımlarına süratle entegre olan özel sermayenin tercihleriyle belirlenmekte olduğunu herkes kabul etmeye başlamıştır.⁶⁰

Değindiğimiz küreselleşme dinamiklerinin yarattığı sonuçlar çarpıcıdır. 1980'den sonra ortaya çıkan keskin sınıfsal farklılaşmalar çerçevesinde kent burjuvazisinin, kendini "öteki"lerden bütünüyle ayırma tercihiyle kent dışında surlarla çevrili "özel"

---

⁵⁸ Doğan, G., 2008. Türkiye'de Örgütlü Emek Tarihi Üzerine, Toplumsal Hareketler Tarih Teori ve Deneyim, s.329-332 Der. Çetinkaya, D., İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

⁵⁹ Şengül, T., Şubat 2001. Kentsel Çelişki Ve Siyaset, Demokrasi Kitaplığı, 1. Baskı, s. 87

⁶⁰ Keyder, Ç., Kasım 2000. İstanbul Küresel İle Yerel Arasında, Metis yayınları, 1. Baskı, s.21

yeni kentlerini kurmasına yol açmıştır.⁶¹ Keskin mekânsal ve sınıfsal ayrışmaların kentsel dokuda görünür hale geldiği yıllardan, günümüze yaklaştıkça neoliberal politikalar eşliğinde eskiden çoğunlukla kentin kıyısında kalan yoksul kesimlerin İstanbul'un yaşadığı nüfus patlaması ve sermayenin yatırımları ile kentin merkezinde kalması da gecekondular için bir tasfiye edilme sürecini doğurmuştur. Daha önceleri sermayenin konum olarak pek de ilgisini çekmeyen yoksulluk mekânları artık sakinlerinin aynı alanda yaşayabilmek için mücadele verdiği sermayenin ise yatırım yaparak kara dönüştürmek istediği alanlara dönüşmüştür.

İstihdam bakımından İstanbul'un global kent olmaya doğru dünya ekonomisi ile entegrasyonunun arttığı ve dünya sermayesine çizilen yolda hareket edeceği düşünülürse, dünya sermaye çevreleri üretim sürecini nereye çevirirlerse işçilerde orada sermayeye hizmet etmek zorunda oldukları söylenebilir. Finans, bilgi-işlem, reklam ve haberleşme gibi hizmetleri veren sektörler sermayenin denetleme işlevlerini temsil etmekte, yüksek vasıflı profesyonellere hitap etmektedirler. Diğer yandan sermaye çevrelerine entegre olmuş, düşük vasıflı emek gücüne talepler de olmakta, çoğunlukla enformelliğe doğru kayışı tetiklemektedir.⁶²

1980'lerden sonra ilk kazanımlardan biri, 1990'lı yıllarda memur statüsündeki kamu çalışanlarının sendikalaşma hareketi içerisine girmiş olmalarıdır. 12 Eylül Anayasası'nın memurların sendika kuramayacağını hükme bağlanmamasıyla memurlar sendika kurabilmiştir. Emeğin küresel gerileyişi, Türkiye işçi hareketini biçimlendiren olaylar ve kurumsal faktörlerin tarihselliği ile karşılıklı etkileşim halinde işçi hareketini bu coğrafyada görünmez kıldığı sonucu çıkarılabilir.⁶³

Sonuç olarak devletin işçi sınıfının gücü ile olan süregelen-sorunlu ilişkisini vurgulamak önemlidir. İşçilerin bölünmesi karşılıklı rekabeti, kapitalist üretim ilişkilerine içerilir ve ayrıca değerın fetişik yapısı ekonomik olanın depolitize edilmesine hizmet eder. Fakat devlet müdahalesi bir taraftan birikimi destekleyen, öte yandan potansiyel olarak ekonomik düzenlemenin politikleşmesine yol açabilir. Dolayısıyla devletin sınırlılıkları sadece ekonomik süreçleri sıkı tutması ile değil,

---

⁶¹ Aslan, Ş., 2008. 1 Mayıs Mahallesi 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler Ve Kent, İletişim Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, s. 43

⁶² Keyder, Ç., 2007. Geniş Halk Yığınlarının Durumu, Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950, Quataert D. ve Zürcher E.J, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s. 241

⁶³ A.e., s.334

aynı zamanda mekâna ve ölçeğe ilişkin bilinci içeren işçi sınıfı bilinci ve örgütlülüğü üzerindeki etkisi ile belirlenir.⁶⁴

Son dönemde Türkiye’de mevcut siyasi iktidarın sınıf temelli yoksulluk ve sosyal transferler konusunda yarattığı üç eğilimden söz edilebilir. Hem kentlerde hem kırdaki nüfusun artan bir hızla mülksüzleşmesi ve proleterleşmesi; nüfusun nesnel sınıf pozisyonları temelinde gelir kutuplaşmasının keskinleşmesi; çalışan sınıf kesimlerinin minimum düzeyde biyolojik (temel fiziksel ihtiyaçlar) ve sosyal (toplumsal hizmetlere ve kolaylıklara erişim) hayatiyetini sürdürebilmeleri için giderek daha fazla borç yükü altına girmeleri ve böylece çalışan sınıfın, AKP’nin sosyal siyasalarına bağımlı çalışan yoksullara vatandaş olmaktan çıkıp muhtaçlara dönüşmesidir.⁶⁵

2.3 BÖLÜM SONUCU

Emek günümüzde sanki hep hayatın en temel parçasıymış gibi düşünülüp ve toplumsal koşullar bu algıyı yaratsa da tarihsel açıdan bir değerlendirme yapıldığında, böyle olmadığı görülmektedir. İkel toplumlarda oyun ve çaba anlamındayken, hatta ona karşılık gelen bir kelime yokken, günümüz kapitalist sistemi içinde toplumsal düzenin denetleyicisi ve yaşamak için olmazsa olmaz bir araçtır.

Kent emekle iç içe olan onu üreten ve ondan etkilenen bir yapıdır. Aynı zamanda emeğin inşa ettiği toplumsal bir hareket alanıdır. Bu bağlamda bu bölümde emeğin anlamını sorgulanmasıyla başlamış, kentsel mekândaki önemine de değinilmiştir. Kentsel süreçleri nasıl şekillendirdiği üzerinde durulmuştur. Emek tarihi ve kentleşme süreci üzerine yoğunlaşan bölüm ise Türkiye ölçeğinde konuları mercek altına yatırarak, Bomonti üzerine odaklanacak bölüm için bir altlık olma özelliğini taşımaktadır.

---

⁶⁴ Gough, J., 2006. Değişen Sınıf İlişkileri, Değişen Ölçek: Ölçek Politikalarında Değişiklik Ve Çelişki, Marksizm ve Ölçek Sorunu, s.105, Praksis Sosyal Bilimler Dergisi, Ankara.

⁶⁵ Köse, A. H., ve Bahçe, S., Yoksulluk Yazınının Yoksulluğu: Toplumsal Sınıflarla Düşünmek, 19. Praksis Sosyal Bilimler Dergisi, s.385-419

Emek tarihinde ülke ölçeğinde yaşanan kırılma noktaları, farklı çalışma ortamlarında farklı derecede etkiler yaratmıştır. Genel olarak bakıldığında ise ilk işçi hareketi ile birlikte ortaklaşan bazı değerler olduğunu söylemek mümkündür.

Osmanlı'da işçiler arasında sınıf dayanışması net olmamakla birlikte, Cumhuriyetin ilk yılları sanayileşmenin gelişmemiş olması ve fabrikaların daha çok zanaat atölyesi olma niteliği sınıf bilinci bakımından olumsuz etkiler yaratmıştır. 1940'lı yılların sonunda sendikal yapıların toplumsal yaşamın aktörleri arasına girmesi söz konusu olmuştur. Sendikalaşmanın işçiler arasında yaygınlaştığı dönemler 1960'lı yıllardan sonradır. Bazı olayların kıvılcım yarattığı ve emek tarihinin yönünü değiştiren etkilerde bulunduğu görülmüştür. Buna örnek olarak 15-16 Haziran olayları verilebilir. Ondan sonra başlayan hızlı politikleşme süreci darbe ile noktalanmıştır. Getirilen yasaklarla, artık örgütlü emek siyasal süreçlerden dışlanmıştır. Bundan sonra ise emek hareketi hiçbir zaman darbe öncesi yıllardaki canlılığını yaşayamamış, sosyal haklar konusunda yara almıştır.

Emek paralelinde yaşanan kentleşme süreçleri değerlendirilirse, yarı-özerk Osmanlı kentinden orta sınıfın ve devlet bürokrasisinin hâkim olduğu ulus devlet modeline geçildiği görülmektedir. Emek ise Osmanlı kentinde etnik işbölümü üzerine şekillenmişken, ulus devlet modelinde sınıfsal temelli olmuştur. Devlet otoritesinin hissedildiği kent merkezleri oluşmuştur. 1960'lı ve 1970'li yıllarda ise emek kentlere akmaya başlamıştır. Kırdan kente başlayan göç ile harekete geçen emek şartları itibarıyla kentte yaşama mekânı olarak gecekonduda yaşamak durumundadır. Gecekondu alanlarının kent içi alanlarda yükselişi ile devletin müdahale zayıflamış, toplumsal hareketler kendini göstermeye başlamıştır. Bu hareketler kentteki konumları ile ilişkili olarak, kamusal alandaki özgürlükleri doğrultusunda mücadele geliştirmişlerdir. 1980 darbesi, dışa açık büyümeyi öngören ekonomik yapılanma ve yeni siyasal dengelerin ortaya çıktığı bir döneme öncülük etmektedir. Orta ve büyük ölçekli sermaye, kentsel alanlarda yatırım yapmaya başlamış küreselleşme dinamikleriyle aynı zamanda uluslararasılaşmıştır. Kentte hâkim güçlerin sermayenin eline geçmesi, kentsel dokuda keskin mekânsal ve sınıfsal ayrışmaların oluşmasına yol açmıştır.

Sonuç olarak bu bölümde öncelikle emeğin soyut ve mekânsal anlamı sorgulanarak, Türkiye ölçeğinde emek tarihi ve kentleşmenin paralellikleri kurularak daha sonraki

bölümlerde ele alınacak deneyimlerin ülkesel paralelliklerinin sorgulanabilmesi için bir altlık hazırlanmıştır.

3. BOMONTI SEMTİ: CUMHURİYET'E DEVREDEN BİR OSMANLI SANAYİ BÖLGESİ

İstanbul ölçeğinde önemli bir sanayi bölgesi olan Bomonti, şehir içi sanayi niteliğine sahip, gecekondular alanlarıyla ilişkili ulaşım kolaylığı olan bir bölgedir. Bomonti semtinin, kentsel çevre içindeki konumunun, gecekondular alanlarıyla ilişkilerinin, sanayinin işçi ve üretim kapasitesinin, toplumsal yapısının, emek deneyimleriyle ilişkisini anlayabilmek için detaylı bir bölüm olarak incelenmesi gerekliliğini doğurmuştur.

Araştırma sonuçlarına göre, Bomonti semtinde yaşanan belirleyiciler çerçevesinde belirli dönemler ortaya çıkmıştır. Bomonti semtinde yer alan sanayi bölgesinin etkisiyle bazı yıllarda kırılmalar yaşanmıştır. Semtin kurulmasına vesile olan ve semte adını veren Bomonti Bira Fabrikası, 1892 yılında inşa edilmiştir. Böylece Bomonti semtinin kuruluş tarihi aynı yıl kabul edilir. İkinci kırılma 1955 tarihinde bölgenin sanayi bölgesi ilan edilmesiyle başlamaktadır. Çünkü kentsel planlama ölçeğinde bu bölgenin sanayi işlevinin uygun görülmesi sanayi işletmelerinin artmasına yol açmıştır. Sanayinin şehir ile iç içe olması ise kentsel kirlilik yaratmıştır. Üçüncü kırılma ise 1980 askeri müdahalesinden sonra yaşanmaya başlar. Çünkü alanda bulunan kamu fabrikaları özelleştirme tehdidi altındadır ve bunun en kritik örneklerinden biri Bomonti Bira Fabrikası'dır. Alandaki diğer sanayi işletmelerine göre daha fazla işçinin bu fabrikada çalışması kentin nüfusunun da azalacağını göstermektedir. Artık Bomonti için farklı hedefler belirlenmiştir. Dördüncü kırılma 2000'li yıllarda yaşanır. Sermayenin eline geçen kentsel mekan üretim kültürünün tüketim kültürüne dönüştüğü, on geleceği parlak parlak yatırım alanları arasına giren, finans, ticaret ve iş merkezi fonksiyonlarının yer alacağı bir alan olma yolunda ilerlemektedir.

3.1 BOMONTİ SEMTİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Fabrikanın iktisadi ve sosyal açıdan bulunduğu alanda kuruluş sebepleri farklılaşmaktadır. Bomonti semtini kurulduktan sonra çekici kılan farklı sebepler olmuştur. Boş ve ucuz arsa temin edilebilecek potansiyeli ve şehir merkezine olan yakınlığı en çekici faktördür. Bunun dışında Topkapı ve Edirnekapı dışında fabrika kurmaya uygun bir alan oluşu, yerleşim alanından uzak, hem de ulaşımın sadece tramvayla sınırlı oluşu⁶⁶ yine cazip kılan faktörlerdendir. Diğer yandan nüfusun lüks yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayacak olan içki, gıda (çikolata), dokuma ve giyim eşyası gibi üretim maddelerine ihtiyaç duyacak olan daha çok Batı zevki edinmiş kitlenin, yakın bölgelerde Şişli ve Beyoğlu'nda yaşamasının da etkisi büyüktür. Hatta bu bölgelerde yaşayan Musevi, Rum, ve Ermenilerin bir kısmının konutlarına yakın olan Bomonti'de doğrudan kuruluş sahipleri oldukları dikkati çekmektedir. Ucuz ve bol arazi temin edilebilirliğiyle birlikte, işçinin ikamet ettiği Feriköy, Kasımpaşa gibi bölgelere yakınlık ucuz ve bol işçi temin edilebilirliğini de beraberinde getirmektedir. O yıllarda Feriköy ve Kasımpaşa yoksul halkın yaşadığı kenar semtleridir. Buradan Bomonti'nin yakın çevresiyle beraber ele alındığında, farklı etnik, kültür ve gelir gruplarının bir arada yaşayabildiği bir yerleşim olduğu görülmektedir.

3.1.1 1890'li Yıllar ve Öncesi

Bomonti Kardeşler, 1902 yılında bira fabrikasının bulunduğu arazinin bir kısmını satın almış ve bira imalatına burada devam etmişlerdir. Onlar bu araziye yerleşmeden ve fabrikayı inşa etmeden önce, kocaman bahçenin içinde birkaç müstakil evin bulunduğu bir alandır. 1890'lı yıllara gelmeden, daha Bomonti semti adını almadan önce, o evin sahibinin torunu Loretta Fermanoğlu, annesinin ve ananesinin oraya dair kendisine aktardıkları bilgileri paylaşmaktadır:

“Bomonti o zamanlar dağ başı gibi تنها, bostanların ve dutlukların olduğu, çok az insanın oturduğu bir yermiş. Bostanlarda Arnavutlar tarafından her türlü meyve sebze yetiştirilmiş ve aynı zamanda satılmış. Annem, anneanneem ve 6 kardeşi, hizmetçileri ve bahçıvanları şu an fabrikanın olduğu yerde bulunan evlerinde yaşarlarmış. Gazeteci olan dedemin zatürre sebebiyle erken yaşta ölümü ananemi bu ıssız yerde Bomonti'de yaşamaktan korku duymasına yol açmış. Hatta Harp zamanı bir gün uyandıklarında bahçelerinde atlı Fransız askerlerini gördüklerinde ananem,

---

⁶⁶ Tümertekin E., 1997. İstanbul İnsan ve Mekân, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.118

daha merkezi olduğu için Şişli'ye taşınmaya karar vermiş. Annem bana çevrelerindeki tek tük komşunun zengin İtalyan aileler olduğunu söylemişti. Bir de Saint Lourd Kilisesi'nden söz ederdi. Hala duruyor aynı yerinde. O yıllardan günümüze ulaşamayan kilisenin bahçesindeki kocaman bir gözden ve iki tane teraziden söz etmişti. Annem derdi ki; bu göz bizim Rabbimizin gözüdür. Her şeyi görür ve günahlarımızda burada tartılır.”⁶⁷

Kendi de Bomonti doğumlu olan Loretta Fermanoğlu, Bomonti'nin batısının ıssızlığına dair kışın kurtların indiğinin söylendiğini hatırlamaktadır. Bu anlatıdan Bomonti'nin batı bOsmanlı son döneminde oldukça ıssız, seyrek insanın yaşadığı, tarımla uğraşılan, ağaçlık, topografyasının günümüzden daha farklı olduğu (bostanların evden daha aşağıda olması ve inişli-çıkışlı bir zemin olduğunun belirtilmesi) ve merkez olarak Şişli'ye yakın, aynı zamanda Feriköy'ün civarında kaldığını söylemek doğrudur.

Bomonti'yi daha iyi anlamak için o yıllarda ve öncesinde çevresinde bulunan yerleşimlerin özelliklerinden bahsetmek gerekir. 18. yüzyılda Şişli ve Mecidiyeköy yörelerinde bağlar ve bostanlar bulunmaktadır. Bahçelerde sebze ve meyvenin yanı sıra çiçek de yetiştirilmektedir. Abdülmecit döneminde birçok göçmen İstanbul'a sığınmış, bir bölümü arpa tarlaları ve dutlukların bulunduğu alana Mecidiyeköy'e yerleştirilmiştir. Mekteb-i Harbiye, Maçka Silahhanesi, gibi askeri yapılar Fransızlara ve Ermenilere ait kilise, okul ve mezarlıklar yerleşme alanının 19. yüzyıldan başlayarak Harbiye, Pangaltı ve Maçka'ya doğru yayıldığı görülmüştür. 1870'de çıkan Beyoğlu yangınında evsiz kalan Levantenler ve gayrimüslimler, Harbiye çevresinde inşa edilen kâgir binalara taşınmışlardır. 19. yüzyılın son çeyreğinde Harbiye, Nişantaşı ve Teşvikiye'de birçok konak inşa edilmiş. İlk tramvay seferleri 1881'de Taksim-Şişli hattında yapılmıştır.⁶⁸

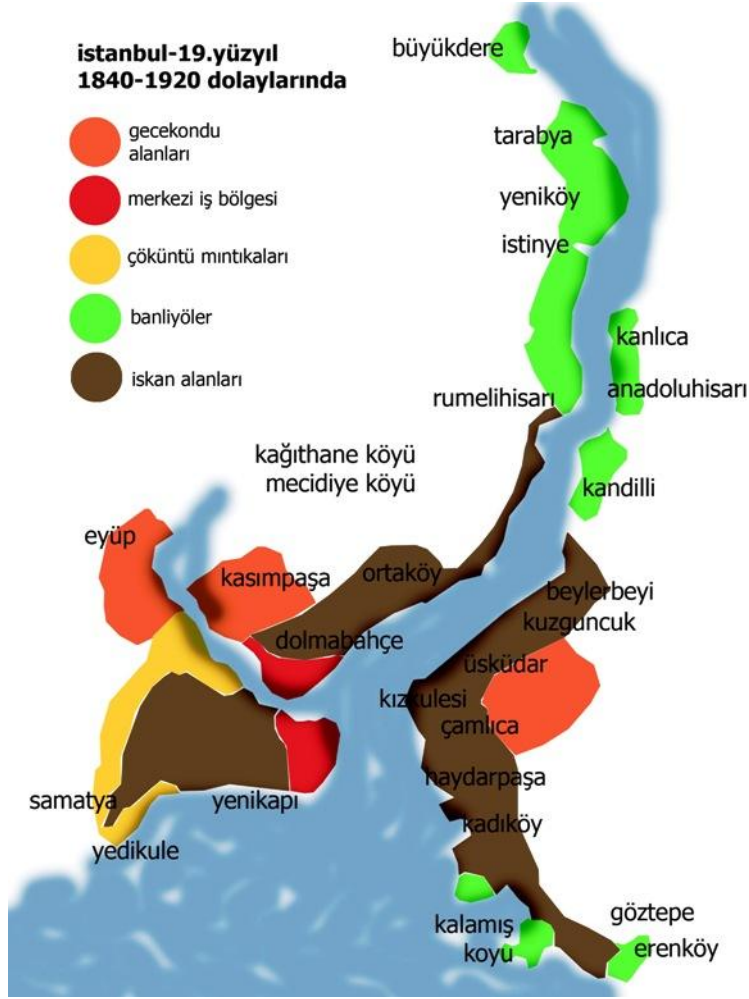
1920'li yılların İstanbul'unu İlber Ortaylı şöyle anlatmaktadır: “Şişli Nişantaşı henüz modern semtler olarak gelişmektedir. Surların içinde bile bahçeli evler, bostanlar göze çarpmaktadır; çoluk çocuk yarı kırsal yarı kentsel bir çevrede oyunun ve haşarılığın tadını çıkarmaktadır. Temizlik aydınlatma hak getire; kışın çamur, yazın toz toprak. Apartman tipi binalar İstanbulunun hayatına henüz girmemiştir, belirli

---

⁶⁷ Fermanoğlu, L., 28.02.2010. Kişisel Görüşme.

⁶⁸ İstanbul Ansiklopedisi, Şişli İlçesi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 186

bir azınlığın ve belirli semtlerin tazr-ı hayatıdır ve birçok kimse için kalorifer ve havagazı ulaşılamayacak bir özlemdir.”⁶⁹

Şekil 3.1. İstanbul 19. Yüzyıl 1840-1920 Dolaylarında, Kaynak: İstanbul'dan Sayfalar, İlber Ortaylı (çalışmaya uyarlanmıştır.)

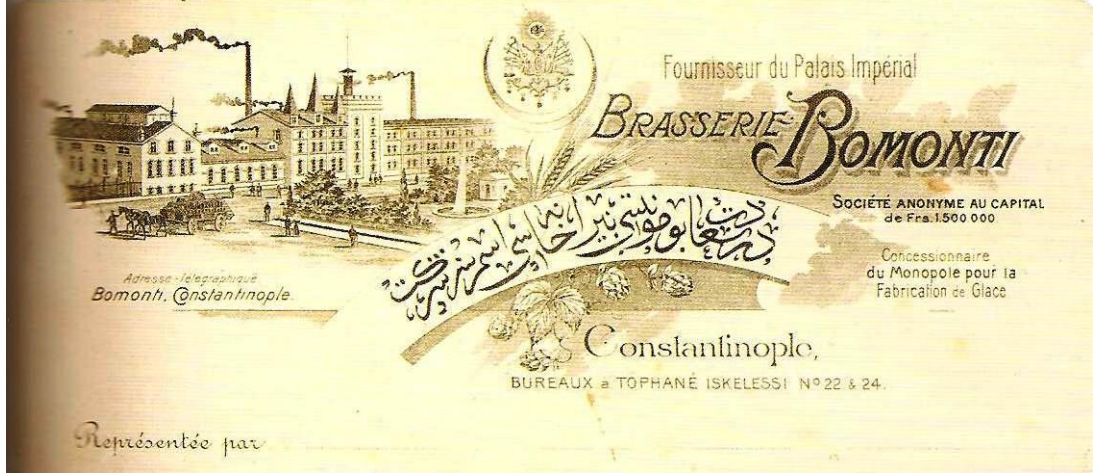
Şişli'nin değişimi asıl olarak 1920'lerden sonraya rastlamaktadır. Apartmanlar, bahçe içindeki konakların yerlerini almaya başlamıştır. 1920'lerde ve 1930'larda Şişli ve çevresi Türk tiyatrosunun klasik eserlerinden biri olan ve Cemal Reşit Rey tarafından 1933 yılında bestelenen, librettosu Ekrem Reşit Rey'e ait "Lüküs hayat" operetinden de hatırlanacağı üzere varlıklı kimselerin bir apartman ya da apartman dairesi edinmek istedikleri ve bunun moda olduğu gözde semtlerden biri haline gelmiştir.

Diğer yandan Mecidiyeköy bağın, bahçenin, kır kahvelerinin bulunduğu bir yerdir. Dutlukların arasında akan dere Fulya deresi ile birleşirdi.⁷⁰ Mecidiyeköy köy

⁶⁹ Ortaylı İ., 2009. İstanbul'dan Sayfalar, Turkuaz Kitap, s. 181

havasındadır. Likör Fabrikası, film stüdyosu bahçe içinde dut ağaçları arasında birkaç ev vardır. Kent tramvay deposu ile sona ererdi.⁷¹

İşte Bomonti semti, bahsettiğimiz özelliklere sahip olan Şişli'nin kenarında onun etki alanı içinde kalan bir alandır. Bomonti Bira Fabrikası ise bu semtin kalbidir. Bomonti Bira Fabrikası'na ait bir kartvizit fotoğrafta görülmektedir.

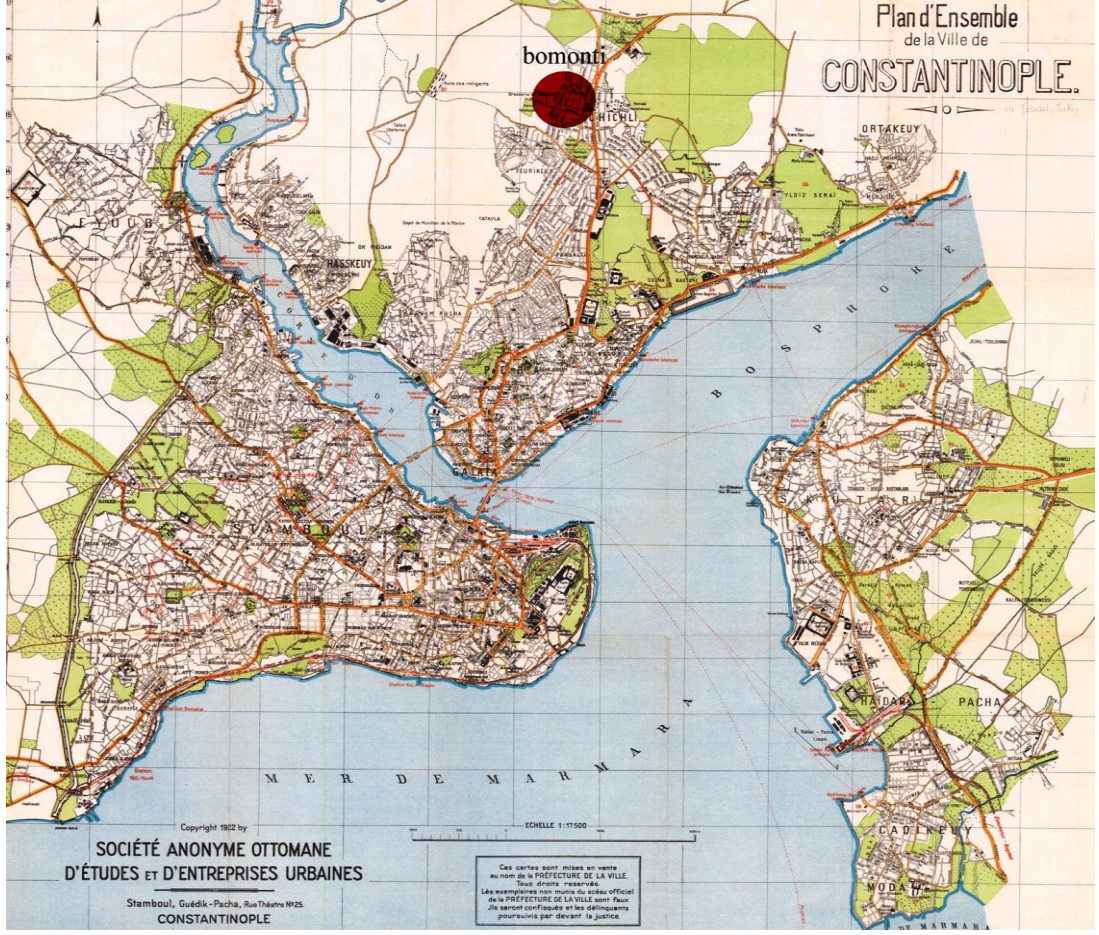
Şekil 3.2. Bomonti Bira Fabrikası'na Ait Bir Kartvizit

Bomonti Kardeşler'in fabrikanın kurulma sürecinde yaşadığı olaylar önemlidir.

Bomonti Bira Fabrikası'nın 1890 yılında inşasından haberi olmayan yukarıda sözü edilen fabrikanın bulunduğu alanın sahipleri olayı mahkemeye taşımışlardır. Anlatılarına göre Bomonti Kardeşler işgal ettikleri alan için 30000 lira ödemek zorunda kalmışlardır. 1890 yılında fabrika kurulduğu andan itibaren üretimini sürdürmeye devam etmiştir. Bomonti semtinin merkezine koyabileceğimiz ya da çekirdeği sayabileceğimiz bir etkiyle fabrika, bu bölgenin değişiminde temel olarak tetikleyici bir role sahip olmuştur. Bu rol, planlı bir gelişmenin eseri değil, hikâyesinin anlatıldığı gibi mekânda kendini kabul ettirmiş bir varoluşun ürünüdür. Aşağıda 1920'li yıllarda İstanbul'un genel yerleşim dokusu Bomonti'nin bu doku içindeki konumu görülmektedir.

⁷⁰ Özkal, S.A., Ekim 2009. Saklı Bahçeler Bir Şişli Esintisi, Heyamola Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, s.95

⁷¹ Tamer, Ü., 24.06.2006. Sabah Gazetesi, Ah Güzel İstanbul'la Bir Tanışma Olanığı.

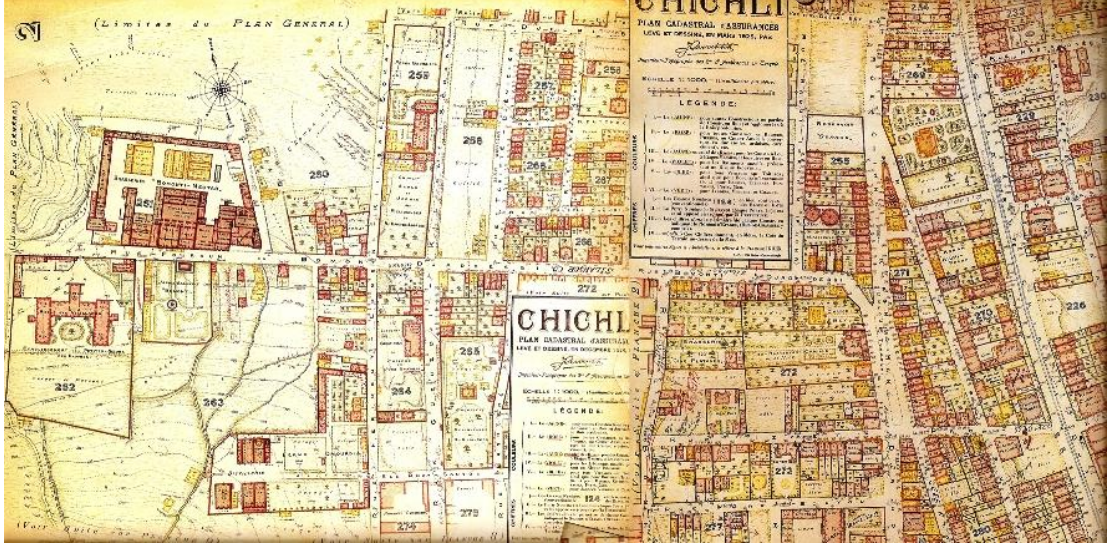
Şekil 3.3. 1922 yılında İstanbul Şehir Sınırlarını Gösteren Bir Harita, Kaynak: Wikipedia

İstanbul ölçeğinde sanayi faaliyetlerinin dört bir yana dağılmış olduğu görülmektedir. Özellikle ulaşım kolaylığı, boş bina, su, elektrik, gecekondular ve işçi gibi faktörlere göre şekillenen kuruluşlar mevcuttur. Sanayileşmede Osmanlı'da pekişen ve Cumhuriyet ile devam eden bir yapılaşma söz konusudur. Özellikle Haliç'te, Boğaz'ın bir bölümünde, Beykoz, Çubuklu, Büyükdere, Üsküdar ve Kadıköy'de, Marmara kıyısında Yedikule ile Küçükçekmece arasında yapılaşma bulunmaktadır. Daha çok su kıyısında kuruldukları görülmektedir. Cumhuriyet döneminde giderek daha da artmıştır. Bomonti, Şişli, Topkapı, Güneşli gibi Osmanlı dönemi niteliksiz yapılarda faaliyet gösteren ve el imalatına dayanan atölyelerden

teknolojiye paralel makinelerin kullanıldığı değişik markalar üreten bir sanayiye geçiş yaşanmıştır.⁷²

Bir diğer o yıllara ait önemli bir belge niteliği taşıyan 1925 yılında hazırlanmış olan Pervitich haritalarıdır. Bu haritalarda Bomonti farklı haritalarda farklı ölçeklerde çizilmiştir. Haritada birleştirilmiş hali görülmektedir. Aşağıda Pervitich haritaları görülmektedir.

Şekil 3.4. 1925 Bomonti ve Şişli'nin bir kısmı Kaynak: Pervitich Haritaları(çalışmaya uyarlandı)

Bir sanayi bölgesine dönüşen ve bu misyonuna Bomonti Bira Fabrikası ile başlayan Bomonti semti bira fabrikasından sonra ilk kuruluş 1923 yılında Süleyman Mısırlı'nın olan Mısırlı Trikotaj olmuştur. Daha sonra 1926 yılında Yenen Şark Çikolata Fabrikası, 1928 yılında Yeni Türk Mensucat ve Nestle Çikolata Fabrikası faaliyete geçmiştir. 1931-1935 yılları arasında sadece bir, 1936-1940 yılları arasında yine bir, 1941-1945 yılları arasında iki, 1946-1950 yılları arasında sekiz ve 1951-1955 yılları arasında 18 yeni kuruluş faaliyete geçmiştir.⁷³ Genel olarak Bomonti semtinin 1955 yılına kadar süregelen dönem içinde yavaşça dönüştüğü görülmektedir. Bu dönemde özellikle sanayinin yer seçimi eğilimi bölgenin güneyine doğru olmuştur.

⁷² Alkan, C., Haziran 2003. Sanayinin Yer Seçimi “Bomonti Sanayi Bölgesi ve Mekansal Dönüşümü”, lisans Bitirme Ödevi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul. s.40

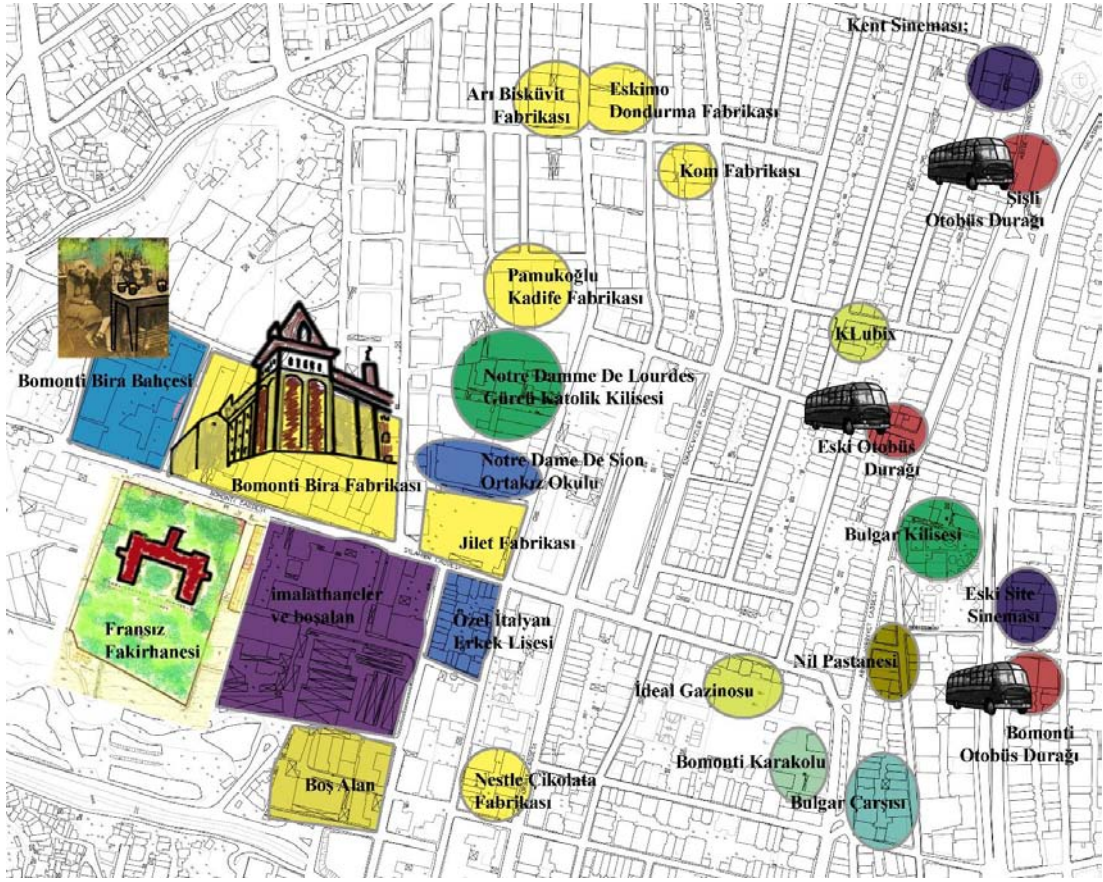
⁷³ Tümertekin, E., 1997. İstanbul İnsan ve Mekân, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 119

Sanayinin yanında konutların varlığıyla birlikte semt göz önüne alındığında, 1937 yılında Silahşör Caddesi boyunca Bira Fabrikası'na kadar olan ve Sıracevizler'in batısında kalan kesim Bomonti semtini oluşturmaktadır. Aşağıda 1946 yılında çekilmiş olan bir hava fotoğrafı görülmektedir. Topografya açıkça anlaşılmaktadır.

Şekil 3.5. 1946 Bomonti Hava Fotoğrafı kaynak: İBB (çalışmaya uyarlanmıştır.)

Çocukluk yıllarında Bomonti'de yaşayan sonrasında da gözlemlerine devam eden Bruno Lacandes hatırladıklarını bir harita üzerinde göstererek anlatmıştır.

Şekil 3.6. Bruno Lacandes'in Çocukluk Yıllarında Bomonti Semtine Dair Hatırladıkları
Kaynak: Bruno Lacandes

Çocukluk yıllarında Bomonti’de yaşayan sonrasında da gözlemlerine devam eden Bruno Lacandes Bomonti’ye dair hatırladıklarını bir harita üzerinde göstererek anlatmıştır:

“Okula gitmediğimiz zamanlarda binaların arka bahçelerinde ve boş arsalarda top oynardık. Bomonti’de yazlık ve kışlık sinemamız vardı.

Yaşayan önemli aileler; Pencere demirleri yapan Dimek ailesi, İtalyan Konsoloslugu’nda çalışan Ridolfi, Osmanlı Bankası’nda çalışan Bay Tausi, mümessillik yapan Gazale, Sokoni adındaki Petrol Şirketi’nde çalışan Romulis Kalfakis, Sanayici Derochi, Dolapdere’de tornacılık ve hırdavatçılıkla uğraşan Boyman, Beyoğlu’nda sarı paslanmazla uğraşan Maraçeti ve matbacılıkla uğraşan Lacandela adında aileler yaşardı.

Etnik Köken; Bomonti’de Sıracevizler ve Kazımorbay civarının yüzde sekseni gayrimüslimlerden oluşuyordu. Levantenler, Rumlar birazda Musevi Türkler vardı. Musevi Türk daha azdı. Gelir grubu olarak üst seviyeydi. Musevilerin hepsi tüccardı. Benim gittiğim okulda arkadaşlarımın hepsi İtalyandı benim gibi. Türk, Hıristiyan Musevi arkadaşlarım vardı. Genellikle Sıracevizlerde Musevi aileler, Rumlar Kurtuluş, Feriköy, Levantenler Bomonti’de oturuyordu daha çok.

Göç; Eskiden yaşayan ailelerin çoğu kalmadı. Bir kısmı Yeşilköy’e bir kısmı yurtdışına gitti.

Komşuluk ve Özel günler; Eskiden herkes kapısının önünde kahve içerdi. 1960-1966 yıllarına kadar aileler komşuluklarını devam ettirdiler. O zamanlar telefon falanda yoktu. Davetler, yaş günü, isim günü, Paskalya, Noel, dini bayramlar hepsi kutlanırdı. İtalyan Okulu'nda her Pazar günü toplanırdık. Pazar günleri öğlen yemek yapılırdı. Derneğimiz vardı orda İtalyanlar toplanırdı. Salizyani yetişenler derneği. Top oynardık orda yemek yerdik. oyunlar yapılırdı. Maltalıda vardı ama çoğunluğu İtalyandı. Tiyatrolar yapılırdı.

Meslek grupları; Bürokratik işlerde çalışanlar, yazıhanede çalışanlar, bankada çalışanlar bulunurdu. Elmadağ Caddesi üzerinde Orduevi'nin de Mobil, Shell şirketleri vardı. Çoğu orda çalışanlar orda oturanlar, konsoloslukta çalışanlar, fabrikalarda büro ve muhasebe çalışanları yaşardı.

Bulgar Çarşısı; Bulgar çarşısı denilen bölge daha çok Bulgarların yaşadığı aynı zamanda semtteki ihtiyaçların karşılandığı esnafların yoğun olarak yer aldığı bir alandı. Samancı, bakkal, fırın vardı. Bulgar fırını vardı. 1954-55 yılında Boğazın buz tuttuğu sene fırının önündeki kuyruğu hatırlıyorum. Bomonti'de tek fırın vardı zaten.

Mekanlar; Abide-i Hürriyet'te pastaneler vardı hatta Nil Pastanesi vardı. Isparta Çiftliği diye bir meze yeri vardı. Şimdi Yapı Kredi var yerinde. Eski Site sineması vardı. Burası Açık hava sineması değildi kapalıydı. Futbolla boş bir bahçe vardı orda oynardık. Onun yanında bir tarla vardı salata ve domates falan ekilen bir yerd. Klubix eğlence yerinde Latin müziği, diğer yerde Rum müziği taverna müziği yapılırdı. dışarıdan şarkıcılar getiriliyordu. Daha aşağılarda Kervansaray falan vardı. Bomonti'de bu iki yer bir de Nişantaşı'nda vardı.

Ulaşım; Sıracevizler, Silahşör, Abide-i Hürriyet Şişli'nin en iyi caddelerindendi. Tramvay Halaskargazi'den geçiyordu. Abide-i Hürriyet'ten sonra otobüs ve taksici geçmeye başladı ama tramvay Halaskargazi'den. Halaskargazi'nin üzerinde Bomonti otobüs durağı var. Eski Bomonti durağı.⁷⁴

Yine çocukluğu Bomonti'de geçen bir başka yazar ve tiyatrocusu Arto Berberyan mahallesinde yaşayanları tasvir etmektedir. Keman Hocası maestro Mühendisyan Efendi, Şoför Fahri Baba, Bulgar marangoz, Ser Komiser Zeki Şahin, Bakkal Hansan Efendi, Rum Marangoz Toma, kapı komşusu Arpacı Filço, Balıkçı Anjel, Eczacı Agop Efendi, Şirinyan Bakkal ve Gişeci Anjel Bomonti'de yaşamlarını sürdürmektedir. Bunun yanında esnaftan da bahsetmektedir. Sosisli sandviç yenilen Haylayf Kafeterya, İnci Sineması, İdeal Gazinosu, Doğu Muhallebici, Osmanlı Muhallebici ve muhteşem vitriniyle Tadlan öykülerinde adı geçen mekânlardır.⁷⁵

---

⁷⁴ Lacandes, B., 17.02.2010, Kişisel Görüşme.

⁷⁵ Berberyan A., Aralık 2000. Andıkça Geçen Günleri, Ayhan Matbacılık, İstanbul.

3.1.2 1955 Sonrası

Bomonti semti için 1955 yılı bir kırılma noktasıdır. Bunun sebebi Bomonti'nin "sanayi bölgesi" olarak ilan edilmiş olmasıdır. Bu durum bu bölgedeki sanayi bakımından hareketlenmenin hızlanmasına yol açmıştır. Bomonti artık şehrin pek de kenarında değildir. Aslında az çok muhafaza edilmiş olan şehir kenarı lokasyonu yanında şehir içi lokasyon üstünlüğünü de kazanmıştır. Açıkçası hem yakın hem de uzak olmanın avantajlarını kullanmıştır. Aşağıda 1959 yılında çekilmiş olan bir hava fotoğrafı görülmektedir. Aynı zamanda harita üzerinde Bomonti Sanayi Bölgesi'nin sınırları görünmektedir.

Şekil 3.7. 1959 Bomonti Hava Fotoğrafı

Kaynak: İBB (çalışmaya uyarlanmıştır.)

Artık 1890'lı ve sonrasındaki yıllarda olduğu gibi ucuz ve bol arazi temin edebilme kolaylığı kalmamıştır. Konut ve kuruluşların aynı yayılma alanı üzerinde ilerlemeleri rekabete sebep olmuştur. Ağır sanayi karakterinden hafif sanayi karakterine doğru dönüşüm, eğimli arazilerin tercih edilme oranlarını artmıştır. Hem eskiden bostan ve tarla olan, kuzeyde bulunan bu eğimli arazilerin daha ucuz olması hem de ulaşımında bir engel teşkil etmemiş olması seçilme sebeplerindedir. Bu dönüşüm, yerleşim dokusunda da bazı değişikliklerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yeni Yol Sokağı, Kazım Orbay (Eski Havariyun), İyi Niyet (Eski Rum Kilisesi), Rum Kilisesi arka

sokağı (1966 yılında Birahane Sokağı adını almıştır.) adında sokaklar ortaya çıkmıştır.

Bomonti'yi diğer iş alanlarından ayıran başka bir özelliği daha vardır. Kiralık fabrika yerleri diğer iş alanlarında bulunan fabrika yerlerinden daha geniş binalar ve katlar halindedir. Kiralık fabrika katlarının varlığı, bu bölgenin tercih edilmesinde önemli rol oynamıştır.⁷⁶ Özellikle hafif hammadde kullanan kuruluşların fazla alana ihtiyacı olmaması bu katlara olan talebi artırmıştır. Bomonti'de var olmuş olan sanayi kollarından kimyevi madde sanayi, mobilya ve mefruşat, kauçuk, optik alet sanayi örnek verilebilir. 1955 sonrası faaliyete geçen sanayi kuruluşları, bölgenin az çok bugünkü karakterini kazanmasında etkili bir rol oynamıştır. Bu sanayi kuruluşları dikkate değer biçimde çeşitlilik kazanmış, elektrik makineleri, mobilya, mefruşat, makine, kauçuk, taş, toprak, çini ve optik alet sanayi gibi alanlarda üretim yapan kuruluşlar mevcut kuruluşa eklenmiştir.

Bir diğer Bomonti'nin çehresinde değişikliğe yol açan durum, 1966 yılında 119 kuruluşun ortaya çıkmasıyla beraber gecekondu alanlarında meydana gelen büyüme ve yayılmadır. İlk dönemki durumlardan farklı olarak bölgenin güney ve batısında geniş gecekondu alanları ortaya çıkmıştır. Aşağıda görülen 1966 yılına ait hava fotoğrafında parsel sınırlarının, ulaşımın daha belirgin hale geldiği ve gecekondu alanlarının arttığı görülmektedir.

---

⁷⁶ Tümertekin, E., 1997. İstanbul İnsan ve Mekân, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 120

Şekil 3.8. 1966 Bomonti Hava Fotoğrafi

Kaynak: İBB (çalışmaya uyarlanmıştır.)

Bu yıllar sadece Bomonti için değil Feriköy, Mecidiyeköy, Kuştepe, Gültepe, Kâğıthane gibi çevre yerleşmelerde de gecekonduların bariz biçimde arttığı yıllardır. Sanayi kuruluşlarının yakınında bulunan bu gecekonduların, Bomonti’de işgücü bakımından bir sıkıntı yaşanmamasına ve diğer sanayi alanlarına kıyasla avantajlı konuma sahip olmasına kaynaklık etmiştir.

Yukarıda söz edildiği gibi 1955 sonrası İstanbul’a bakıldığında sanayinin ihtiyaç duyduğu ucuz ve geniş arazi şehrin merkezinin dışında kalmıştır. Sanayinin gerek duyduğu ulaşım, su elektrik, işgücü gibi gereksinimler de dikkate alınırca, şehrin uzağında kurulan bir sanayinin işgücünü oraya nasıl getireceği, (artı bir maliyet yarattığı için işçilerin ulaşım masrafı dezavantajlar arasında) devletin hizmette eksik kaldığı noktalarda kendi çözüm bulma mecburiyeti gibi mecburiyetlerin oluşması İstanbul genelinde Bomonti’yi ayrıcalıklı bir konuma getirmektedir. Bomonti küçük sanayi kuruluşlarını barındırdığından, hem geniş alan ihtiyacı duymazken, yakındaki gecekondular sayesinde işgücünün ulaşım masrafından kurtulmaktadır.

Sanayi kuruluşlarının Beyoğlu’nda ve Şişli’de var olan satış yerlerinin, buldukları yer nedeniyle kullanıcıya ulaşmaları kolaydır. Mobilya, mefruşat, ilaç, çikolata, dondurma gibi sanayi kuruluşları, şehir içinde ürünlerini alıcıya ulaştırılabilmektedirler.

Ayrıca bahsedilen faaliyet gösteren sanayi kolları, üretim yaptıkları alanlarla ilişkili başka sanayi faaliyetlerini Bomonti'ye çekmişlerdir. Örneğin ilaç sanayi ile ilgili plastik kap ya da kapak imali ambalaj ve sandık sanayi, ilaç kapak ve prospektüsleri basan matbaalar ve iplik ve dokuma sanayi ile konfeksiyon sanayileri arasındaki ilişkiler gibi.⁷⁷ Rakamlardan da anlayacağımız üzere, 1956-1960 arasında 34, 1961-1966 arasında 54 yeni kuruluş faaliyete geçmiştir. Bunun yanında İstanbul'da yaşanan sanayi ve diğer iktisadi faaliyetleri ve nüfusu da içine alan sübürbanizasyonun⁷⁸ Bomonti'yi etkilediğini söylemek gerekir. Çünkü bu bölgeden ayrılan kuruluşlar olmuştur.

Sanayi faaliyetleri ile öne çıkan Bomonti semtinin sanayi kenarındaki gecekonducular için şehir tarımı yapılan bir alan oluşturduğu görülmüştür. 1970'li yıllarda bu bölgeye göç etmiş olan bazı gecekondu sakinleri, Bomonti Bira Fabrikası'nın düzenli olarak Cevizli Deresi'ne akıttığı atık sulardan yararlanmaya karar vermeleriyle, yamaçları taraçalandırmış tarlalar haline dönüştürmüşlerdir. 5 aileden oluşan bu alanda hem bitkisel üretim yapılırken hem de hayvancılıkla uğraşılmıştır. Kastamonulu olan aileler memleketlerinde alıştıkları yaşam tarzını, tarımı ve hayvancılığı burada sürdürmüşlerdir. Tarım faaliyetini gerçekleştiren kadınlarken, Feriköy, Kasımpaşa, Fatih, Dolapdere ve Tophane'de kurulan pazarlarda ticareti ya da toptancıya satmak üzere götürme görevini, erkekler üstlenmiştir. Kadınların tarım işiyle uğraşmaları tohumları ekmesi, sulama ve gübreleme işlemlerini gerçekleştirmesi ve ürünleri toplamasını kapsamaktadır. Buna ek olarak da ev kadınlığının getirdiği yükümlülükleri de vardır. Çocuklara bakma, ev işleri yapmak gibi. Yetiştirdikleri sebzelerin bir kısmını kendilerine ayırırlarken, bir kısmını komşularına satmak için, kalan kısmını da pazara göndermek için ayırırlar. Bu şekilde geçimlerini sağladıkları görülmüştür.⁷⁹

---

⁷⁷ Tümertekin, E., 1997. İstanbul İnsan ve Mekân, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 122

⁷⁸ URL-2, http://web.sakarya.edu.tr/~mhayir/Suburban_Istanbul.pdf, 14.02.2010. Sübürbanizasyon ya da tersiyer şehirleşme; sanayileşme sonrası şehirlerde, şehrin kenar bölgelerindeki genelde kırsal olan alanlara doğru konut, iş ve alışveriş merkezlerinin kayması şeklinde gerçekleşen bir durumdur.

⁷⁹ Özgüç, N., 1998. Kadınların Coğrafyası, Çantay Kitabevi, İstanbul, s. 140

Şekil 3.9. Bomonti'de Şehir Tarımı

Kaynak: Kadınların Coğrafyası, Nazmiye Özgüç

Yukarıda Bomonti Bira Fabrikasının düzenli olarak Cevizli Deresi'ne akıttığı atık suların yararlanarak, apartmanların ortasında, yamaçlarda tarım yapan bir kadın görülmektedir. Sebze yetiştirmek yanında 3 inek ve çok sayıda kümes hayvanı beslemektedir. Aşağıda ise 1982 yılına ait bir hava fotoğrafı görülmektedir. Sanayi yer seçimi eğiliminin güneyden başlayıp kuzeye doğru geliştiği görülmektedir.

Şekil 3.10. 1982 Bomonti Hava Fotoğrafı

Kaynak: İBB (çalışmaya uyarlanmıştır.)

Bomonti semtini, yeri ve sınırları tanımlanan Bomonti sanayi bölgesi ve çevresi içinde tanımlanan gecekondular ve gecekondular dışı konutlar olarak ayrıştırarak incelemek mümkündür.

3.1.3 2000'li Yıllar ve Sonrası

Günümüzde Bomonti semtinin ekonomik, sosyal ve mekânsal anlamda yaşadığı değişimler olmuştur. Bu farklı yönlerden yaşanan değişimler birbirini etkilemiş, Bomonti semtinin günümüzdeki durumuna ulaşmasına yol açmıştır. Güncel bir hava fotoğrafı üzerinden değişimi algılamak mümkündür.

Şekil 3.11. 2006-2008 Bomonti Hava Fotoğrafı

Kaynak: İBB (çalışmaya uyarlanmıştır.)

Ekonomik ve Mekânsal Yapı

Bomonti Bira Fabrikası; tezin araştırma konusu olan Tekel tarafından kullanılan Bomonti Bira Fabrikası, özelleştirme kararı alınan fabrikalardan biri olmuştur. 1991 yılında fabrika boşaltılmış ve o zamandan bu yana fiilen kullanılmamaya başlanmıştır. Fabrikanın şuan ki görünüşü aşağıdaki gibidir.

Şekil 3.12. Bomonti Bira Fabrikası'nın Son Hali

Kaynak: Eda Yiğit Arşivi

Bugün ise 210 000 m² kapalı alan, 3500 kişilik konferans merkezi, 1000 yataklı otel ve renove edilen yapılarda şehrin içinde eğlence ve dinlenme merkezini içeren ve 2010'da hayata geçirilmesi planlanan bir projedir.⁸⁰ Aşağıda projenin fotoğrafları bulunmaktadır.

---

⁸⁰URL-3, 03.05.2010. <http://www.icholding.com.tr/>, İbrahim Çeçen Yatırım Holding A.Ş.,

Şekil 3.13. Eski Bomonti Bira Fabrikası Alanı İçin Önerilen Proje

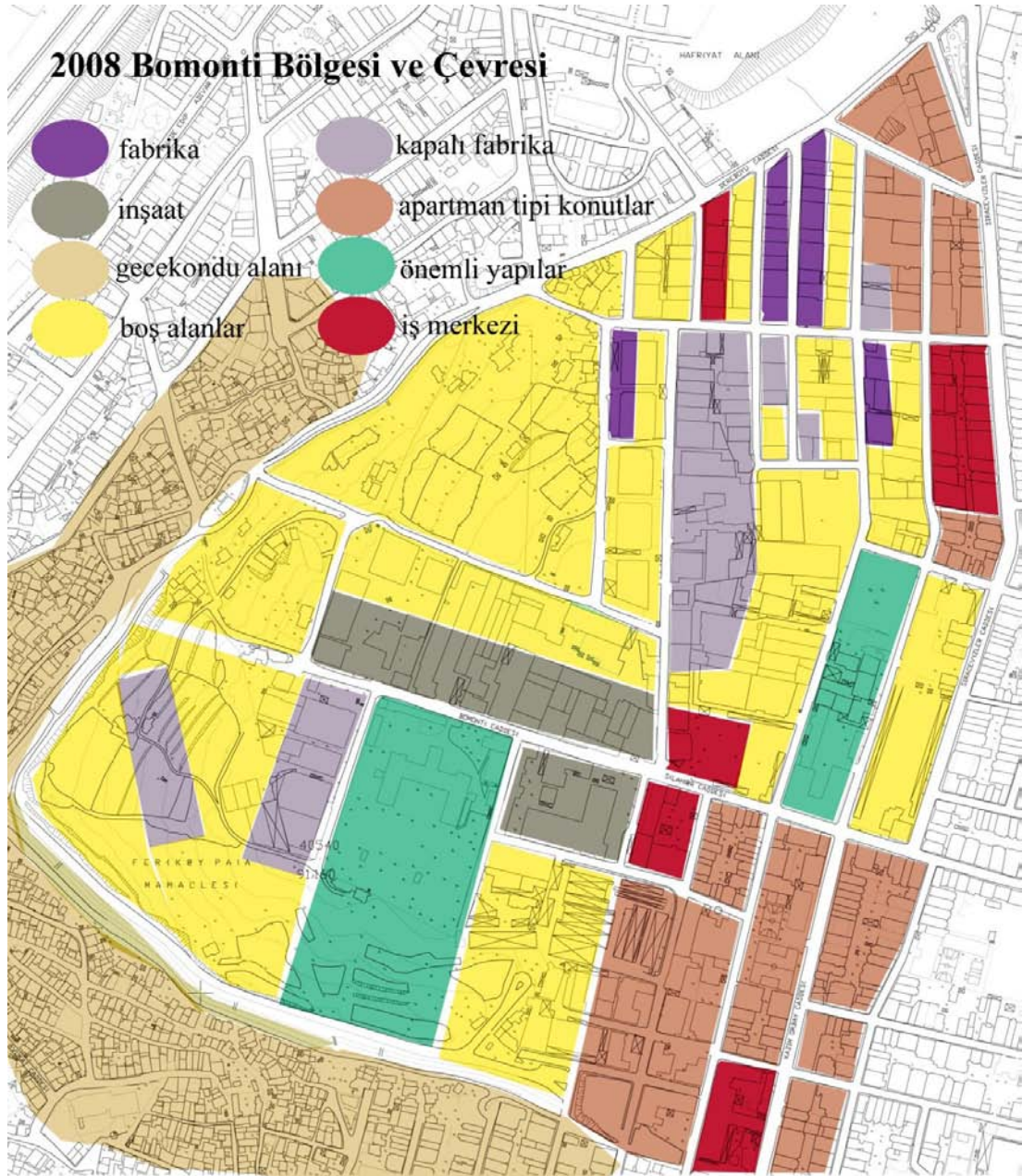
Kaynak: İC Holding

Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu kararıyla alan üzerinde kurulan fabrika binası korunması gereken kültür varlığı olarak tescillenmiştir. Bomonti Bira Fabrikası Kültür Bakanlığı'na aslında Çağdaş Sanatlar Müzesi yapılmak üzere verilmiş, fakat bakanlık fabrikayı ihaleye açmıştır. Bir şirkete 49 yıllığına kiralandan fabrika kültür bakanının yapılan ihaleden memnun olmamasıyla tekrar ihaleye çıkarılmıştır ve daha yüksek bir meblağ ile ihale edilmiştir.⁸¹

Bomonti semti sermaye grupları için ilgi çekici bir hale dönüşmüştür. Altyapı ve arazi sıkıntısı sebebiyle projelerini şehir dışına kaydıran inşaat firmaları olduğu gibi, şehir dışını tercih etmeyen şehir merkezinde arazi aramaya devam eden inşaat firmaları da bulunmaktadır. İhtiyaç duydukça kullanılabilir ve yatırım amaçlı satın alınabilecek dairelere yönelenlerin taleplerindeki artış, daha pahalı yatırımlar olsa da şehir içi yatırım yapmaya ve proje üretmeye teşvik etmektedir. İstanbul'un eski ve tarihi kültürel binalarını bulundurmanın yanı sıra, ticaret ve alışverişin de oldukça yoğun olduğu bir merkezde yer alan Bomonti, yapılan alt yapı ve yol-tünel çalışmaları ile sorunsuz bir çekim merkezi haline dönüşmektedir. Gecekonduların

⁸¹ URL-4, <http://old.mo.org.tr/gzt/radikal/20060918-2.doc>, Radikal Gazetesi, 19.08.2006.

yoğun olduğu bölgede, var olan evler, arsalar sürekli alım teklifleriyle karşılaşmakta, inşaat firmaları da buralarda her gün farklı tekliflerle arayışlarına devam etmektedir.⁸² Bomonti'nin güncel arazi kullanımında değişim gözlemlenmektedir.

Şekil 3.14. 2008 Bomonti Bölgesi ve Çevresi

Kaynak: İstanbul, İnsan Ve Mekân, Erol Tümertekin

Bu proje, inşasıyla birlikte çevrede rezidance ve gökdelen projelerini tetikleyen bir etki yaratmıştır. Bölgedeki inşaat faaliyetleri dikkati çekici bir hal almıştır. Bomonti

⁸² URL-5, <http://old.mo.org.tr/gzt/hurriyet/20080704-1.doc>, Hürriyet Gazetesi, 04.07.2008

medyada şehrin yeni gelişme bölgesi veya İstanbul'da gelecekte değeri artacak on bölgeden biri olarak gösterilmektedir.⁸³ Tabii rantın bu kadar yükseldiği ve yükseleceği bir alanda semtin sakinlerinden kiracıların daha önce ödedikleri fiyatları ödeyemeyeceği, ev sahiplerinin ise sahip oldukları mülklerin fiyatlarının eskisini katlayacağını düşünmek yanlış olmaz. Bu durumda şimdiye kadar devam eden ilişkilerin sürmesi ve sakinlerden özellikle kiracıların aynı semtte yaşamlarını idame ettirebilmeleri mümkün görünmemektedir.

Değer artışı mekânsal ve sınıfsal ayrışmayı arttırırken, kamu harcamalarının bütün toplumsal kesimlere eşit yönde dağılmasının önünde engeller oluşturması ile sosyal politika alanını zayıflatır. Dolayısıyla değer artışları ile ilgili orta ve üst sınıflara özgü bir kent kavrayışı yatmaktadır.⁸⁴

Prodüksiyon Şirketleri; Bomonti'de fiziksel mekânın ufak ve büyük ölçekli sanayi işletmelerine ev sahipliği yaptığı için mekânsal anlamda farklı beklentileri olan sektörler için cazip olabilme durumunu yaratmaktadır. Örneğin mekâna yerleşen az sayıda yapım şirketi Yeni Yol Sokak üzerinde eski İplik ve Mensucat Fabrikası ve İlaç Fabrikası'nın mekânlarını hem ofis hem de çalışma alanı olarak kullanılmaktadır.⁸⁵

Üniversite kampüsü; Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi tarafından inşaat faaliyetlerinin devam ettiği alan, üniversite kampüsü olarak kullanılmak üzere düşünülmüştür. Bomonti Bira Fabrikası'nın hemen karşısındaki alanda bulunmaktadır. Üniversite kampüsleri buldukları yerleşimlerde kamusal alana canlılık getiren bir hareketlilik yaratırlar. Bomonti semtinde de üniversite kampüsünün bu alana gelmesi ekonomik, kültürel ve sosyal bakımdan değişimin yaşanmasına yol açacaktır. Alanda yer alan çöküntü bölgesi niteliğindeki alanın dönüşümü, mevcut ticari faaliyetlerin artması, öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verecek hizmetlerin geliştirilmesi sonuçlarını doğuracaktır. Bu üniversitede eğitim alan öğrenciler açısından ise alanda rantın yükselmesinden dolayı barınma taleplerini

---

⁸³ URL-6, Şenol, S., www.ekoayrinti.com; <http://www.tumgazeteler.com/?a=5850751>, 03.05.2010

⁸⁴ Şen, B., 2010. Kentsel Dönüşüm ve Kaybetmeden Mücadele Etme Arayışı, Gülsuyu-Gülensu Ve Başibüyük Deneyimleri, Tarih Sınıflar ve Kent, Der. Şen, B., Doğan, A.E., Dipnot Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

⁸⁵ Kılıç, D., 2008. Mekânsal ve Toplumsal Değişme Bomonti Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, s.66

karşılacak uygun fiyatlı konut bulunamaması durumu ortaya çıkacaktır ve şehir merkezinden uzağında barınmak zorunda kalan öğrenciler için ekstra bir külfet yaratacaktır.

Ekolojik Halk Pazarı: Bomonti semtinde 2006 yılında açılan ekolojik halk pazarı, sağlıklı ekolojik ürün pazarının oluşmasını sağlamak maksadını taşır. Çeşitli bölgelerden gelen ürünleri tüketici ile buluşturur.⁸⁶ Hem semt sakinlerinin hem de çevre semt sakinlerinin ihtiyaçlarını karşılayan bir niteliğe sahiptir. Pazar ile birlikte semt sosyal hareketlilikle birlikte ekonomik canlılık kazanmaya başlamıştır. Ekolojik pazarın ilk uygulandığı örneklerden biri olan bu pazar üst ve orta gelir grubunu semte çekmektedir.

Sanayi İşletmeleri: Özellikle ilaç sektöründe bir hareketlenmenin yaşandığı görülmüştür. Çoğu ilaç firması daha büyük alanlara ihtiyaç duyduğu için semti terk etmiştir. Yine alanda bulunan SSK İlaç fabrikası SSK kurum eczanelerinde satılan ilaçların bir bölümünü temin ederken, SSK hastanelerinin Sağlık Bakanlığı'na devriyle birlikte kurumun sağlık hizmetlerini dışarıdan satın almaya başlaması fabrikanın kapatılmasına yol açmıştır. Semtte hala var olan sanayi ise ufak atölyelerin üretim ve aynı zamanda satış yaptıkları konfeksiyon, kumaş, giyim ve mayo firmaları gibi küçük sanayi tipidir. Daha büyük ölçekli işletmeler ise eskiden farklı olarak ürettiklerini pazarlayabilecekleri mağaza birimleri oluşturmaktadır.

Finans ve Ticaret: Semti taleplerini karşılayamadığı için terk eden sanayinin yerini daha küçük sanayi kuruluşları, iş merkezleri, ofisler ya da iş hanları almıştır. Bu durum semti, çoğunlukla mavi yakalı çalışan kitlesinin hizmet sektöründe çalışan kesimlere bırakması sonucunu doğurmuştur. Bu el değiştirme diğer yandan alanın yatay yönde gelişmeye müsait olmamasından dolayı dikey yönde "gelişmeye" yol açmıştır. Yüksek katlı inşaatlar yapılarak mekânsal ihtiyaca yönelik talepler karşılanmaya çalışılmaktadır.

Ulaşım: Kent içi ulaşımında ana ulaşım aksları Cumhuriyet-Halaskargazi Caddeleridir. Bu cadde kavşak oluşturarak Şişli-Feriköy-Dereboyu Caddesi bağlantı yollarına ulaşır. Kasımpaşa ve Perpa bağlantısı tamamlanmış, trafiğe açılmıştır. Daha üst ölçekte bakılırsa, İstanbul'un ulaşımında kırılma noktası yaratan Boğaziçi Köprüsü,

---

⁸⁶ URL-7, <http://www.bugday.org/article.php?ID=1372>, Buğday Derneği, 21.04.2010.

çevre yolu ve raylı sistem Bomonti semtinin ulaşımı için de etkili olmuştur. Bomonti semtinin ulaşım tarihinden de bahsetmek gerekir. 1913 ile 1961 yılları arasında Şişli-Tünel ve Şişli-Beyazıt hattında tramvay ulaşım aracı olarak kullanılmıştır. İşçiler çalışma ve yaşama mekânı arasındaki erişimlerini o yıllarda Bomonti kısmen bostanlarla ve boş alanlarla kaplı olduğundan yaya olarak, tramvayla ya da daha uzun mesafe ise otobüsle sağlamaktadırlar. İmkânların kısıtlı olması dolayısıyla otobüs seferlerinin azlığı ve dolayısıyla çok yolcu taşımak durumunda kalması, altyapı yetersiz olduğundan yolların yaz aylarında tozla, kış aylarında çamurla kaplı olması o yıllarda ulaşımın daha çetrefilli ve zorlu olduğunu göstermektedir. Günümüzdeki kadar sık araç seferlerinin olmaması işçi topluluğun semtte ulaşım saatlerine göre hareket etmesinden dolayı birlikte yola koyulması nedeniyle semtte sokak kalabalığı buna bağlı olarak değişmektedir.

Şekil 3.15. Bomonti Eteklerinde Bomonti Tünelinden Bir Görünüş

Kaynak: Panaromia İnternet Sitesi, www.panoramio.com/photos/original/5090734.jpg, 04.05.2010

Toplumsal Yapı

Bomonti semtinde özellikle 1990'lı yıllardan sonra hızlı bir nüfus artışının yaşandığı görülmektedir. Sanayi kuruluşlarının bölgeyi terk etmesi ve gecekonduların apartmana dönüşmesiyle nüfusun barınabileceği konut sayısı artmıştır. Tarihte alt, orta ve üst gelir gruplarının bir arada yaşadığı bir alan olan Bomonti aynı zamanda

nüfusun üçte birinin gayrimüslim olmasıyla oldukça kozmopolit olma özelliğini sürdürmüştür. Bir arada yaşama pratiği aynı mahallede aynı esnaftan alışveriş yapma, komşuluk ilişkilerini sürdürme, birbirinin özel günlerinden haberdar olma ve aynı kamusal mekânları kullanmaktan kaynaklanan bir kültürdür. Daha öncede belirtildiği gibi sanayi kollarındaki değişim beyin gücü ile çalışan kalifiye meslek grubu olan beyaz yakalılar yaygınlaşmıştır. Yukarıda mekânsal ve ekonomik yapıda meydana gelen değişimin toplumsal yapıyı nasıl etkileyeceğine yönelik açılımlar yapılmıştır fakat özellikle yanıtlanması gereken sorular vardır. Rantın bu kadar yükseldiği bir alanda kimler dışlanmakta kentin neresine atılacak? Geçmişten gelen yaşama pratiği yaşanan değişimlerle sürdürülebilecek mi? Kentsel bellek bağlamında önemli ve ilk deneyimlerden biri olan endüstriyel miras bakımından paha biçilemez ve emek tarihi açısından eşsiz bir deneyim olan Bomonti Bira Fabrikası geçmişin birikimini yeni proje içinde ne kadar yansıtabilecek? Bu soruları artırmak mümkündür. Dikey yönde gelişmenin başlamadığı dönemlerde semtliğin fabrika bahçeleri, boş arsalar, ev bahçeleri, park gibi kamusal mekânları daha yüksek orandayken son yıllardaki sermayenin talepleriyle kamusal mekanlar azalmıştır. Emek deneyimlerine sahne olan ve ortak bir yaşama mekânına dönüşen üretim mekânları artık sermayenin kurguladığı tüketim mekânlarına dönüşmektedir ve toplumsal ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir. Varılan nokta sadece Bomonti semtine özgü bir durum olmasa da onun payına düşen medyada “parlak görülen geleceği” ile daha tehdit ve tehlike altında olduğudur. Çünkü sermayenin yatırımları çoğunlukla kentsel mekânların var olan değerlerini görmezden gelmekte ve kaybolan değerler toplumsal bir çelişkiyi doğurmaktadır.

Toplumsal yapıya daha derinlemesine bakılırsa, Bomonti’de yürürken, karşı kaldırımda yürüyen bir rahibe, Levanten bir semt sakini, Erzincanlı bir kasap ya da yarım yüzyıldır süregelen ve aynı mesleği sürdüren bir bakkal, Fransız bir huzurevi sakini ya da Ermeni bir yazar-çizer görmek mümkündür. Geçmişinde bir şekilde Bomonti semtini tanıyanlar, çocukluğunu geçirenler ya da işçi olarak çalışanların anlatılarından, semtte eskiden var olan nice eğlencelere tanıklık eden Bomonti Bira Bahçesi ya da dünyadaki birkaç Gürcü Katolik kilisesinden biri olan Notre Dame De Lourdes Gürcü Katolik Kilisesi gibi önemli değerlerin yaşatılması ve tanıtılması Bomonti’nin geleceği adına önemli ve gereklidir.

Şekil 3.16. Notre Dame De Lourdes Gürcü Katolik Kilisesi

Kaynak:<http://www.istanbulguide.net/istguide/artetarch/eglises/divisions/catholiques.htm>,
03.03.2010

Toplumsal ve Mekânsal Değişim

Bomonti semtinin, 19.yüzyıl ortalarında Şişli'nin gelişmeye başlamasıyla, Bomonti Bira Fabrikası'nın bölgede ilk sanayi hamlesini yapması ve semte adını vermesiyle kent içi sanayi bölgesi olma karakteri şekillenmeye başlamıştır. Küçük ölçeklerde, bina içi katlarda başlayan sanayi faaliyetleri giderek fabrika ölçeğinde faaliyet gösteren sanayi ile mekânda birlikte var olmaya başlamıştır. Bomonti semti burada ilk olarak faaliyet gösteren Bomonti Bira Fabrikası'nda önce kentsel ya da toplumsal yapıdan söz etmek mümkün değildir. Kentsel niteliğini sanayi ile kazanmıştır. 1955 yılında bir dönüm noktası yaşamış ve sanayi bölgesi ilan edilmesiyle sanayi bölgesi olarak hızla gelişmeye başlamıştır. Son yıllarda kazandığı merkezi iş alanı niteliği bölgedeki hâkim iş kolunun değiştiğinin sinyallerini vermektedir. Bu bölgeyi terk eden sanayi kuruluşlarının, kapanan önemli fabrikaların yerlerini devlet ve özel sektörünün yatırımları ile değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Özellikle kültür ve ticaret merkezi olmaya yönelik değişim sanayinin tarihte yaşadığı değişimden çok daha hızlı yaşanmıştır. Bu hızın kaynağı, sermayenin oldukça ilgisini çeken bir alan olmasıdır. Üniversite kampüs inşaatı ve otel-kongre merkezi inşaatları tamamlandığında, Bomonti'de geri dönülmez etkiler yaratacağı ve semtin çehresini bütünüyle değiştireceği görülmektedir. Bomonti'nin geçmişte sanayi bölgesi olarak

potansiyellere sahip olmasının en önemli nedenlerinden biri, fabrika çevresindeki gecekodu bölgelerinin işgücü sağlamak bakımından zengin imkânlar sunması olmuştur. 1950'lerden sonra ise semtin sanayi bölgesi ilan edilmesi ve hızlı bir gelişmenin yaşanması işgücü açığı karşılamak için göçle gelenlerin çevredeki gecekodu alanlarının büyümesine ve fabrikaların çevresinde gecekodu inşa etmelerine yol açmıştır. Bugün ise bölgede meydana gelen kültür ve ticaret merkezi olma yönündeki gelişimin çevre gecekodu alanlarına nasıl etki edeceği, rantın yükselmesinin ne gibi sonuçlar doğuracağı merak konusudur. Sonuç olarak mekânda bir tarafta üst ötesi gelir grubu rezidanceda otururken diğer yanda Feriköy'de Kuştepe'de Kağıthane'de düşük gelir grubu gecekodu alanlarında yaşamakta olacaktır. Bu gelir uçurumu yerel yönetimlerce hassas olarak düşünülmesi gereken bir konudur ve Bomonti semti küçük bir semt olmasından ve önemli yatırımlara ev sahipliği yapmasından dolayı çevresiyle iç içe ele alınması gereken bir alan olmaktadır.

Toplumsal hayatta yaşanacak değişimin yol açacaklarını mercek altına almak semtin geleceğini öngörebilmek adına faydalıdır. Semtin sanayi karakteri sadece ekonomik yapı üzerinden değerlendirilmemelidir. Sanayinin kaynaklık ettiği bir sosyal hayat oluşmuştur. Bomonti Bira Fabrikası özelinde yapılan araştırmada da anlaşıldığı üzere fabrika örgütlenmesi içinde hemşehrilik ilişkilerinin belirleyici etkileri olmuştur. Bunu diğer fabrika örgütlenmeleri içinde söylemek mümkündür. Onun dışında akrabalık ilişkilerinin ve meslek gruplarının da toplumsal hayatta sosyal ilişkileri belirleyen etkileri olmuştur. Dinsellik üzerinden bir ayrışma olmadığını mekânda bir arada yer alan sinegog, Bulgar Ortodoks Kilisesi, Gürcü Katolik Kilisesi ve Fransız Fakirhanesi ve camiden anlamak mümkündür. İnanç etrafında gelişen bir kentsel ya da toplumsal örgütlenme olmadığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı son döneminde semtteki ilk fabrikalarda çalışan ilk işçilerden İstanbullu olanların çoğunlukla bir arada yaşama pratiğini kazanmış, zihinsel olarak etnik bir ayırım üzerinden toplumsal hayata bakmayan bir bakış açısına sahip olmaları daha sonraki yıllarda göçle gelen işçileri de olumlu etkilemiştir. Zaten gayrimüslimler semti çalışma mekânı olarak değil, yaşama mekânı olarak kullanmaktadırlar.

Toplumsal hayatta meydana gelecek olan değişim, çalışma yaşamı üzerinden okunabilir. Değişimi bir Bomontili anlatmaktadır:

“Benim buraya bakkal dükkânı açtığım yıllarda bu mahallede oturanların çoğu birbirini tanıdık, akraba ya da hemşeriydi. Gider bütün gün fabrikalarda, atölyelerde buldukları işlerde çalışırlardı. Anadolu’dan köylerden gelmişlerdi. Daha İstanbul’u filan tanımıyorlardı. Ama aralarında sıkı bağ vardı, birbirlerini tanıyorlardı. Sonra sanayi alanlarını buradan çıkardılar. O dönemin işçilerinin bir kısmı da sanayi ile birlikte buradan gitti. Yeni insanlar taşınmaya başladı. (Erkek, 59, bakkal)”⁸⁷

Hemşehrilik, akrabalık ilişkilerinin ön planda olduğu mavi yakalı yoğunluklu bir çalışma yaşamından, meslek gruplarının ön planda olduğu beyaz yakalı yoğunluklu daha esnek bir çalışma yaşamına doğru geçiş söz konusudur. Örneğin sermayenin otel, kongre merkezi ve alışveriş merkezi bünyesinde çalıştırmak istediği kişiler hem vasıflı hem vasıfsız çalışanlar olacaktır. Vasıfsız çalışanlar muhtemelen iş garantisi olmayan şartlara göre hareketlilik gösteren gruplar olurken vasıflı çalışanlar yüksek gelir elde eden bir grup olacaktır. Artık daha önceden alanda var olan kamu fabrikası niteliği taşıyan iş güvencesi olan işlerden ziyade kapitalizmin kaygan zemininde iş kaybetme korkusunun yaşandığı ve hakların sınırlı olduğu işlerin olacağı ihtimaller arasında görülmektedir.⁸⁸

Mekâna daha bütüncül bakılırsa, üretim kültürünün tüketim kültürüne dönüştüğü görülmektedir. Bu durum yine sadece Bomonti ‘ye özgü bir durum değil, çağın yarattığı bir durumdur. Eskiden büyük fabrikaların küçük atölyelerin üretim yaptığı ve toplumsal hayatta da üretim kültürüne sahip olan Bomonti artık banka, lüks restoran ve alışveriş merkezlerinin ağırlıklı olduğu ve tüketim kültürünün yerleştiği bir alana dönüşmektedir. Bomonti’de ikamet etmekte olanların toplumsal örüntüsü değişen sosyal ilişki biçimleriyle şekillenmektedir. Toplumsal ilişkiler, toplumsal denetim mekanizmaları, komşuluk ilişkileri, gündelik hayat değişim göstermeye başlamaktadır. Geleneksel toplum yapısını ait sıkı toplumsal denetim, çok yakın komşuluk ilişkileri ya da aynı mahalleli olma kültürü değişim göstermektedir.

---

⁸⁷ Kılıç, D., 2008. Mekânsal ve Toplumsal Değişme Bomonti Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, s.106

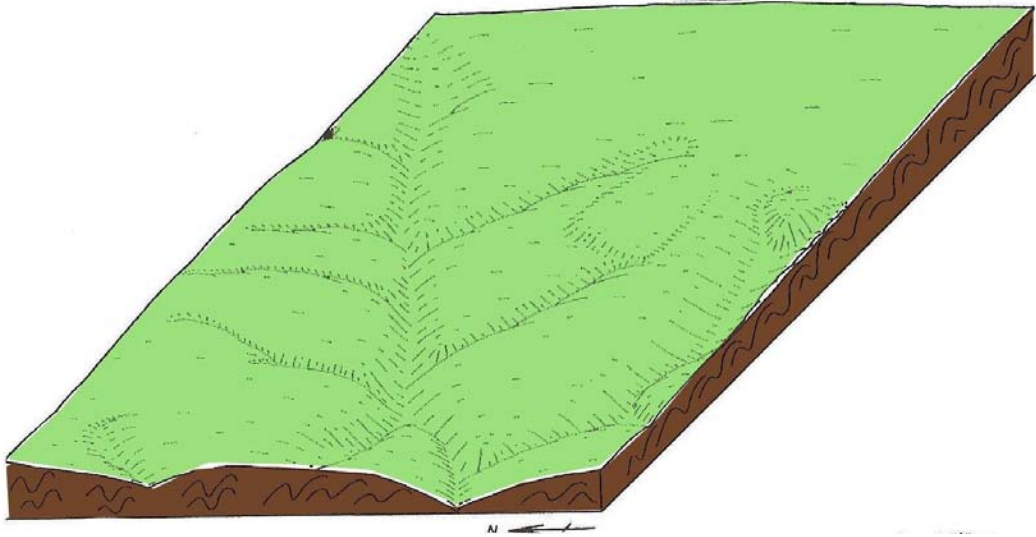
⁸⁸ Berber, Ö., Eylül 2005. İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Sınıf Hareketinde Arayışlar Deneyimler, Sınıf Bilinci ve Sınıf Kültürü: Eti Alüminyum Fabrikası Örneği, 1. Sınıf Çalışmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Sosyal Araştırmalar Vakfı, s.102-103

3.2 BOMONTİ SANAYİ BÖLGESİ'NİN YERİ

Şişli İlçesi içinde yer alan Bomonti Sanayi Bölgesi, Feriköy Fırın Sokağı, Sıracevizler Caddesi ile Baruthane Deresi (kuzey ve batıda) yamaçları arasında çok katlı dıştan apartman görünüşlü yapıların oluşturduğu bir bölgedir. Alanın sınırlarını belirgin bir şekilde topografyanın oluşturduğu görülür. Topografyanın getirdiği bazı engelleri ve kolaylıklar bulunur. Kuzeydeki vadi yatağı bir engel teşkil ederken, doğuda düzlükte bulunan konut alanları kolay bir yayılmanın yaşandığını gösterir. Bomonti semtinde fabrika bahçeleri ve sokakların bir kısmı dâhil edilerek sanayi bölgesi olarak hesaplanan alan, yaklaşık olarak 160000 m² iken sanayinin direkt olarak kullandığı alan 100000 m² olarak kabul edilmiştir. Bu bölümde 1967 yılında İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Yayınları tarafından basılan Erol Tümertekin'in İstanbul, İnsan ve Mekân kitabından faydalanılmıştır.

3.2.1 Sit

Sit bakımından bölge, Beyoğlu yayla düzlüğünün özellikle Harbiye ve Osmanbey civarında kazanmış olduğu genişlikle bağlantılı olarak gelişmiştir. Sanayi kuruluşları çoğunlukla bu düzlüğün batı ucunda toplanmışlardır. Sanayi kuruluşlarının dağılışı ve eğim haritasında görüldüğü gibi bira fabrikasının üzerinde bulunduğu alanın asıl gelişme alanı olduğu açık olarak görülmektedir.

Şekil 3.17. Bomonti Sanayi Bölgesinin Genel Topografik Durumu

Kaynak: İstanbul, İnsan ve Mekan, Erol Tümertekin (çalışmaya uyarlanmıştır.)

Daha sonraki yıllarda ise eğimin sıkıntı yaratmadığı ve hafif sanayi kuruluşlarının kuzeydeki meyilli arazilere doğru yayıldığı görülmektedir. Eğimin sıkıntı yaratmaması dışında doğuda düz kısımlarda bulunan Sıracevizler, Harzemşah ve civarı yerine, kuzeyde, Baruthane Deresi'ne inen kısımların, aslında bostan ve tarla olan bu arazilerin fabrika arsasına dönüştürülmesiyle ucuza mâl edilmesi, önemli bir etken olmuştur.

3.2.2 Sitüasyon

Bomonti Sanayi Bölgesi diğer sanayi kuruluşları ile karşılaştırıldığında, şehir içinde kalan bir sanayi bölgesidir. Bu durum yukarıda değindiğimiz gibi 1955 sonrası dönemde kazanılan bir özelliktir. Önceleri şehrin yerleşim alanlarından tamamen kopuk olan bu bölge, planlı bir biçimde sanayi için ayrılmamıştır. Bomonti'nin en önemli özelliklerinden biri çoğunlukla diğer sanayi alanlarının demiryolu, denizyolu ve karayolu gibi ulaşım imkânlarına yakınlığıyla sanayiye bulunduğu bölgede anlamlı kılan kuruluşlardan farklı olarak, yürüme mesafesinde yer alan gecekondu alanlarının, işçi kaynağını bedelsiz (ulaşım masrafı olmadığından) karşılaması olmuştur.

3.2.3 Bomonti Sanayi Bölgesi'nin Sınırları

Bomonti sanayi bölgesi'nin yönleri doğrultusunda sınırlandırıcıları, bölgenin sınırlarını belirleyen etkenler değerlendirilmiştir.

Kuzey Sınırı

Bölgenin kuzeyinde kalan kısmın sınırını Baruthane vadisi oluşturmaktadır. Doğal bir sınır olma niteliği taşıyan suyu bulunmayan ve derin olmayan vadinin, doğuya doğru yukarı kısmında (Hürriyet Tepe'si Caddesi'ne doğru) düzlük haline dönüşmüş olması, sanayi kuruluşlarının bu alanda yayılmasına teşvik etmektedir. Sanayi ile konut bu alanda iç içedir. Vadinin paralelinde yer alan sokak, Esen Sokak'ta bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Vadi tabanında ve karşı yamaçta ise son derece kötü yaşam standartlarının hakim olduğu gecekondu bulunmaktadır.

Batı Sınırı

Batı sınırı kuzey ve güney kısım olmak üzere iki kısım halinde incelenebilir. Kuzey kısım; Birahane Sokağı ve Baruthane Vadisi'ne paralel uzanan bir fabrikası kömür

depolarından başlayarak yeni yola dikey inen ve yeni yolun kuzeyinde de devam eden kısımları sınırı oluşturmaktadır. Asıl olarak sınır Baruthane Deresi'dir. Bu dereye inen Birahane Sokağı'nın ötesinde devam eden kısmı, kısmen eski vadi tabanında yer aldığı için düzdür ve iki tarafı da sanayi kuruluşları ile kaplıdır. Vadi yatağına yerleşmiş olan kuruluşlar, yavaş yavaş buldozerlerle düzeltilmekte olan yamaçlara yayılmaktadırlar. Güney kısım; Silahşör Sokağı'nın batı ucunda bulunan Baruthane Deresi ile sınırlanmıştır. Gecekondular karşı yamacı doldurmuştur. Genellikle bu taraftaki yamaçların çok dik olması nedeniyle sanayi ya da gecekondular yoktur.

Güney Sınırı

Güney sınırının batı kısmında Baruthane Deresi'ne dikey olarak açılan Umurca Deresi bulunmaktadır. Derin bir vadiye sahip olan bu dere keskin bir sınır olma niteliği taşımaktadır. Umurca Deresi vadisinin Baruthane deresine kavuşan yatağı ve güney yamacı Baruthane deresindekilere nazaran daha eski olan gecekondularla kaplıdır. Güney sınırının doğu kısmında Feriköy Fırını Sokağı'na uzanan Mandıra Sokağı'nın Evranoszade ile Lala Şahin Sokakları arasında kalan kısım oluşturmaktadır. Umurca vadisine dik meyillerle inen Mandıra Sokağı'nda hiçbir sanayi kuruluşu yoktur. Tamamen konutlarla kaplı olan Lala Şahin Sokağı Bomonti sanayi bölgesinin bir diğer sınırındadır.

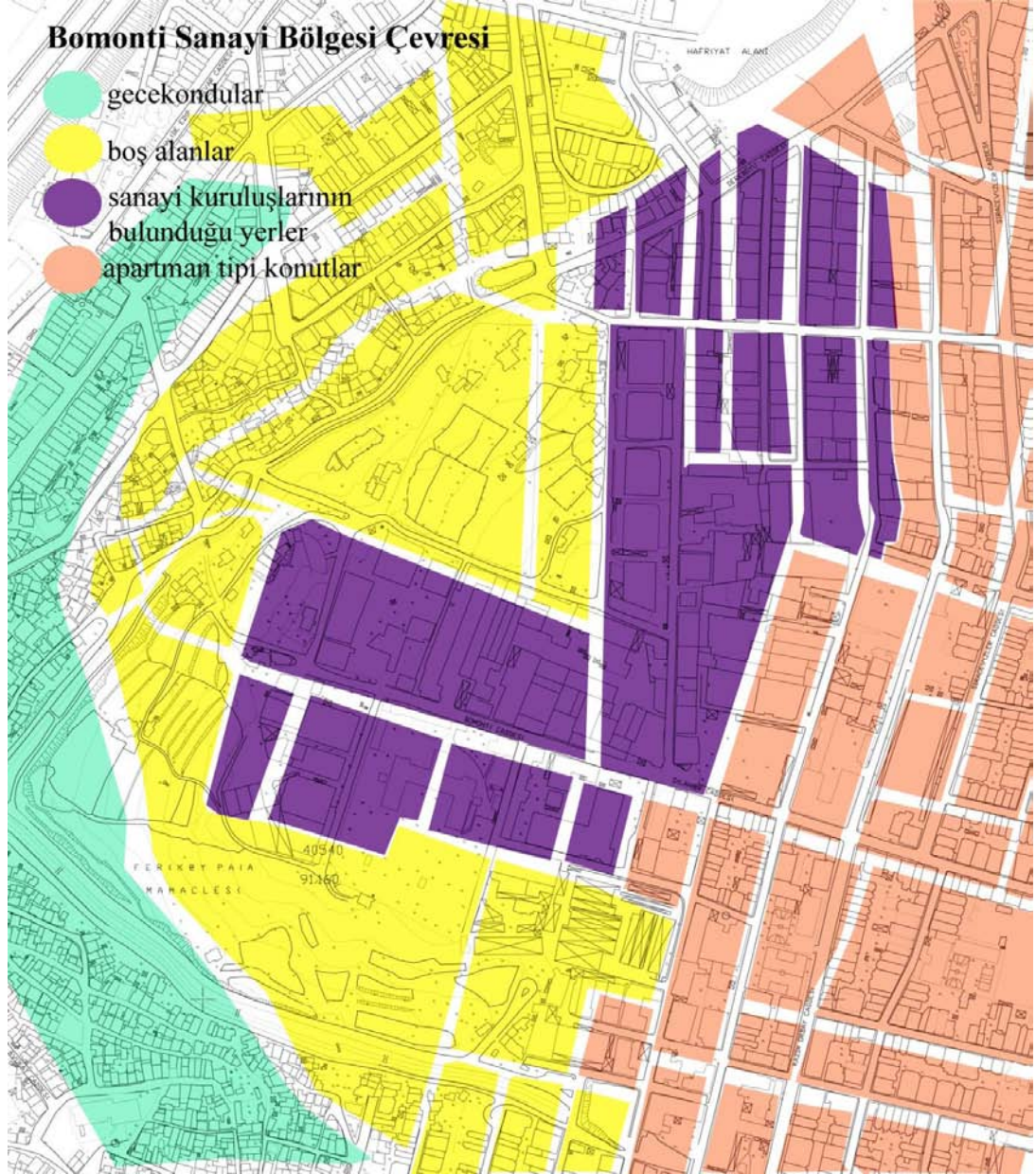
Doğu Sınırı

Doğu sınırında topografyanın etkisi görülmemektedir. Çevresinde var olan karakter ve görünüm itibarıyla algısal bir sınır olma özelliği taşımaktadır. Düzlük olmasının etkisiyle de tamamen modern, çok katlı, büyük apartmanlarla çevrilmiştir. Konutların altında sanayi kuruluşları da yer almaktadır. Bu sebeple sanayi konut ilişkisinin en çok birbirine yaklaştığı alandır.

3.2.4 Bomonti Sanayi Bölgesi'nin Çevresi

Bomonti Sanayi Bölgesi, şehrin batı kenarında yer alan, yakın çevresinde konut alanlarını barındıran, şehrin merkezinde olmayan ama şehir içi sanayi bölgesi karakteri olan bir yapıya sahiptir. Plansız gelişmenin bir ürünü olarak bölgenin eski yerleşmelerle arasında kurulamayan ilişki sebebiyle bu alanların gecekondularla dolu olduğu görülmektedir. Doğu tarafında ise farklı bir ilerlemeden söz etmek

mümkündür. Şehrin planlı bir gelişme içinde olan geniş cadde ve modern apartmanlar, sanayi bölgesine doğru ilerlemiştir. Kuzeybatı yer alan Banka Evleri ve İETT binaları buna örnek verilebilir. Sonuç olarak Bomonti konutlarla çevre sarılmış, fonksiyon alanları ile homojen bir bölge olma niteliğini sürdürmüştür. Aşağıda alanın genelinde dağılım görmek mümkündür.

Şekil 3.18. Bomonti Sanayi Bölgesi Çevresi

Kaynak: İstanbul, İnsan ve Mekân, Erol Tümertekin (çalışmaya uyarlanmıştır.)

3.2.5 Bomonti Sanayi Bölgesi'nde Konut Yapısı

Gecekondular

Yukarıda da değinildiği gibi gecekondular bölgeyi batı ve güney taraflardan sarmıştır. Hatta fabrika duvarına yaslanmış bir gecekondu fotoğrafta görülmektedir.

Şekil 3.19. Bomonti'de Fabrika Duvarına Bitişik Bir Gecekondu

Kaynak: İstanbul, İnsan ve Mekân, Erol Tümertekin

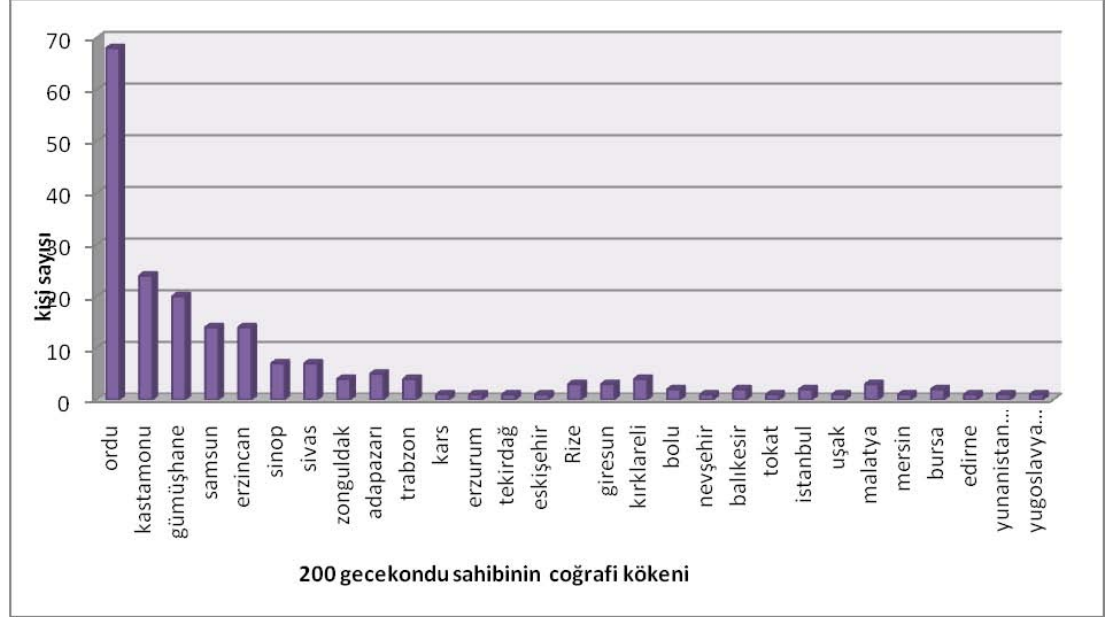
Kuzeyde 40 kadar gecekondu bulunurken, güneyde geniş bir alana yayılmıştır. Baruthane Deresi'nin batı yamacında bulunan 200 gecekonduyla yapılmış olan anketlere göre⁸⁹ ilk olarak gecekondu inşasına 1956 yılında başlanmışsa da yapımın hızlanması 1960'ı yıllara rastlamaktadır. Bu anket yapılan alanda toplam 1000 kişi yaşamaktadır. Bu 1000 kişinin 200'ü erkek, 87'si kadın olmak üzere Bomonti sanayi bölgesi kuruluşlarında çalışmaktadır. Kadınların çoğunlukla uğraştığı iş, Şişli, Maçka, Osmanbey, Bomonti ve Harbiye gibi yakın semtlerde hizmetçilik ve benzeri işlerdir. Kadınlar, sıkıcı ve daha düşük ücretle çalışan bir fabrika işçisi olmak yerine, çalışma koşulları nispeten ondan daha iyi olan bu işlerde çalışmayı tercih etmişlerdir.

⁸⁹ Tümertekin E., 1997. İstanbul İnsan ve Mekân, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.118

Konut sahiplerinin çoğunlukla Özellikle Ordu başta olmak üzere Karadeniz ve Doğu Anadolu kökenli oldukları görülmüştür.

Çizelge 3.1. 200 Gecekondü Sahibinin Coğrafi Kökeni

Kaynak: İstanbul, İnsan ve Mekân, Erol Tümertekin

Kuzeyde bulunan 40 gecekondu yapılan anketlerde 192 kişinin özellikle Kastamonu başta olmak üzere Karadenizli, onu takiben Edirneli ve Silivrililer oldukları göze çarpmıştır. Bu alanda yaşayan sadece bir kişi Bomonti’de çalışmaktadır.

Apartmanlaşma

Bölgenin güney kesiminde yer alan konutlar eskiyken, doğu kesiminde yer alan konutlar modern ve yeni binalardır. İleri İplik Fabrikası ve Harzemşah Sokağı’nda bulunan konutlar, sanayi kuruluşları ile bitişikken, Kazım Orbay Sokağı’nda sanayi kuruluşları arasında yer yer konutlar bulunmaktadır. Yeni yol ve esen sokak arasında kalan sanayi kuruluşları ise apartmanların arka kısımları ile yakın ilişki içindedir. Esen Sokak’ta ise sanayi ile konutlar yan yana veya sokağın iki tarafında karşı karşıya yer almaktadırlar. Bu sokağın iyi niyet sokağı ile birleştiği kısmın doğusunda bir kenarda kuruluşlar bir kenarda ise tamamen modern konutlar vardır. Esen Sokağı’nın Sıracevizler’e kadar olan kısmı modern apartmanlarla kaplı iken, Kazım Orbay’a bağlandığı kısım batı kısmı sanayi kuruluşlarıyla, yukarı kısmı yine apartmanlarla kaplıdır. Bu kesimde sanayi kuruluşları ile konutlar birbirine çok karışmışlardır.

Şekil 3.20. Sıracevizler Caddesi Üzerindeki Apartman Tipi Konutlar Ve Arkalarında Sanayi Kuruluşları

Kaynak: İstanbul, İnsan ve Mekân, Erol Tümertekin

3.3 BOMONTİ SANAYİ BÖLGESİ'NİN BUGÜNKÜ YAPISI VE DÜZENİ

Bölgenin yapı ve düzeni; kuruluşlar, İstanbul sanayiindeki yeri, büyüklük, işçi, ulaşım, satışlar, makine ve kuruluş değeri, mülkiyet, dağılım düzeni, sanayi kolları başlıkları altında incelenmektedir.

Bölge 119 sanayi kuruluşunun faaliyette olduğu, fonksiyon bakımından son derece homojen, İstanbul'un en yoğunluklu olan sanayi bölgelerinden biridir. Çevresindeki konutlarla yer yer temas dışında tamamen sanayi fonksiyonuna ait fonksiyonlar gösteren kuruluşlar olduğu gibi, faaliyetlerini binalarda gerçekleştiren kuruluşlarda bulunmaktadır.

3.3.1 İstanbul Sanayiindeki Yeri

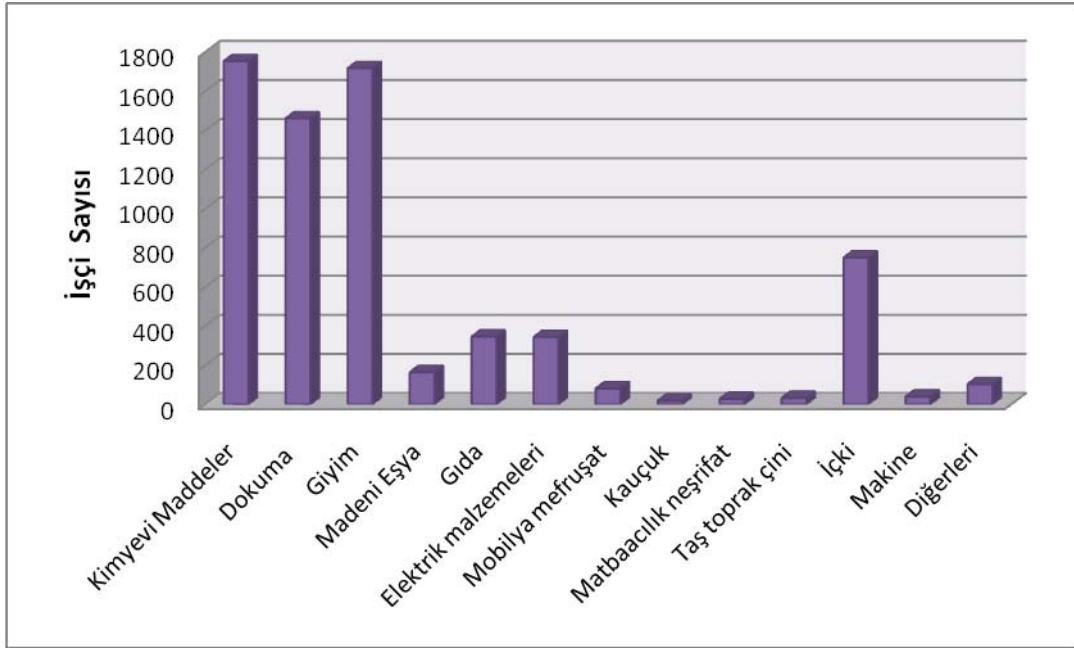
Bomonti diğer sanayi bölgeleri ile karşılaştırıldığında, kendine özgün bir dokusu olduğu bir gerçektir. 1960'lı yıllarda Bomonti'nin İstanbul sanayi faaliyetlerinin %10'unu yakın bir kısmını temsil etmektedir. Buna karşılık bazı sanayi kollarındaki üretimin İstanbul, hatta Türkiye sanayiindeki yeri çok daha yüksektir. Nitekim ilaç ve plastik sanayi hemen bütün Türkiye'de olduğu kadar, İstanbul'da ve bölgede yüksek bir toplanma göstermektedir. Aşağıda sanayi bölgesinin büyüklük, işçi, ulaşım,

satışlar, mülkiyet, makine, kuruluş değeri, mülkiyet ve dağılım düzeni hakkında bilgiler verilmektedir.

Kuruluşların büyüklüğünü belirleyenlerden biri, çalışan işçi sayısıdır. Bölgede 50'den fazla işçi çalıştıran 36 kuruluş vardır. Bunun dışında kalan kuruluşların, 50'den az işçi çalıştırdığı görülmektedir. Bira fabrikası 750 işçi sayısı ve alanı ile bölgedeki en büyük kuruluştur. Kuruluş büyüklüğü bakımından tam bir şehir içi sanayi bölgesi karakteri bulunmaktadır. Geriye kalan 119 kuruluşta toplamda çalışan işçi sayısı 7000'dir. Çalışan işçi sayısına göre kuruluşların sayısı; 19 kuruluşta 1-9 işçi, 33 kuruluşta 10-20 işçi, 30 kuruluşta 21-50 işçi, 24 kuruluşta 51-100 işçi, 7 kuruluşta 101-299 işçi, 6 kuruluşta 300'den fazla işçi çalışmaktadır. Sanayi kollarına göre işçi sayısı;

Çizelge 3.2. Sanayi Kolları ve İşçi Sayısı

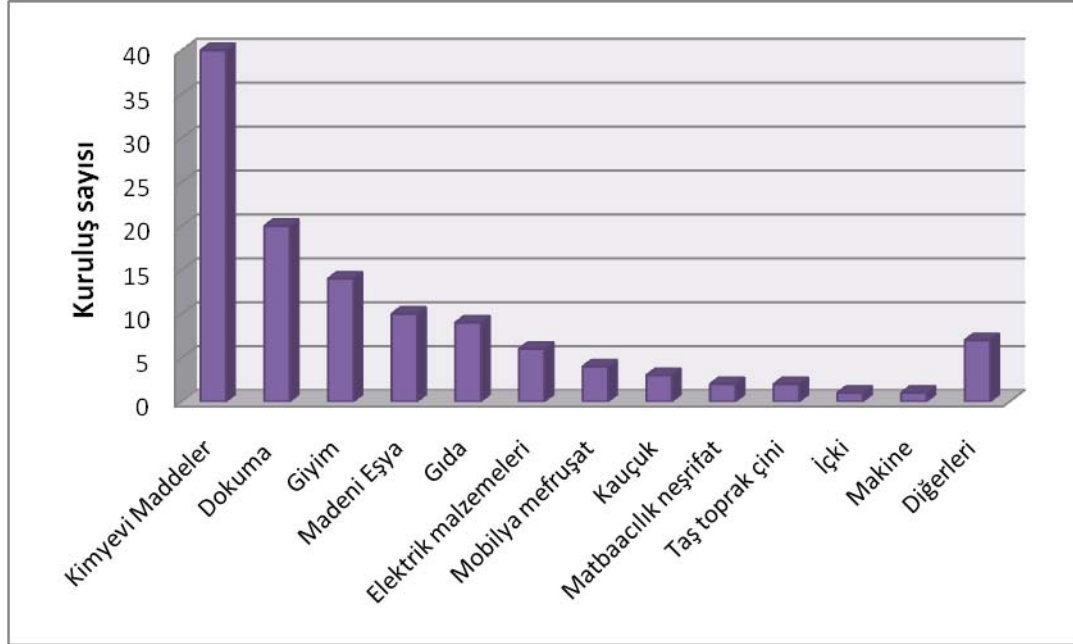
Kaynak: İstanbul, İnsan ve Mekân, Erol Tümertekin

Ve sanayi kollarına göre kuruluş sayısı görülmektedir.

Çizelge 3.3. Sanayi Kolları ve Kuruluş Sayısı

Kaynak: İstanbul, İnsan ve Mekân, Erol Tümertekin

Grafiklere göre hafif sanayi kuruluşlarının çoğunlukta olduğu görülmektedir. Mobilya ve mefruşat dışındaki sanayi kuruluşları, sadece İstanbul'un ihtiyacını karşılamamanın ötesinde Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik üretim yapmaktadırlar.

Kuruluşların beyanına göre memur, müstahdem, şoför v.b diğer işlerde çalışanların dışında bölgede 6957'e yakın üretim işçisi bulunmaktadır. İşçileri cinsiyet üzerinden bir ayrımla değerlendirilirse, çalışan işçilerin 4223'ü kadın, 2734'ü erkektir. Kadınlar çoğunlukla giyim, dokuma, kimyevi maddeler yani el işçiliği isteyen hafif sanayi kuruluşlarında çalışmaktadır.

İşçileri köken olarak değerlendirilirse, Ordu ve Rize'nin hâkim olduğu Doğu Karadenizliler, Sivas, Erzurum ve Erzincan'ın hâkim olduğu Doğu Anadolu lular ve Yugoslav göçmenleri olarak gruplamak mümkündür. Kuruluşların işçileri, işe alırken kökenlerinin ayırt edici bir unsur olduğu görülmektedir. Bazı kuruluşlarda sadece aynı ilin aynı kazasında ya da aynı köyden gelmiş olanların çokluğu ya da bir kuruluşun sadece Yugoslavya'dan göç etmiş Türkleri çalıştırması bunu düşünmeye yol açmaktadır. Hemen her sanayi kuruluşunda Doğu Karadenizli ya da Doğu Anadolu lu çalışanların bulunması bu bölgelerin yaşadığı göç süreci ile taban tabana ilişkilidir. Bu bölgelerde tarım toprağının azlığı ve yaşanan mülkiyet sorunları nüfus

gönderen alanlar olmasının sebeplerinden biridir. Türkiye’de hemen her sanayi kuruluşundaki işçiler arasında bu bölgelerden göç etmiş olanlar görülebilmektedir.

İşçilerin yaşam alanları çoğunlukla Gültepe, Kuştepe, Feriköy, Kasımpaşa, Hürriyet Tepesi ve Mecidiyeköy gibi semtlerde bulunan gecekondular alanlarıdır.

Bomonti, ulaşımı denizyolu, demiryolu, ana karayolları bağlantılarıyla sanayinin kendini konumlandığı durumdan farklı olarak ulaşımın bölgenin oluşumunda rol oynamadığı görülmektedir. Toplu taşıma hizmeti veren belediye otobüsleri yakınında değildir. Kamyonların hareketini kolaylaştıran yol genişlikleri yoktur. Levent, Haliç, Zeytinburnu, Maltepe, Topkapı, Sağmalcılar ya da Feriköy gibi yerlere ulaşım için işçilerin ve personelin toplu taşıma imkânı kısıtlıdır. Bu durumun olumsuz etkiler yaratmıştır. Genellikle yürüyerek gidip gelinen bir alan olmuştur. Zaten geçmişte boş alanların daha fazla olduğu düşünülürse, işçilerin kendi oluşturdukları patika yollardan şimdi olduğundan daha kısa mesafe kat ederek, işlerine ulaştıkları görülmektedir.

Satış işlemi iki türlü gerçekleşmektedir. İlki, üretilen yerde alıcıya sunulması yani şehir içinde bulunan kuruluşun kendi yerinde satılması ikincisi ise toptancılara ya da şehir içi satış yerlerine (ilaç eczanelere, çikolata dükkânlarına gibi) kuruluşun ya da alıcıların araçları ya da ambarlarla Türkiye’nin diğer yerlerine satışın gerçekleştirilmesidir.

Bölgede 204 milyon liralık makine ve kuruluş yatırımı ile kuruluş başına düşen 2.000.000 TL’ye yakın bir değerdir. Bomonti Bira Fabrikası’nın 85.000.000 TL’lik değerini, 2.000.000 TL’lik makine ve aleti olan giyim eşyası ve 1.000.000 TL’lik değeriyle kimyevi maddeler sanayi kolu takip etmektedir. Taş, toprak, çini sanayi koluna ait kuruluşlar ortalama 33.000 TL ile en düşük değeri oluşturmaktadır.

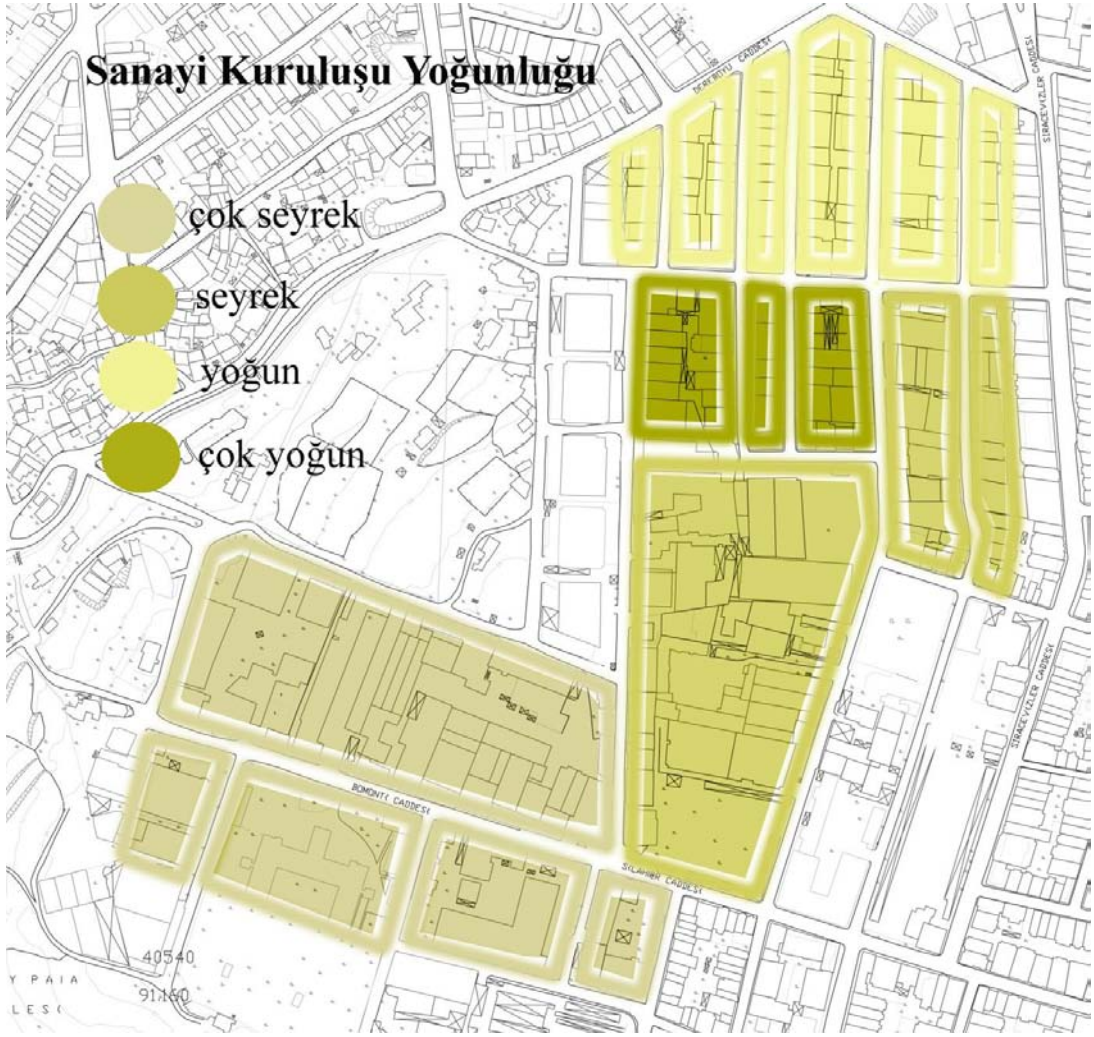
Mülkiyet dokusu, kendine ait yerlerde faaliyet gösterenlerle, kiralık yerde faaliyet gösterenler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kat kat kiraya verilen hanlar yeni kuruluşların faaliyet gösterebilme hareketliliğini yaratan bir niteliğe sahiptir. Yeni kuruluşlar için aynı zamanda cazip bir yer olması adına önemli bir özelliktir. Mal sahipleri de kendi içinde sahip oldukları ve kendilerine ait sanayi kuruluşunun da faaliyette bulunduğu binanın bazı katları kiraya verenler ve iş hanı tipi binalar inşa ederek kat kat kuruluşlara kiraya verenler olarak ikiye gruplanabilir. Müstakil olarak

kiralanmış binalarda faaliyette bulunanlar kuruluşlar ve ayrıca han dendiği halde bütün katları sahiplerine ait kuruluşlarla işgal edilmiş olanlarda vardır.

Dağılım düzeni genel dağılım ve sanayi kollarına göre dağılım olarak iki bölümde incelenmektedir.

Sanayi kuruluşları, güneyde bahçe içinde az katlı, müstakil binalar halinde olması, kuzeyde çok katlı birbirine bitişik binalar halinde olması bakımından aralarında eşit olmayan bir dağılım vardır. Güneydeki düşük yoğunluk, müstakil binaların çokluğundan kaynaklanmaktadır. Silahşör Caddesi güneyindeki sanayi kuruluşları, geniş okul, konut ve geniş arsalar bölünmüşlerdir. Hatta bu az yoğunluğa örnek oluşturabilen Silahşör Caddesi'nin batı ucunda Bira Fabrikası'na ait binalar ve bahçesiyle birlikte Fransız Fakirhanesi mevcuttur. Aynı zamanda boş arsa, depo, tamirhane, okul, kilise ve konutlar bulunmaktadır. Kısacası sanayi kuruluşlarının bu kesimde çok dağınıktır. Kuzeyde ise birbirine bitişik, çeşitli sanayi faaliyetlerinin yer aldığı binalardan oluşan sokaklar vardır. Özellikle doğuda Fırın ve Kazım Orbay Sokakları üzerinde geniş boş arsalar vardır.

Yoğunluk bakımından Bomonti'yi dörde bölerek gruplamak anlamlıdır. Kuzey kesimde iki yoğun alan, güney kesimde iki seyrek alan tanımlanabilir. Bu farklılıkta bölgenin kuzeyinde yer alan yerleşme yerlerinden uzak olan boş alanların etkisi vardır. Sanayinin yoğunluğu aşağıda yer almaktadır.

Şekil 3.21. Sanayi Kuruluşu Yoğunluğu

Kaynak: İstanbul, İnsan ve Mekân, Erol Tümertekin

İlk kuruluşlar Silahşör Caddesi'nin batı ucunda kurulsa da o zamanlar batıya doğru olan tarafların fakirhane, okul, kilise gibi belli kuruluşlar tarafından kullanılması buradaki arazi fiyatlarının nispeten yüksek olmasına yol açmıştır. Bu sebeple yeni kuruluşlar boş olan sokakları bile tam oluşmamış olan kuzey kısımlardaki bostanları tercih etmişlerdir. Silahşör Caddesi, Feriköy Fırını Sokak ve Kazım Orbay sokaklarının konut yoğunluklu olması arsaların fiyatlarının artmasına etki etmiştir. Bugün bile bu alanlar modern apartmanların yapılmış ve eski evlerin yerine yapılmakta olduğu yerlerdir. İlk kuruluşların geniş arazilere yerleşmiş olmasının etkileri de önemlidir. Bu yayılma başka kuruluşların genişlemesine imkân tanımamıştır. Aslında sonuç olarak sanayinin hem yatayda hem de düşeyde gelişme göstermiştir. Bir yandan yatay olarak kuzeye ilerlerken diğer yandan apartmanlar çok katlı inşa edildiğinden düşey biçimde gelişme gerçekleşmektedir. Güneyde yeni

inşa edilen yapılarda da çok katlılık eğilimi görülmekte, eski binalar yeni kat eklemektedirler. Böylece Bomonti giderek çok katlı yapıların bulunduğu yüksek yoğunluklu bir alana dönüşmektedir.

Bölge sanayi karakterinin temel özelliklerinden biri çeşitlilik olmakla beraber sanayi kollarında bazı gruplaşmalar bulunmaktadır.

Kimyevi maddeler sanayinde mekânsal bir gruplaşma vardır. (kendi içinde plastik eşya imal edenlerde bile vardır.) Bu gruplaşmaların meydana geldiği bölgeler; Fırın Sokağı'nın Güvenç Sokağı ile Yeniyol arasında kalan kısmı, İyi Niyet Sokağı'nın doğu kenarı, Yeniyolun kuzeydeki uzantısı ile Birahane Sokağı'nın kuzeybatısı ve Rum Kilisesi arka sokağı, iyi niyet Sokağı'nın Yeniyol kuzeyindeki kısmıdır. Özellikle kimyevi madde sanayi, ilaç ve sağlık malzemelerin üretimi bu alanlarda yoğunlaşmıştır. Bu alanda üretim yapan yeni kuruluşlar kuzeyde boş kalmış arsalarda sıkışık bir şekilde yer almışlardır. Bununla birlikte dokuma ve gıda gibi en eski faaliyet gösteren kuruluşlar dağınık şekilde bulunmaktadır. Sonuç olarak eski sanayi faaliyetlerinin dağınık, yeni sanayi faaliyetlerinin ise toplu bir dağılım gösterdiği gözlemlenmiştir.

3.3.2 Bomonti Sanayi Bölgesi'nde Çeşitlenmiş Sanayi Kolları

Kimyevi madde sanayii: İşçi sayısı ve kuruluş açısından bölgeye hâkimdir. Bu koldaki kuruluşlar ortalama 50 işçi çalıştırırlar. 14 ilaç ve 7 sağlık malzemesi üreten kuruluş bulunmaktadır. En önemlileri; ilaç fabrikalarından Deva, Abbott, İltaş, Embil, Tek, Uni-Şimi, Laben ve Doğu Farma, sağlık malzemeleri imal eden kuruluşlardan Pe-Re-Ja, Esko ve Enet'tir. Plastik malzeme üretenlerin ise bölgeye hammadde bakımından bir bağılılıkları olmamakla birlikte hammaddesini yabancı ülkelerden temin etmektedirler. Çoğu yakın yıllarda kurulmuş olan 14 kuruluş mevcuttur. Bu kolda Türkiye bazında üretim yaptığı için yer seçiminde “pazar faktörünün önemi yoktur. Aynı zamanda ilaç fabrikalarının da bölgede yer alması çekici bir rolü olmuştur. Kimyevi madde sanayi içinde bir diğer kuruluş boya imalathaneleridir. Bu kolda toplamda çalışan 1763 işçinin 1094'ü erkektir. İşçilerin %60'ı gecekonduya yaşar ve alanın genelinde olduğu gibi Ordu ve Rizeliler başta olmak üzere Doğu Karadenizliler ve Doğu Anadolulular çoğunluktadır.

Dokuma Sanayii: Çoğunlukla 20'den fazla işçinin çalıştığı büyük kuruluşlara sahip olan bir sanayi koludur. Bölgede 20 kuruluş vardır. 1416 işçinin 870'i kadın 591'i

erkektir. Dokuma sanayinin genelinde olduğu gibi kadın işçi sayısı çoğunluktadır.4 kuruluş 100'den çok işçi çalıştırırken, 1 kuruluş 4300'den çok işçi çalıştırmaktadır. Ordu'nun hâkim olduğu Karadenizli işçiler ve Sivas'ın hâkim olduğu Doğu Anadolu işçiler ve bir miktar göçmen çoğunluğu oluşturur. %90'ı gecekonuda oturan işçiler genellikle Taşlıtarla, Gültepe ve Feriköy'den gelirler. Satışlarında şehir içi kuruluşların kendi araçlarını ve şehir dışı ambarları kullanmaktadırlar.

Giyim Eşyası Sanayii: Kadın işçilerin çoğunlukta olduğu bu sanayi kolunda, 14 kuruluş bünyesinde 1714 işçi çalışmaktadır. Kuruluşlar minimum 10 kişi çalıştırmaktadır. 10 kuruluşta 20'den çok işçi, 10 kuruluşta 20'den çok işçi, 3 kuruluşta 100 işçi, 3 kuruluşta 300'den çok işçi çalıştırılmaktadır. Bu koldaki kuruluşlara Kazova, Sarper Çorapçılık (Vog, Bali), Kom, Mısırlı örnek verilebilir. Beyoğlu ve Osmanbey'de bulunan satış yerleri yer seçimi açısından bölgeyi makul hale getirmiştir. Yine Karadenizli ve Doğu Anadolu'nun hâkim olduğu biraz göçmenin bulunduğu bir işçi profili vardır. Bazı kuruluşlar genelden farklı olarak çoğunlukla Yugoslav göçmeni çalıştırmaları. Sarper işçilerinin %80'i, eldiven sanayinde işçilerin hepsi Yugoslav göçmenidir.

Gıda Maddeleri Sanayii: Gıda maddeleri imal eden 9 kuruluş vardır. 3 kuruluş 51-100 arasında işçi çalıştırırken, 100 üzerinde işçi çalıştıran kuruluş yoktur. Çikolata, şekerleme, bisküvi imal eden kuruluşlardır. Royal, Lider, Lion-Melba, Emperyal, Feriköy kısmında Nestle Çikolata ve şekerleme fabrikaları, Haylayf ve Kent bisküvi fabrikaları, Eskimo dondurma fabrikası buradadır. Ayrıca bir makarna ve bir sirke imalathanesi vardır. Çalışan 346 işçinin 229'u erkektir.

Madeni Eşya Sanayii: Bu sanayi kolunda imalatın geniş ölçüde makinelere dayanması işçiye olan ihtiyacı düşürmüştür. Hafif madde imal edenler ile ağır imal edenleri birbirinden ayırmak gerekir. Üretim yapan 10 kuruluş bunmaktadır. Hammaddelerin genellikle ham demir ve çelik olması (dolayısıyla Karabük ve Ereğli gibi şehirlerden getirme gerekliliği) hammaddeye yakın olma ihtiyacını doğurmakta bu bakımdan dezavantaj yaratmaktadır. Fakat pazara yakınlıkta küçümsenmeyecek avantaj sağladığından bir denge söz konusudur. Bölgedeki kuruluşların pazara yakınlığı hammaddeye yakınlığa oranla daha çok önemsedığı görülmektedir.

Elektrik Malzemesi ve Elektrik Aletleri: 1958'de ilk kuruluş açılmıştır yani diğer kollara göre daha yeni bir sanayi koludur. Toplamda 6 kuruluşun dördünde 50-100 işçi çalışmaktadır. Toplam işçi sayısı 344'tür.

Mobilya ve Mevruşat Sanayii: Pazar koşullarının etkisi altında kalan, 3-4 yıl gibi kısa bir sürede faaliyete geçmiş olan bu kuruluşların, asıl pazarları Levent, Şişli, Osmanbey, Maçka ve Beyoğlu gibi varlıklı kesimin yaşadığı semtlerdir. Çalışan işçilerin çoğunluğu Karadenizlidir.

İçki Sanayii, Bira: Çalışan işçi, kaplanan alan, sermaye v.b bakımlardan bu kuruluş bölgenin en büyük kuruluşu olma özelliğini taşımaktadır. Bölgede ilk kurulduğu yıllardan 1990'lı yıllara kadar içki sanayine bağlı başka hiçbir kuruluş faaliyete geçmemiştir. (Nestle'nin civarında şarap ve rakı fabrikaları faaliyetteydi.) Bomonti Bira Fabrikası'nda 750 işçi çalışmaktadır. Çoğunluğu Feriköy civarında oturmaktadır. İlk kurulduğu yıllarda bira satış miktarı ve alanlarının sınırlı olduğu dönemde pazara yakınlık önemliyken sonradan önemini kaybetmiştir.

Diğer sanayiler: 1965'de kurulmuş olan 2 gözlük imalatı yapan kuruluş, kırtasiye ve ders malzemesi fırça ve şemsiye sapı imal eden kuruluşlar mevcuttur. Bu alanlarda az hammadde kullanılmaktadır.

Şekil 3.22. Sanayi kuruluşları

Kaynak: İstanbul, İnsan ve Mekân, Erol Tümertekin

Daha detaylı ölçekte görülen alanda siyah renk sanayi kuruluşlarını çizgiler kat sayısını göstermektedir. Diğer alanla ilgili veri sanayi kollarına göre kuruluşların dağılımını göstermektedir.

Şekil 3.23. Sanayi Kollarına Göre Kuruluşlar

Kaynak: İstanbul, İnsan ve Mekân, Erol Tümertekin

3.4 BÖLÜM SONUCU

Bomonti, bir yerleşim ve sanayi bölgesi olmadan önce modern olarak gelişen semtlerden biri olan Şişli'dedir. Şişli, 1920'lerden sonra apartman tipi konutların ve bahçe içindeki konakların yer almaya başladığı bir yerleşim olmuştur. Bomonti'nin ise adıyla anılmaya başlaması, 1890 yılında Bomonti Bira Fabrikası'nın kurulmasına rastlamaktadır. Bölgenin fabrikanın kurulmasıyla birlikte sanayi kuruluşlarının tercih

etme sebepleri çevredeki gecekondualarda yaşayan işgücüne yakınlık ve kent merkezine dolayısıyla tüketiciye olan yakınlığıdır. Bu tür avantajlar semtin kaderini belirlemiştir.

Bomonti, hem kamu fabrikalarının hem de özel sektöre bağlı fabrikaların bölgede bulunması dolayısıyla çeşitli emek deneyimlerine sahne olmuştur. Kozmopolit demografik yapısı, gelişkin bir birlikte yaşama kültürünü doğurmuştur.

Türkiye ölçeğinde bahsettiğimiz 1980’li yıllar bu yerleşim için de bir kırılma noktası yaratmıştır. Devlete ait fabrikaların özelleşmiş, sermayenin kentsel yatırım bakımından karlı gördüğü yatırım alanlarından birine dönüşmüştür. Bomonti, eskiden var olan gündelik yaşam kültürünün bir kısmını yitirmiş, kalanını da yitirmeye devam etmektedir.

Semtte bir kısmının inşa edilmiş ve bir kısmının inşa edilmekte olduğu otel ve kongre merkezi, üniversite kampüsü, üretim şirketleri, ekolojik halk pazarı, finans, ticaret ve alışveriş merkezleri semtin çehresini tamamen değiştirecektir. Bu bakımdan rant hızla yükselmekte, semtin belleğine dair kayıplar sürmektedir.

Günümüzde üretim kültürünün tüketim kültürüne dönüştüğü, üretim mekânlarının hızla tüketim mekânlarına dönüştürüldüğü görülmektedir. Bu durumda kuşaklararası aktarımın sekteye uğramasıyla, emek deneyimlerinin toplumsal bellekten silinmesi tehlikesi ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan Bomonti semtine ulusal ya da uluslararası sermaye, yerel yönetim ya da devletin yapacağı her türlü müdahaleyi semtin geçmişindeki sahip olduğu kültürü düşünerek gerçekleştirmesi gerekmektedir.

4. BOMONTİ BİRA FABRİKASI

Bomonti Bira Fabrikası'na odaklanarak çalışmanın öncesinde biracılık tarihi ve üretim süreci bakımından bir inceleme yapılmıştır.

4.1 BİRACILIK TARİHİ VE ÜRETİM SÜRECİ

Biracılık tarihi ise dünyada bira üretiminin evrimi ve toplumlar için anlamının nasıl değiştiği ve fabrikanın kurulduğu yıllarda dünyada biranın nasıl üretildiğini anlamak ve mukayese edebilmek bakımında önemlidir.

4.1.1 Biracılık Tarihi

Bu bölümde Prof. Dr. Ercan Eren'in "Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira" isimli kitabından yararlanılmıştır. Bira eski ismiyle arpasuyu on bin yıl önce Brezilya'nın yağmur ormanlarında üretilmeye başlanan⁹⁰ hafif alkollü bir içkidir.

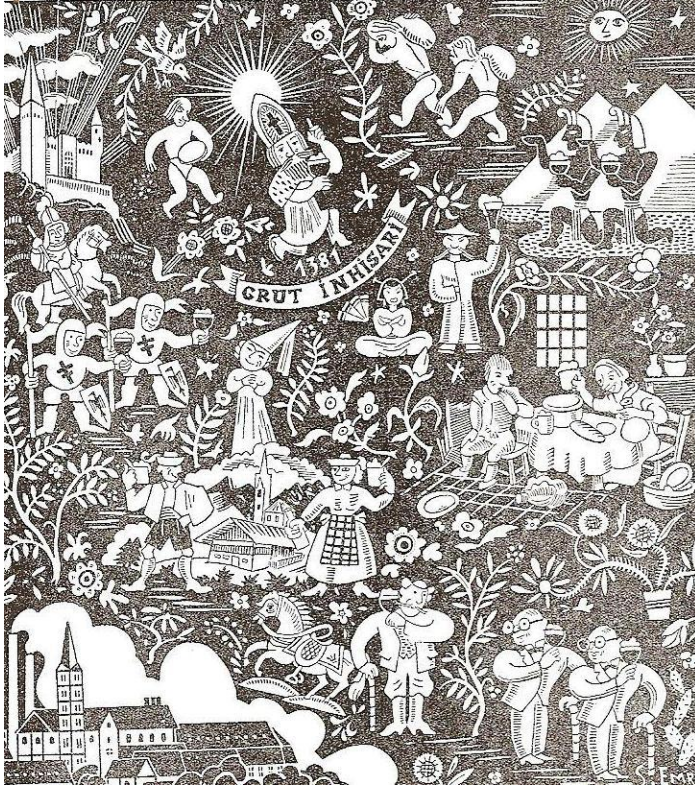

Şekil 4.24. Fransız Gravürü Brezilya Yerli Kadınların Çiğneyerek Ve Tükürerek Bira Yapımı
Kaynak: Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira, Ercan Eren

⁹⁰ Belki de birçok antik kültür birbirinden bağımsız olarak birayı keşfetti. Fakat genel görüş biranın ilk defa Mezopotamya'da bulunduğuudur. Ekmek ve bira ile ilgili bulunan tarihi belgelerin daha çok Sümer, Babil, Mısır kökenli olması bu görüşün doğmasına yol açmıştır.

Bira tarihini ekmeğin tarihini birbiriyle paralel düşünmek gerekir zaten tarihte bira ticari bir ürüne dönüştükten sonra bira imalathaneleri ile ekmek fırınlarının yan yana olduğu görülmüştür. Avrupa kökenli bir kelime olan bira bir görüşe göre Almanca'da arpa anlamına gelen barley'den baere'ye ve ardından bier'e dönüştüğü, diğer görüşe göre Latince içmek anlamına gelen bibere ya da yine Latince içecek anlamındaki biber, biberis olduğu bir diğer görüşe göre ise Latince kökeni açısından cerevisiacervoise İspanyolca ve Latin Amerika kökeni olan Ceres tahıl tanrısı olduğu söylenmektedir.

Bira üretiminin başlaması uygarlığında başlangıcıdır. Uygarlık tarihinin yerleşik düzene geçilmesiyle başlaması, bira üretimiyle de şehirleşme, stok, bürokrasi, üretim, tüketim ilişkileri, depolama, işlem, üretimde kadın, üretim ve bölüşümün idaresi, ticaret merkezi, emeğin mobilitesi, prestij gibi kavram, kurum ve ilişkiler ortaya çıkmaya başlamıştır.⁹¹

Şekil 4.25 Antik Çağ'dan Ortaçağ'a Bira Yapımı, Kaynak: Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira, Ercan Eren

Genel eğilim biranın Mezopotamya Mısır ve Kuzey Afrika yoluyla İspanya ve Avrupa ülkelerine geçtiği yönündedir. Bira miladi dönemin başlamasıyla birlikte

⁹¹Eren. E., 2005. Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira, Tarih Vakfı, s. 5

özellikle Orta ve Kuzey Avrupa ülkeleri için ulusal içecek hatta bir yaşam biçimine dönüşmüştür. Almanya’da ilk bira yapıldığına dair ilk kanıt M.Ö 8. Yüzyıla aittir. Almanlar birayı yalnız tanrılara sunmamışlar, bira aynı zamanda günlük hayatlarında önemli rol oynamıştır.

Özellikle bugün Bavyera⁹² olarak adlandırılan bölgede bira üretimi ve tüketimi çok yaygındır. Önceleri evde yapılan ve ticari maksatla üretilmeyen bira, 9. yüzyıla doğru Orta Avrupa ülkelerinde manastıra mahsustur ve borçlu köylüler manastıra arpa vererek borçlarını ödemekle yükümlüdürler. 12. Yüzyılda burjuva mesleği haline gelmiş, 1516’da Alman Bira Saflık Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun sayesinde yalnız arpa, şerbetçiotu ve su kullanılmaya başlandığından bugünkü anlamıyla bira üretimine başlanmıştır. 19.yüzyıl bira tarihi açısından önemlidir. Buharlı makinenin ve yapay serinliğin bulunmasıyla sadece kış aylarında üretilmeye mecbur kalınan bira, yaz ayları da üretilmeye başlanmıştır. 1835 yılında demiryolu ulaşımının başlamasıyla, biranın naklinin çok kolaylaşması biracılık adına bir devrimdir. Her yere ulaşan biranın geldiği yerlerden biri de Osmanlı İmparatorluğudur. İstanbul, İzmir, Selanik, Beyrut gibi yerlerin birayla tanışması bu dönemde başlamıştır.⁹³

Sonuç olarak üzümün ve şarapçılığın olmadığı yerlerde başlayan tahıl üretiminin dünyada daha fazla ortak olması süreci içinde tahılın fermantasyonu ile bira üretimi yapılmış, daha sonra tahıldan anlaşılan daha çok arpa olmuştur.

4.1.2 Anadolu Bira Tarihi

Anadolu’da var olagelmiş olan medeniyetlerin birayla ya da biraya benzer içeceklerle ilişkisi konusunda bilgi ve belgelere rastlanmıştır.

Sümerler döneminde yaşamış olan Gılgamış, büyük olasılıkla M.Ö 3000 yılında Mezopotamya’nın güneyinde Uruk’ta hüküm sürmüş acımasız bir kraldır. Gök Tanrısı onu dizginleyebilmek için daha önce hayvanlar arasında yaşamış ilkel bir insan olan Enkidu’yu yaratır. Gılgamış Enkidu’nun kuvvetli ve zayıf yönlerini öğrenmek için ona bir fahişe gönderir. Enkidu onunla hoş bir hafta geçirir ve fahişe ona medenileşmeyi öğretir. Enkidu ekmeğin ne olduğu ve bira içmenin ne demek

---

⁹² Bavyera bölgesine dair detaylar Bomonti Bira Fabrikası’nın kuruluş öyküsünün anlatıldığı kısımda bulunabilir.

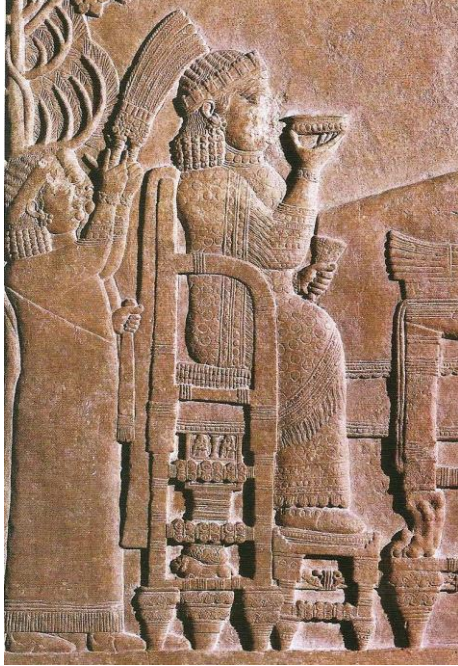
⁹³ Eren. E., 2005. Geçmişten Günümüze Anadolu’da Bira, Tarih Vakfı, s. 9-10

olduğunu bilmez. “Enkidu, şimdi yaşamaya ait olan ekmeği ye. Toprağın geleneği olan birayı da iç(...)” ve Enkidu sekiz bardak bira içti ve kalbi göklere yükseldi. Bu koşulda yıkandı ve insan oldu.⁹⁴ Sümerlerde biranın ekmeğe kadar önemli ve onlara göre ihya edici bir anlam taşıdığı görülmektedir.

Babiller döneminde M.Ö 1780 yılına ait Hamurabi yasalarındaki davalardan biri müşteriden fazla ücret isteyen içki sahibiyle ilgilidir. Diğerisi ise Günlük bira tayiniyle ilgilidir. Örneğin işçiler, 2 lt, sivil görevli 3 lt, idareci 5 lt günlük bira almak hakkına sahiptir.

Antik Mısır’da Mısırlılar, Sümerliler ve Babillerden hamurdan bira yapmayı öğrenmişlerdir. Mısırlıların en önemli tanrılarında biri olan Osiris’in biracıları koruduğuna inanılmaktadır. Nil deltasındaki Pelesium şehri M.Ö 4. yüzyılda birasıyla meşhurdur.

Hititler döneminde ekmeğe beraber halkın en önemli besinini teşkil eden bira yapılış tarzı itibarıyla, kamışla içilmekte özellikle dinsel ayinlerde kullanılmaktadır ve ilahlara sunulmak suretiyle kültür hayatında önemli rol oynamaktadır.

Şekil 4.26. M.Ö. 645 Asur İmparatoru Asurbanipal’ın Kraliçesi Müzik Eşliğinde Saray Bahçesinde İçki İçerken, Kaynak: Geçmişten Günümüze Anadolu’da Bira, Ercan Eren

⁹⁴ URL-8, www.beer.de/b-011e.html, 24.03.2010.

Eski Roma ve Yunanistan'da Romaluların başlıca içeceği şarap olsa da bira da bilinmektedir. Homeros'un destanlarındaki yemek sahnesi tasvirinde kaba ya da ince öğütülmüş arpa, su, süt yağ ve benzeri maddelerin bir hamur halinde yoğrulduktan sonra kurutulmaya bırakılmasıyla, ilgili ifadeler yer almıştır.

Osmanlı döneminde birayı anlatmadan önce, bozadan söz etmek gerekir. Boza bugünkü biralarla arasındaki büyük farka rağmen en eski ve en basit içilen bira çeşididir. Osmanlı'da bozahaneler meyhanelere uygulanan benzer yasaklara maruz kalmıştır. Özellikle IV. Murat, IV. Mehmet ve III. Selim dönemlerinde bozahanelerin kapatılması ve yıkılması yaygındır. Özellikle ekşi boza satan bozahaneler meyhane ile eş değer tutulmuştur. Çünkü ekşi bozanın alkol derecesi yüksektir. Ayrıca bozaya afyon karıştırılması örnekleri de vardır. Alında 14. ve 15. Yüzyılda mayalandırılmış darıdan yapılan içki satan boza imalathaneleri, Osmanlı kentinin karakteristiklerindedir. 18. yüzyılda alkol içeren boza üretiminin azaldığı, tatlı boza üretiminin arttığı görülmektedir. 1840-1850'li yıllarda yasakların azaldığı görülmektedir. Batı hayranlığına bağlı olarak meyhanelerin yanında birahanelerin yaygınlaştığı görülmüştür. Artık bozahanelerin yerini birahaneler almıştır.⁹⁵ Birahanelerde daha çok Almanya, Avusturya ve Macaristan'ın etkisi vardır. Birahane geleneği ve satılan biralarda bu etki açıktır. Bu durum 20. yüzyılın başında ve sonrasında da geçerlidir. Bira üretimi, teknolojisi, kalite tespiti, uzman geliştirilmesinde çeşitli defalar görüleceği gibi Alman geleneği egemendir.

4.1.3 Bira Üretim Tarihi⁹⁶

Bira Fabrikasının iç işleyişini anlayabilmek için üretim sürecinin nasıl aşamalardan geçtiğini bilmek gerekir. Çünkü fabrika içindeki işbölümü ve uzmanlaşma hakkında ipuçları vermektedir.

Osmanlı'da 1850'li yıllarda bira üretimi yapılmaktadır. 1861 tarihli bir düzenlemede, %10 civarında vergi alınacağı eğer zayisi fazla ise % 20'sinin vergiden düşülebileceği belirtilmiştir. 1888 öncesinde Bomonti'de Cosmo isminde bir Rum'un yüksek fermantasyonlu bira imal eden küçük bir bira imalathanesi kurduğu bilinmektedir. Galata ve Pera'daki depolarda İtalyan, Bruderi Vienna, Adelshoffen

---

⁹⁵ Eren. E., 2005. Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira, Tarih Vakfı, s. 45-50

⁹⁶ A.e.,s.70

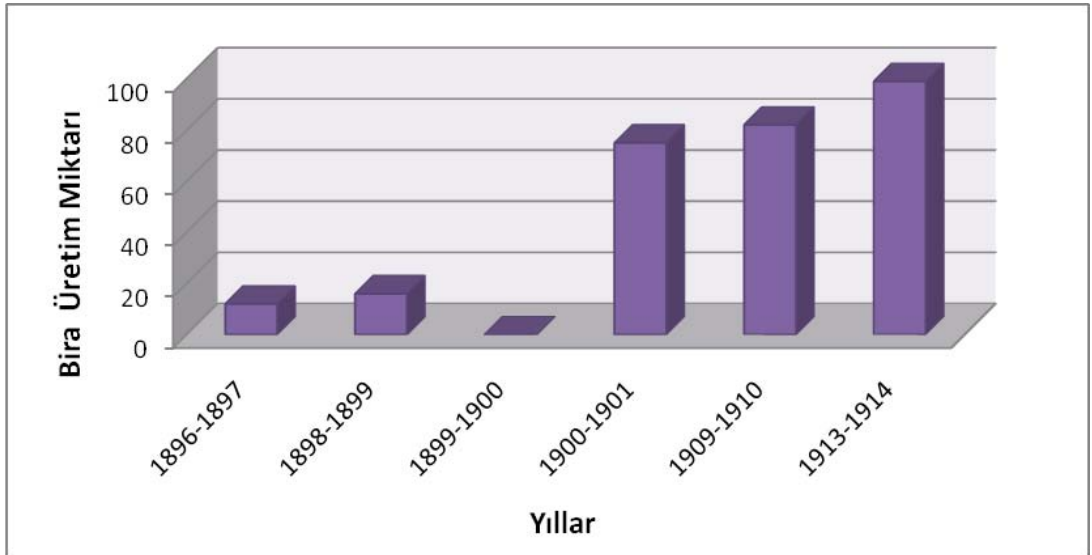
biraları depolanmaktadır. 1890 yılında Feriköy’de 3, Zincirlikuyu ve Dolmabahçe’de adı verilmeyen birer imalatçı bulunmaktadır.

1888 veya 1890 sonrası bira üretiminde fabrikasyona başlanmıştır. İlk fabrika ise Bomonti Bira Fabrikası’dır. Bomonti dışında Selanik’te kurulan Olimpos Bira ve Şampanya Fabrikası vardır. Üretimde Bomonti’den sonra ikinci sırada gelir. Bomonti Bira Fabrikası’ndan farklı olarak bu fabrikada üretim Osmanlı vatandaşları tarafından gerçekleştirilmektedir. Olimpos Bira Fabrikası Makedonya’nın bira tüketimini, birkaç yıl içinde birkaç katına çıkarmıştır. 1891 yılında Norveç’ten bira getirilmekte ve meraklılarına sunulmaktadır.

Osmanlı’da 1896 ve 1914 yılları arasında bira üretimi;

Çizelge 4.4. 1896-1914 Yılları Arasında Bira Üretimi (000hl)

Kaynak: Geçmişten Günümüze Anadolu’da Bira, Ercan Eren

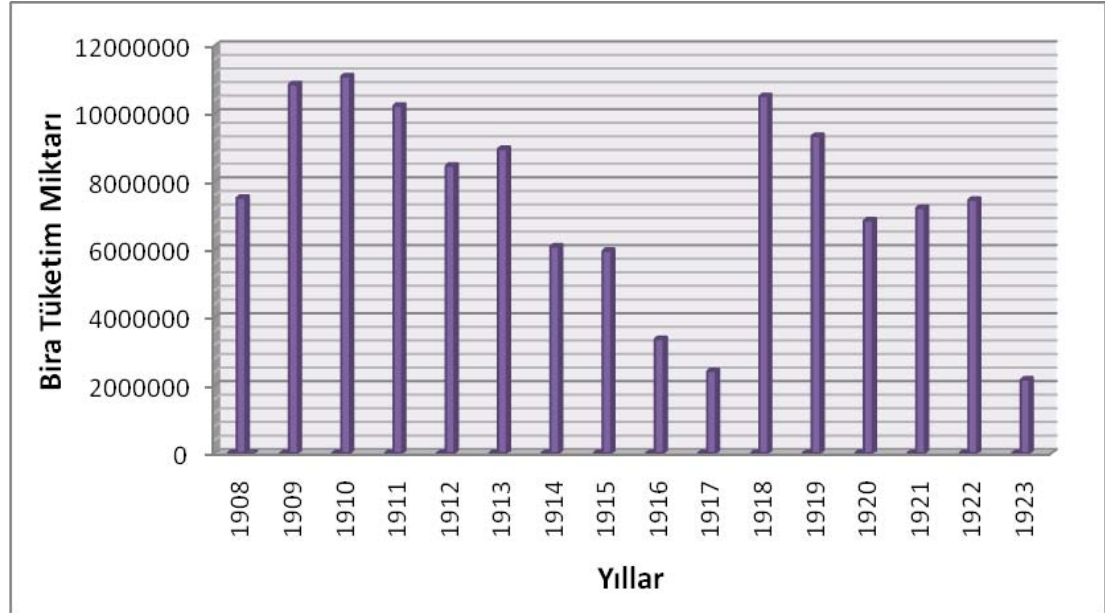
20. yüzyılın başlarında artan bira talebine bağlı olarak bira fabrikası kurma girişimleri artmıştır. 1911 yılında Milli Bira Fabrikası Osmanlı Anonim Şirketi bunlardan biridir. İstanbul’da oturan Fransız vatandaşı Mösyö A. Doşen ve Osmanlı vatandaşı Galata’da oturan Kostaki Papadopolis ve kumpanyası tarafından kurulmuştur. İstanbul’da çeşitli cinsten bira, bira mayası imaline yönelik fabrika kurmak ve birayı imal, ihraç ve aslımı ithal etmek; satın alınması şirketin menfaatine uygun yerleri nizamla uygun olarak satın almak; bira imali için gerekli tesisatı yapmak; İstanbul ve çevresinde ve diğer mahallelerde toptan ve perakende suretiyle

bira ticareti, satışı ve şıra mamulleri yapmaktır.⁹⁷ 1910 yılında bir Alman Şirketi Büyükdere’de bir bira fabrikası, yine 1910 yılında Bomonti şirketi İzmir’de üçüncü bira fabrikasını kurmuştur. 1912 yılında ise Selanik’te “Naousa” Georgiadis ve ortaklarına ait bira ve buz fabrikası kurulmuştur.

20. yüzyıl başında Bomonti’nin kapasitesini büyütmesi ve Nektar’ın devreye girmesiyle üretim ve tüketim artmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla hızla azalmıştır. Tüketim ve dolayısıyla üretim 1917 yılında taban yapmıştır. Daha sonra artmış 1923 yılında tekrar tüketim düşmüştür.

Çizelge 4.5. 1908-1923 Yılları Arasında Bira Tüketimi (Lt)

Kaynak: Kaynak: Geçmişten Günümüze Anadolu’da Bira, Ercan Eren

Osmanlı’da bira dâhil her cins içki üretim, satış ve kullanımını yasaklanmıştır. 1924 yılında çıkarılan yasayla bu durum yumuşatılmış, daha sonra tümüyle kaldırılmıştır. İçki imal satış ve ithali için inhisar koymaya hükümetin yetkili olduğu belirtilmektedir. 1926 yılında bira fiyatı 30-50 kuruş olarak belirlenirken, içki tekeli yasası ile bira ve şarap dâhil her türlü içki üretim, ithalat ve satışı konusunda hükümetin tekel yetkisine sahip olduğu bilinmektedir. Sonuç olarak 1926 yılında içki tekeli başlamış fakat tekel hakkı, Türk Anonim şirketi olma koşuluyla özel sektöre devredilebilme hakkı doğmuştur. Bomonti Nektar Birleşik Bira fabrikalarının bir

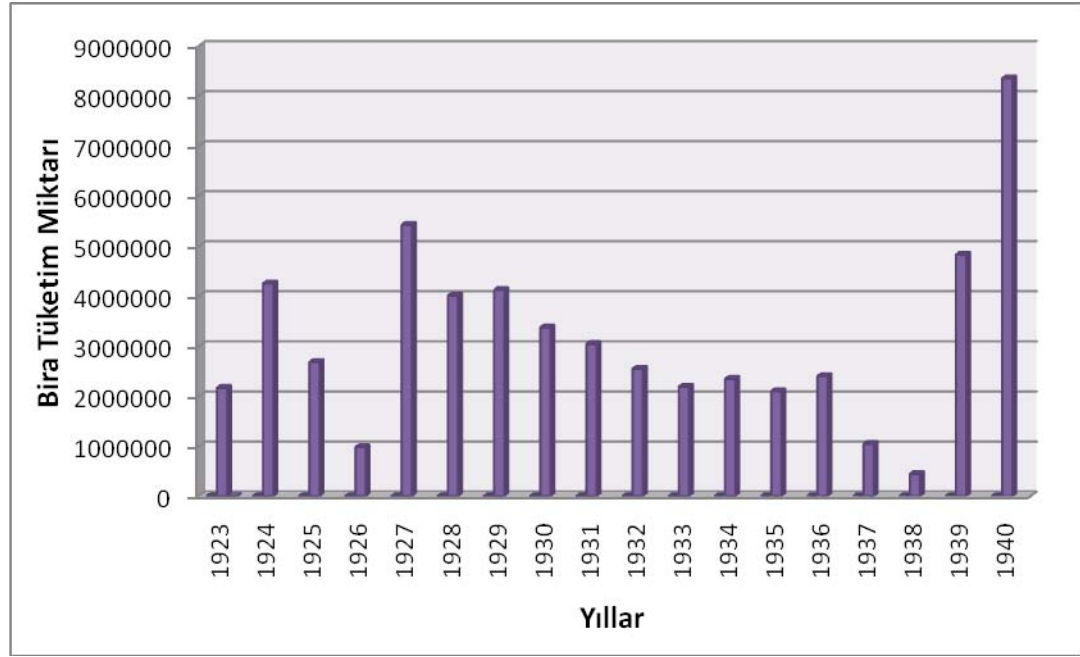
⁹⁷ Eren. E., 2005. Geçmişten Günümüze Anadolu’da Bira, Tarih Vakfı, s. 96

Türk Anonim ortaklığı haline getirilmesi zorunluluğu koyulmuş, bu şirkete 1938 yılına kadar on yıl bira üretme müsaadesi verilmiştir.⁹⁸

1938 sonrasında Mustafa Kemal ve İsmet İnönü arasında anlaşmazlıklara⁹⁹ neden olan bir gelişme sonucu, Bomonti Nektar'ın faaliyetinin devamına izin verilmemiş 1940 yılında çıkarılan bir yasayla satın alınmıştır. Tekel'in başlangıç yılı 1939'da Ankara Bira fabrikasının devredilmesiyle.

Çizelge 4.6. 1923-1940 Yıllar Arasındaki Bira Tüketimi (Lt)

Kaynak: Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira, Ercan Eren

Tekel Bomonti Nektar Şirketi'nin malı olan Feriköy ve İzmir Halkapınar'daki fabrikaları da tasarrufu altına almıştır. Hükümet ağır alkollü içkilere karşı bira tüketimini teşvik etmek istemektedir fakat piyasada bira bulunması konusunda

⁹⁸ Eren, E., 2005. Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira, Tarih Vakfı, s. 120

⁹⁹ Atatürk ve İnönü arasındaki anlaşmazlık; Şevket Süreyya Aydemir tarafından İkinci Adam adlı yapıtında şöyle anlatılmaktadır: Atatürk Orman Çiftliği'ndeki bira fabrikası genişletiliyordu. Atatürk'ün yakınları bu fabrikanın verimli olabilmesi için, hatta İstanbul'daki Bomonti fabrikasının da devletçe alınmasını gerekli görüyorlardı. İnönü buna baştan beri karşıydı. İstasyonda Atatürk'ü karşılarken fabrikayı göstererek gene tenkitlerini sürdürdü. İşin zararlı, para ve emeklerin yazık olacağını belirtmek istedi. O sırada belki bunun yeri değildi. İki tarafta az çok alıngan konuşuyorlardı. Aynı gün akşamüzeri Atatürk çiftliğine gelip, ilgililerden işin yeniden tahkikine girişti. Onlar tabi kendi tutumlarını savundular. Atatürk'ün bu temaslarının akisleri de etrafa çeşitli şekillerde yayıldı ve İsmet Paşa'ya kim bilir nasıl ulaştırıldı. Nitekim bir gece sofrada çatışma, bu meseleden patlak verdi.

sorunlar vardır. Aşağıda Tekel tarafından hazırlanmış bir bira broşürü tasarımı görülmektedir.

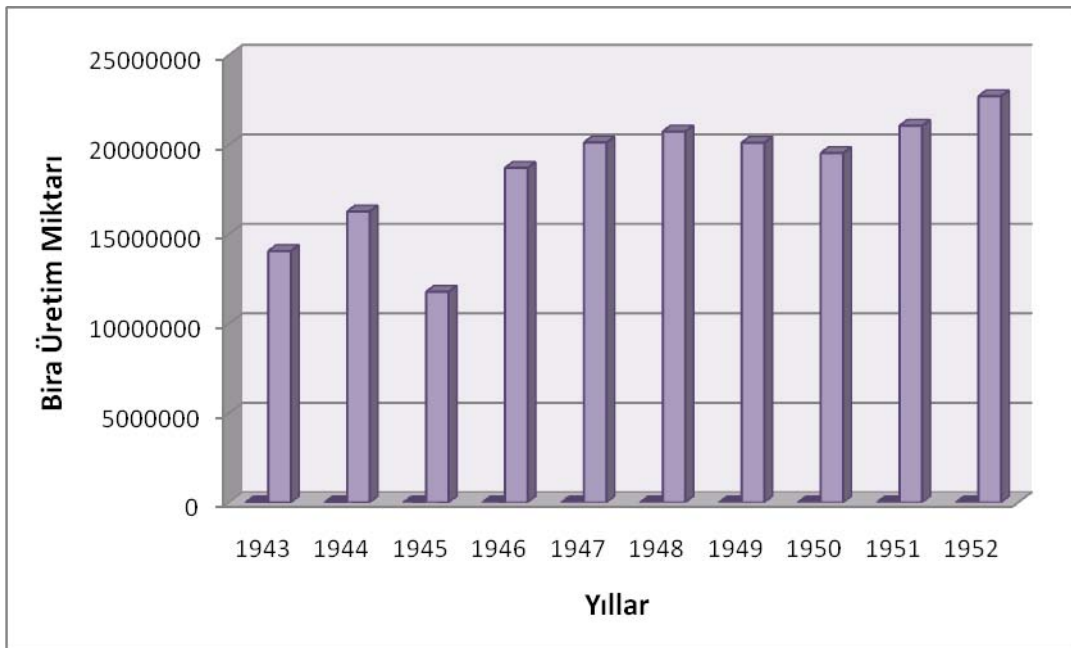
Şekil 4.27. 1941-1951 Yıllarında Tekel Tarafından Hazırlanmış Bira Broşürleri.

Kaynak: Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira, Ercan Eren

1943 ve 1952 yılları arasında üretim ve satışlar sürekli artmıştır. 1943 yılında 14 milyon litre olan üretim, 1952 yılında 22,7 milyon litredir.

Çizelge 4.7. Tekel'in Bira Üretimi (1943-1952)

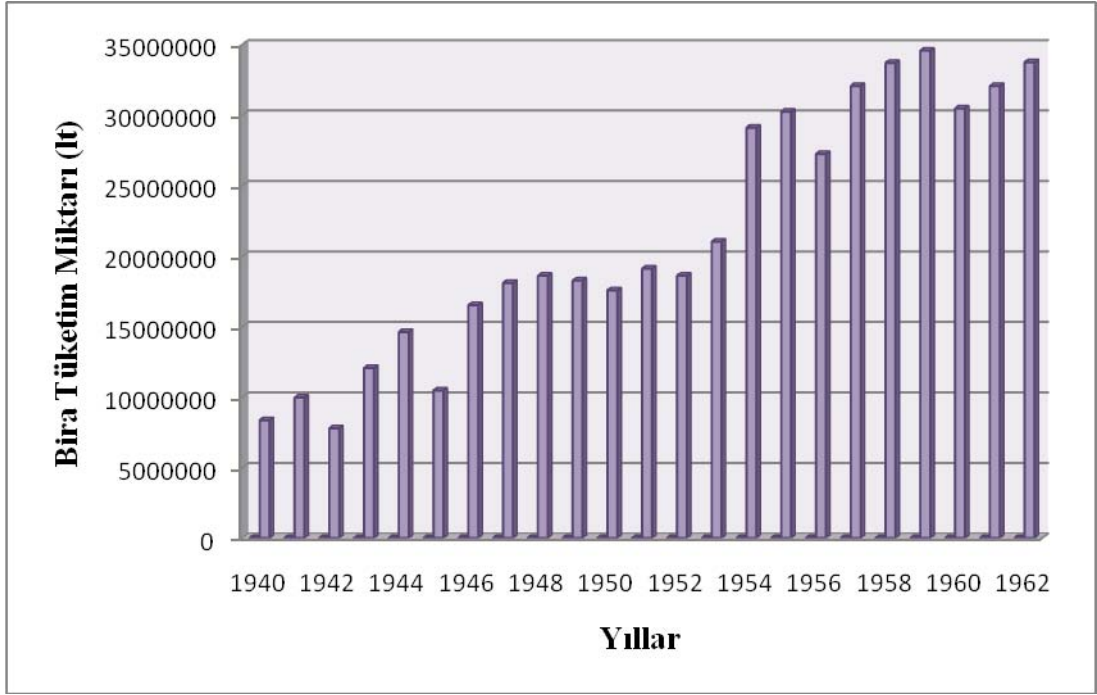
Kaynak: Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira, Ercan Eren

1955 yılında bira üretimi tekel olmaktan çıkarılmıştır. 1956 yılında biranın vasıfları, kontrolü ve muayenesi hakkında kurallar belirlenmiştir. 1940'lı yıllardan 1959 yıllarına doğru artan tüketim artışı Bomonti ve Ankara bira fabrikalarında ki kapasite artışı ile sağlanmıştır.

Çizelge 4.8. 1940-1962 Yılları Arasında Bira Tüketimi

Kaynak: Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira, Ercan Eren

Kamu tekelinin kaldırılması ile birlikte Efes Pilsen ve Türk Tuborg kurularak 1969 yılında ikisi de faaliyete geçmiştir.

Şekil 4.28. Efes Pilsen'in Grubu Olan Erciyas Biracılık Ve Malt Sanayi A.Ş.'De Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel Temel Atma Töreninde

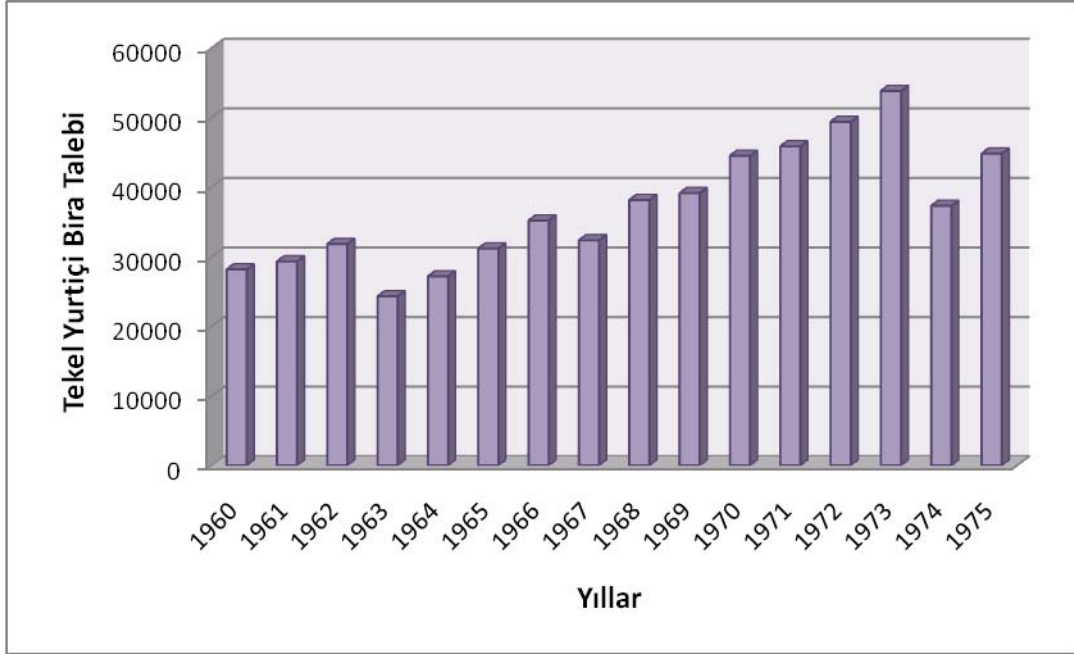
Kaynak: Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira, Ercan Eren

Fakat ilk özel teşebbüs girişiminin 1955-1956 yılında İzmir'de başladığı kabul edilebilir. Türk Tuborg Bira Fabrikası birayı Tekel'den daha ucuza satacağını duyurmuş, Danimarka kökenli bir firma olduğu için makinelerin bazılarını yurt dışından getireceğini belirtmiştir. Efes Bira Fabrikası tamamen yerli sermaye ile kurulacak ve "Efes" adı verilen birayı üretecek Ege Biracılık Ve Malt Sanayi A.Ş.'ye aittir. Bir de yerli yabancı sermaye ortaklığı ile kurulacak olan Prens Birası vardır. Efes Pilsen grubu 1969 yılında Adana'da Güney Biracılık ve Malt Sanayi A.Ş.'ni kurmuş, bunu 1974 yılında faaliyete geçen Afyon Malt Fabrikası izlemiştir.

Tekel'in yurtiçi talebi;

Çizelge 4.9. 1960-1975 Tekel Yurtiçi Bira Talebi (000lt)

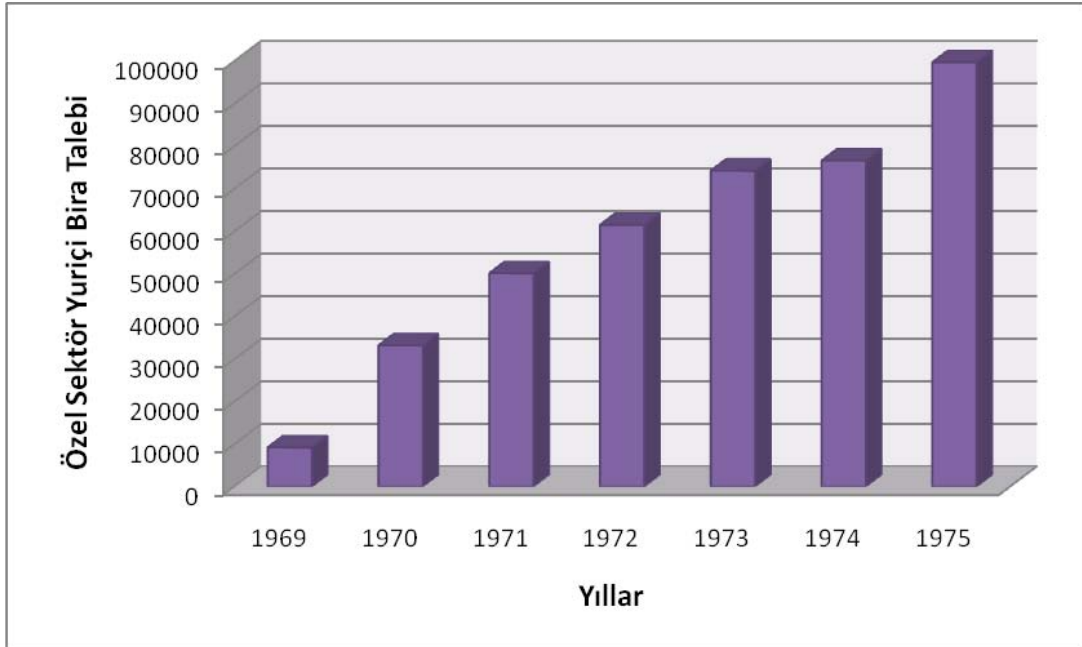
Kaynak: Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira, Ercan Eren

Özel Sektörün yurtiçi talebi ise;

Çizelge 4.10. 1960-1975 Özel Sektör Yurtiçi Bira Talebi (000lt)

Kaynak: Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira, Ercan Eren

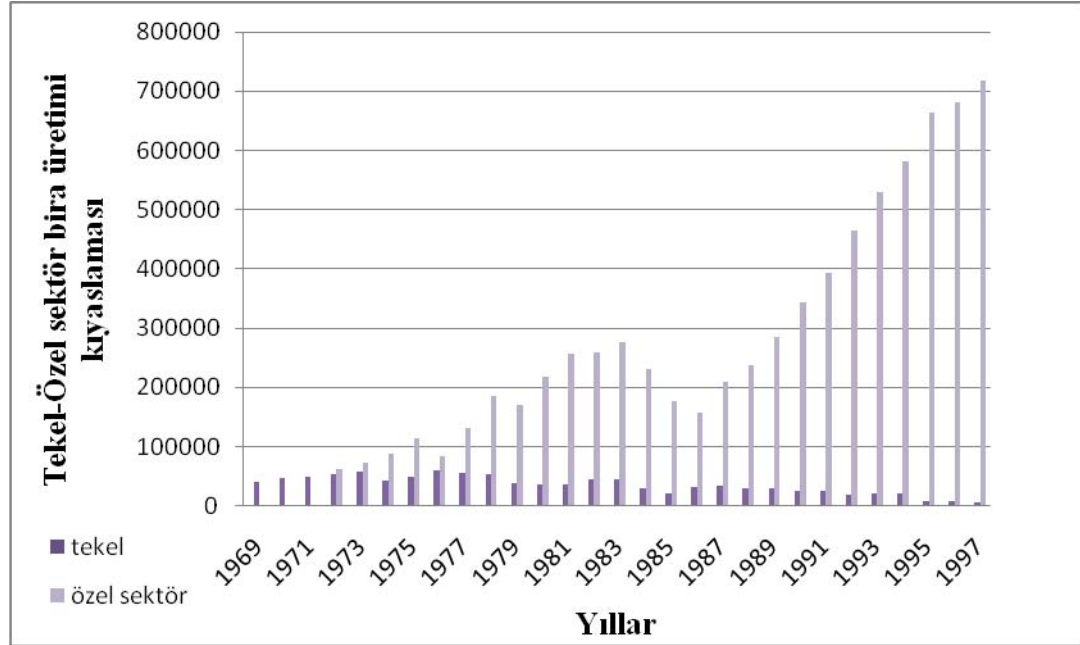

1969 sonrasında Tekel dışında iki firma grubu devreye girmiştir. Efes Pilsen ve Tuborg piyasada %23'ler düzeyinde bir yer edinmiştir. Efes grubu Tekelden doğan boşluğu da kapatmış piyasada payı %30'lardan % 77 civarına ulaşmıştır. Az sayıda

firma olmasına rağmen rekabet gücü sektörün özelliğinden dolayı yüksektir. Tekel'in 1972 yılında Yozgat Bira Fabrikası'nı kurması da önemli bir atılımdır. Diyarbakır'da da bira fabrikası kurma girişiminde bulunulmuş fakat gerçekleşmemiştir. Diğer girişimlerden biri Marmara Birasıdır. 1998 yılında Efes Pilsen grubuna satılmasıyla marka yenilenecek Marmara 34 adıyla pazara sunulmuştur. Netice olarak bu dönemde Tekel'in pazar payındaki azalması Efes grubu tarafından karşılanmıştır.¹⁰⁰Aşağıda Tekel ve özel sektör arasındaki üretim farkının nasıl değiştiği görülmektedir.

Çizelge 4.11. 1969-1997 yılları arasında Bira Üretimi Tekel ve Özel Sektör Kıyaslaması

Kaynak: Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira, Ercan Eren

1984 yılında bira alkollü içki kabul edilmiş ve satışı ruhsata bağlanmıştır. Çay bahçesi ve kahvehane gibi yerlerde satılabilen biranın satışına sınırlamalar getirilmiştir. Televizyon ve radyoda reklam yasağının yanında, okul ve ibadethane gibi yerlerin yakınına birahane açılma ruhsatı verilmemesi karar alınmıştır. O yıllarda bira sektörü yanında kola sektörünün hızla geliştiği görülmektedir. Meyve suyu ve bira kavgasında meyve suyu sektörünün bir kısmı biraya karşı mücadeleleri üst makamlara duyurarak sağlamaya çalışmışlardır. 1990'lı yıllarda birahaneler popülerliklerini kaybetmiştir.

¹⁰⁰ Eren. E., 2005. Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira, Tarih Vakfı, s. 178

4.1.4 Bira Üretim Aşamaları

Bira üretim tekniği Bomonti Bira Fabrikası üzerinden örnek verilerek özetlenmiştir.¹⁰¹ Eski bir fabrika olmasından dolayı tesise ilaveler ve kapasiteyi artırıcı müdahaleler yapılmaktadır. Üretim yanında dinlendirme dairesiyle biranın stoklanması mümkün olmaktadır. Bira dağıtımı İstanbul şehir içi ve mülhakat idarelere gönderme şeklinde sağlanmaktadır. İmalat projesi olarak biranın asli maddelerinden arpayı ele alarak tüm imalat safhalarını sıralanmaktadır.

Arpa: İki sıralı tokak arpası olup, Orta Anadolu'dan satın alınmaktadır.

Arpanın işlenmesi: Fabrikanın bir yıl içerisinde imal edebileceği biranın ihtiyacı olan malt miktarına göre lüzumlu naturel arpa hesaplanır, ona göre tüm hazırlıklar yapıp satın alma tarihi duyurulur. Fabrikaya getirilen arpalardan numune alınarak analizleri yapılır. Analiz neticeleri istenilen niteliklere haiz ise fabrika kantarında tartılır, arpa triyaj kısmı alış silosuna boruya triyaja verilir ya da naturel arpa silolarında saklanır.

Triyaj: Naturel arpa içerisindeki tozun emildiği, kılçıklarının kırıldığı, diğer kum, taş, toprak gibi maddelerden temizlendiği yerdir. Daha sonra sınıflandırılarak kantara verilir. Uygun arpalık biralık arpa olarak ayrılır ve ıslatmaya verilir. Arta kalanlar ise ihaleyle satışa arz edilir.

Islatma: Biralık arpa silosundan ıslatma kaplarına arpa aktarılır. 70-72 saat müddetle zaman zaman yaş ve kuru hava verilerek 10-12 derece su ile ıslatılarak bu müddet sonunda arpa rutubeti burada başlayan enzimatik faaliyet çimlendirmede devam eder.

Çimlendirme: Arpanın rutubeti muhafaza edilir. Karıştırıcı ile arpalık karıştırılır. Fıskiyelerle rutubet, aspiratörlerle de hava verimi sağlanır. Çimlendirme salonu belli bir sıcaklıkta bulunmalıdır. Bu durum 7-8 gün devam eder. Bu müddet sonunda arpanın filiz, arpa boyunun $\frac{3}{4}$ 'ü kadardır. Arpa kökçükleri 4-5 kat ihtiva etmelidir. kökçük arpa boyunun 1,5-2 katı boya uzanmış ise yeşil malt durumuna geçmiş olur ki bu tür bira kullanılmaz.

Fırınlama: Arpa enzimlerinin faaliyetini durdurmak ve biranın karakterini verecek renk ve aromayı kazandırmak için rutubetini düşürmek gerekir. Bunun için arpalık fırına verilir. Burada çeşitli dereceler arasında arpalık özel tarzda kavrularak, rutubeti

---

¹⁰¹ Tekel Aylık Haber Bülteni, Ocak 1977. Sayı 51, s. 9

sıfıra düşürülür. Fırınlama tamamlanır ve buna maltaj denir. (Malt kimyevi değişiklik geçirmiş arpadır.)

Maltın Silolanması: Malt silolanmadan evvel fırından çıkar çıkmaz kabuklar gevrekken filiz ve kılıç kırma, malt parlatma makinesinden geçirilerek otomatik kantarda tartılır ve silosuna sevk edilir. 2-2,5 ay kullanmadan dinlendirilir.

Bira İmalatı aşamalarıyla süreç devam etmektedir.

Değirmen: Günlük bira imalatına göre lüzumlu malt değirmene verilerek kırılır. Kırılan miktar değirmen altındaki deposuna sevk edilir. Eğer pirinç işleniyorsa o da kendi değirmeninde aynı işleme tabi tutulur.

Kaynatma Dairesi Mayseleme: Yapılan imalata göre normal terkos suyu ile birlikte kırık pirinç, bir miktar kırık maltla karıştırılarak pirinç pişirme kazanına alınır. Bekletilerek kolalaştırılır ve belli işlemlerden geçirilerek bir solüsyon hazırlanır. Şekerlenme şartları hazırlanır ve sık sık iyotla kontrol edilir. Şekerlenme tam olarak gerçekleştiğinde mayşe küspeden ayrılmak üzere, mayşe filtresine pompalanır.

Mayşe Filtresi: İlk olarak mayşenin ihtiva ettiği şıranın ikincisi küspe lavajının alınmasıdır. Su ile küspe yıkanarak üzerindeki bütün şekerlerin yıkanarak toplanmasıdır. Filtre sonunda şıra kaynatma kazanında toplanır.

Kaynatma: Elde edilen şıra şerbetçiotu ile uygun koşullarda kaynatılır. Biranın normal ekstresinin meydana çıkması için kaynatma yapmak zaruridir.

Süzme: Kaynatma neticesinde hublonlu şıra hublon süzme deposundan geçirilir. Şırayı küspeden ayırmak için sıcak su ile küspe birkaç defa yıkanır. Tazyikli buhar verilir. Böylece posa dışarı atılır.

Şıra Durultma: Depodan gelen şıra durultma kazanında toplanıp, zaman içinde tortunun çökmesi beklenir.

Şıra Süzme: Şıra berraklaştırılır. Cihazlar yüksek devirli santrifüjlü olduklarından biriken tortu ve küspeleri otomatik olarak tahliye ederler.

Şıra Soğutma: Şıra soğutma cihazına sevk edilir ve fermantasyon dairesine gönderilir.

Fermantasyon: Şıranın içine saf kültür mayası ilave edilir. Mayanın fermentleme tesiri ile şıranın bünyesindeki şeker ve alkol karbondioksitle birbirinden ayrılır. Maya

ise kabın dibine çöker. Ham bira olgunlaşması için dinlendirme tanklarına sevk edilir. Dipte kalan maya eleklerden geçirilip, yıkanır bir sonraki şıraya katmak için soğuk su altında muhafaza edilir.

Dinlendirme: Biranın hem olgunlaşması hem de yeniden fermantasyonu için 2,5-3 ay bekletilmesi gerekir. Ancak bu süre biranın tipine, ekstresine, piyasa durumuna göre değişkenlik gösterir.

Bira Filtrasyonu: Dinlendirme müddetini dolduran biralara filtre dairesine verilir. Berraklığı sağlanır. Filtreden geçirilir tam açık renk elde edilemez ise süzme yapan başka bir filtreden geçirilerek şişe imla tanklarına tazyikle doldurulur.

Fıçı Doldurma: Şişeli bira satışı yanında fıçılı bira da piyasaya arz edilmektedir. Bira filtrasyonundan sonra direkt fıçı doldurma makinesiyle şişelere imla edilir. Fıçılı bira şişeli bira gibi pastörizeye tabi tutulmaz. -1 derecede muhafaza edilerek 7-10 gün içerisinde satışı yapılmalıdır.

Şişe İmla: Teslim alınan bira şişeleri kasalarıyla birlikte şişe yıkama cihazına sevk edilir. Deterjanlarla yıkanır, durulanır. Kontrolden geçirilerek şişe doldurma makinesine verilir. Şişeler imla tanklarından bira ile tazyik altında doldurulur, kapsülendir. Bir kontrolden daha geçirilerek pastörizeye verilir. Sonra kasa ve sandıklara doldurulur ve ambara teslim edilir. Oradan da satışları yapılır.

4.2 FABRİKANIN KURULUŞU

4.2.1 Kuruluş Öyküsü

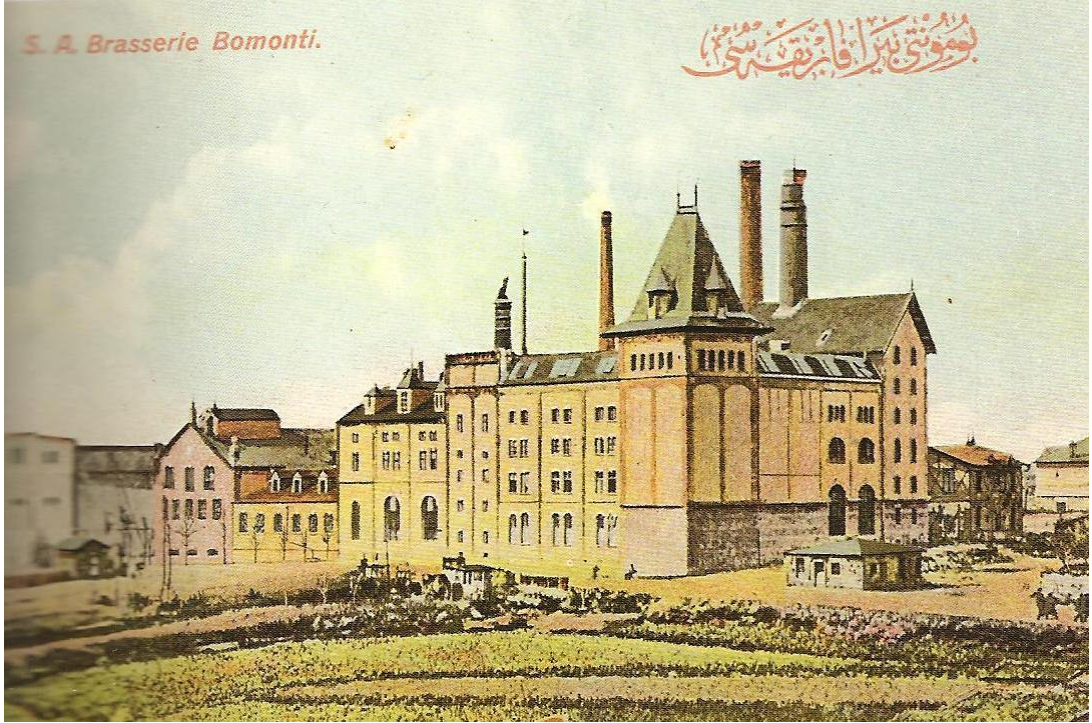
Bomonti semtinin hikâyesi adından da anlaşılacağı üzere Bavyeralı “Bomonti Kardeşler” ile başlamaktadır. Geldikleri yer olan Almanya’nın güneydoğusunda bulunan ve en büyük eyaleti olan Bavyera, çoğunlukla tarımla uğraşan, mütevazı kasaba ve köyleri olan, biranın dünyada ilk seri üretiminin yapıldığı dolayısıyla biranın en ünlü olduğu yerdir. Bira üretiminin 14. ve 15. yüzyıla dayandığı, birçok bira üreticisinin yaşadığı şehrin birahaneleri meşhurdur. Hatta Danimarkalı Carlsberg’in de Bavyera’ya gelip bira mayasını içi boş kamış bastonunda gizlice sakladığı ve Danimarka’ya götürüp imal etmeye başladığı söylenir.¹⁰² İşte Bavyera gibi bir şehrin yerlisi olan Bomonti Kardeşlerin İstanbul’a gelmeye nasıl karar

---

¹⁰² Gürel, S., 22 Ekim 2009. Kişisel Görüşme.

verdiklerini, kimlerle iletişim kurduklarını ve kendi yaşadıkları yerde bu konuda ne kadar ehil oldukları mevcut kaynaklarda bulunmasa da, Feriköy civarında 1888 yılında inşaata başladıkları, 1890 yılında ise bir bira imalathanesi kurdukları bilinmektedir.¹⁰³ Daha sonra Feriköy adıyla anılan bu bölge Bomonti adıyla anılmaya başlamıştır.

Vasil adında bir Yunanlı ve bir Alman'ın Şişli civarında tesis ettikleri iki küçük bira imalathanesi üst fermantasyonla bira imaline başlamış, 1902 yılında Bomonti Kardeşlerin bugünkü Bira Fabrikası'nın bulunduğu araziye imalathanelerini naklederek kapasitelerini arttırmışlardır.¹⁰⁴ Kartpostalda Bomonti Bira Fabrikası'nın renkli hali görülmektedir.

Şekil 4.29. 1915-1916 Tarihli Max Frunchtermann Tarafından Düzenlenen Kartpostal

Kaynak: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Biraya Dair Objeler, Belgeler, Fotoğraflar, Efes Pazarlama Ve Dağıtım Ticaret A.Ş.

1905 yılında sahip oldukları sermaye 8.8 milyon kuruştur.¹⁰⁵ Şirket halinde kalma durumu, 1908 yılına kadar devam etmiştir. 1908 yılının önemi; lager tipi bira

¹⁰³ Tekel Aylık Haber Bülteni, Ocak 1977. 51, s.7

¹⁰⁴ Tekel Aylık Haber Bülteni, Ocak 1977. 51, s. 7

¹⁰⁵ Yerasimos, S., Ocak 2007. Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye II. Tanzimat'tan I. Dünya Savaşına, Belge Yayınları, 8.baskı, İstanbul.

üretimine başlanmasıdır. Bu tarihe kadar üretilen biralar üst fermantasyon birasıyken, Bomonti Kardeşlerin 1908 yılına işletmelerine soğuk hava tesisleri de ilave etmesiyle, Türkiye’de alt fermantasyon birası üretilmeye başlanmıştır. Bu nedenle 1908 ülkede bira sanayinin kuruluş yılı olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Bomonti Kardeşler İstanbul Belediyesi ile anlaşarak belediye sınırları içindeki bira imalatını resmen tekel altına almışlardır.¹⁰⁶ 1909 yılında fabrikaya rakip olma kapasitesine sahip, Nektar Biracılık Şirketi kurulmuştur. Kurucuları Bomonti Kardeşler gibi Musevidir ve 6.6 milyon kuruş sermaye ile kurulmuştur.¹⁰⁷ Aşağıda o döneme ait ilanlar görülmektedir.

Bomonti Bira Fabrikası
üzerine bir ilan

Bomonti
Birahanesi
Rumca
İlanı

Bomonti Bira fabrikası'nın
Ermenice İlanı

Şekil 4.30. Bomonti Bira Fabrikası İlanları

Nektar Fabrikası memba suyu kullandığı için İstanbul halkı arasında rağbet görmüş, bu nedenle amansız bir rekabet başlamıştır.¹⁰⁸ Her iki fabrika açısından da olumsuz sonuçlar doğuran bu rekabet, iki işletmenin birleşmesi kararıyla noktalanmıştır.

¹⁰⁶ Eren, E., Aralık 2005. Bira İmalathanelerinden Bira Fabrikalarına Bomonti ve Olimpos, Toplumsal Tarih Dergisi, 144, s.88

¹⁰⁷ Yerasimos, S., Ocak 2007. Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye II. Tanzimat'tan I. Dünya Savaşına, Belge Yayınları, 8.baskı, İstanbul.

¹⁰⁸ Eren, E., Aralık 2005. Bira İmalathanelerinden Bira Fabrikalarına Bomonti ve Olimpos, Toplumsal Tarih Dergisi, 144, s.89

Savaş yıllarında bira tüketimi iyice azalmıştır. Şirket Büyükdere'deki tesisini kapatarak, Bomonti'ye taşınmak zorunda kalmıştır. 1926 yılında Lehli bir şirket tarafından bir sene çalıştırılan ve anonim şirket olarak faaliyetlerini sürdüren fabrikanın işletme imtiyazı 1 Ocak 1928'den itibaren on yıl süre ile bir Türk Anonim Şirketine devredilmiştir. Atatürk'ün bu dönemde dikkatini çeken bir durum olmuştur. Zeki Ilgaz anlatmaktadır:

“Biralık arpa Romanya'dan geliyor ve ithal ediliyor. Atatürk buna üzülüyor ve kızıyor. Bizim ülkemizde arpa yetişmez mi diyor. En iyi arpa en iyi topraklar bizde de var diyor. Hemen Tarım Bakanına bir emir veriyor. Türk vilayetlerini adım adım gez nerede en iyi arpa nerede yetişiyor. Ziraatçılarla işbirliği yap, rapor ver diyor. Afyon, Konya ve Eskişehir'de eksperler en iyi arpa yetiştiğini söylüyorlar. Tecrübe ekimi yapıyor ve ilk denemede %100 biralık arpa üretiliyor. İçindeki embriyo dolu, malt yapımına çok müsait tohumlar köylüye dağıtılıyor ve ilk hasatta ürünler geliyor tamam diyorlar ve Romanya'dan ithalatı kesiyorlar.”¹⁰⁹

Böylece hammadde Anadolu'dan temin edilmeye başlamıştır. 1938 yılında 2 yıllık süre dolduktan sonra fabrika, 2 yıl kapalı kalmış ve Tekel idaresi tarafından 1940 yılında alınarak bira imalatına tekrar başlanmıştır.

Şekil 4.31. Atatürk Bira İçerken Kaynak: www.biralarblogspot.com, 23.01.2010

4.2.2 Yer Seçimi¹¹⁰

Bomonti Bira Fabrikası'nın iktisadi ve sosyal açıdan bulunduğu mahalde kurulmasının sebepleri, 1938 yılında Şinasi Doğru tarafından yazılmış olan tezinde¹¹¹

¹⁰⁹ Ilgaz, Z., 28.03.2009. Sözlü Tarih Görüşmesi, s.5

¹¹⁰ Doğru, Ş., 1938. Bomonti Bira Fabrikası, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü, İstanbul, s.6

¹¹¹ 1938 yılında yazılmış Bomonti Bira Fabrikası başlıklı olan bu tez daha önce fabrika üzerine yazılmış bir yazıya kaynaklık etmemiştir. O yıllarda İstanbul Üniversitesi'nde yayınlanmış olan tez,

iki ana başlıkta toplanmıştır. İstihlak nokta-i (harcamak suretiyle tüketme, bitirme¹¹²) ve istihsal nokta-i (hasıl etme, meydana getirme, üretme¹¹³) bakımından başlıklara ayrılmıştır.

İstihlak nokta-i bakımından kuruluş yerinin gayrimüslimlerin fazlaca bulunduğu Beyoğlu gibi büyük tüketim pazarlarına yakın bulunması, kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Aynı zamanda müessese kurulmadan önce aynı işe mensup olan rakiplerin kabiliyet ve piyasaya hâkimiyetleri konusu tahlil edilmiştir.

İstihsal nokta-i bakımından iki başlığa ayrılmıştır. İlki işçi ücretlerinin ucuz ve konutların yakınlığıdır. İşçisi bol ve yevmiyeleri diğer alanlardaki işçilere göre daha ucuz olan Feriköy ve Kasımpaşa gibi muhitlerin yakın olması bu tesisin inşasında büyük rol oynamıştır. İşçi konutlarının fabrikaya yakın ve büyük muntazam yollarla bağlanmış olması işçiyi tramvay ve otobüs gibi vasıtaların masraflarından kurtarmıştır. Bu durum başka bölgelerde çalışan işçilere karşı bir üstünlük arz etmekte ve fabrika işçisinin %90'ını buranın ahalisi teşkile etmektedir. İkincisi iptidai (hammadde) maddedir. Fabrika için gerekli olan hammadde kuruluş yerinde değildir. Fakat başlıca hammaddesi olan arpanın memleketin hemen her yerinde bolca yetişmesi, naklinin ucuz ve kolay olması fabrikanın bulunduğu mahalli değiştirmesini gerekli kılmaz. Fabrika için çok gerekli olan suyun bu mevkide birçok kuyular içerisinde mevcut olması bu işin burada yapılması adına mühimdir. Bunun gibi yer seçiminde başka sebeplerde bulunsa da bu bahsedilenler ilk bira fabrikasının bu civarda kurulması sonucunu doğurmuştur.

4.3 FABRİKANIN İŞLEYİŞİ

4.3.1 Fabrikanın Kadrosu¹¹⁴

1926-1927 yıllarında fabrikanın durumu, diğer fabrikalarla içinde bulunmuş olduğu rekabet ve başka içkilerle rekabeti karşısında harcamaları azalmış, dolayısıyla fabrikada işçi sayısı 150'ye kadar düşürülmek mecburiyetinde kalmıştır. 1930'lu

---

Osmanlı Bankası Araştırma Merkezi'nde bulunmaktadır. Tez, yazıldığı tarih itibariyle Osmanlıca kelimelerin ağırlıklı olduğu bir dile sahiptir.

¹¹² Devellioğlu, F., Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, s.457

¹¹³ A.e., s.457

¹¹⁴ Doğru, Ş., 1938. Bomonti Bira Fabrikası, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü, İstanbul, s.7

yıllarda işçi sayısı 300-400 kişiyi aşmaktadır. (Bu durum 1950'li yıllara kadar değişmemiştir. 1958 yılında ise 550 işçi, 36 idari memur çalışmaktadır.¹¹⁵) O yıllarda istihalat yani üretimin daha yüksek ve dolayısıyla işi ve kazancının fazla olması durumu söz konusudur. Yabancı ülkelerden getirilmiş olan 5-8 memur, 15 kadar yabancı işçi 1930'a kadar fabrika kadrosunda 1938'li yıllara kadar¹¹⁶ daha fazla yekün tuttuğu yani toplamda yer aldığı görülmektedir. 1938'li yıllarda ise fabrikanın müşterilerle hesabını ve ticari kısımlarını idare eden memurların sayısı hepsi de Türk olmak üzere 7 kişidir. Yalnız İsviçreli direktör, fiçı ve bira ustabaşları hariçtir. 1930'dan evvel Türk işçisi ve yabancı işçi diye bir ayırım olduğundan bunların yevmiye ve maaşlarında da bir farklılaşma vardır. Yabancı işçi ve memurların maaşları Türk işçilere nazaran daha yüksektir. Türk işçilerini koruyan bir iş kanunun ortaya çıkmasıyla yabancı işçilere ve memurlara iş verilmemeye başlandığı görülmüştür. Bu kanun çalışma saatlerini ve işçi yevmiyelerini düzenlemiştir. 1938 yılında işçi yevmiye ortalaması 150 Kr fakat fiçı ve bira ustabaşlarının yevmiyeleri 300-400 Kr arasındadır. Memur maaşlarının ise ortalaması ayda 160 liradır. Çalışan 150 işçinin büyük kısmı erkektir. Yalnızca şişe, fiçı yıkamak ve etiket yapıştırmak gibi hafif işlerde kullanılan bir miktar kadın ve çocuk işçi bulunmaktadır. İşçilerin bir kısmı daimi bir kısmı geçici olarak çalışır. Daimi işçi yüksek faaliyetin gerçekleştiği zamanlarda fabrikayı beklemek, yapılan işi göz önünde bulundurmak gibi işlerde postalar halinde kullanılmaktadır. Makine ve elektrik ustabaşları, kazan işçileri ve bekçilerdir. Bu işçiler fabrikada ikamet etmekte ve yevmiyelerini aydan aya almaktadırlar. Geçici işçi ise diğerlerine yardım hususunda kullanılmakta ve yevmiyelerini haftadan haftaya almaktadırlar. Her iki işçi türü de postalar halinde 8'er saat çalışmaktadır. Herhangi bir sebepten dolayı iş anında yaralanan ve hastalanan işçiye ve memura yardım edilmek üzere aralarında bir yardım sandığı oluşturmuşlardır. Ayrıca yatakhane, eczane, revir, cerrah ve doktorları vardır.

Bu yıllar herhangi bir canlı tanık tarafından ortalama yaşam süresinin kısıtları itibariyle anlatılamayacak dolayısıyla bize ulaştırılamayacak bir zaman dilimidir. Ancak resmi kaynaklarda yer aldığı kısmıyla aktarabilmek mümkündür. Kaynağın

---

¹¹⁵ Eren. E., 2005. Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira, Tarih Vakfı, s.153

¹¹⁶ Tezin yazım tarihi 1938 yılı olduğundan dolayı burada belirtilmiştir. Daha sonra devam edip etmediği bilinmez.

döneme ve ortama dair verdiği ipuçları dâhilinde fabrikayı iktisadi ve sosyal koşullar altında hayal etmek, yorumlayabilmek imkânlıdır.

4.3.2 Eğitim ve Zanaatkarlık

Zanaatkârlık sanayi toplumunun gelişmesiyle birlikte silinmekte olan bir hayat tarzını akla getirebilir. Ancak bu doğru değildir. Zanaatkârlık, sürekli temel insan dürtüsüne kendi iyiliği için bir görevi güzel yapma arzusuna işaret eder.¹¹⁷ Emeğin ustalıklı bir hüner eliyle yaşama geçirilmesi yaşamın tüm alanlarında etkindir. Zanaatkârlığın iyi icra edilebilmesi için rekabet ve otorite baskısının olmaması gerekir. Özel sektöre kıyasla kamu fabrikalarında bu tür bir esnekliğin bulunması emeğin kolaylıkla hayata aktarılması bakımından daha mümkündür. Nitekim Bomonti Bira Fabrikası içinde ustalık-çıraklık ilişkisi bakımından çalışma ortamı değerlendirildiğinde, kendine özgülükleriyle uzmanlıklarını sergileyebildikleri ve birbirlerine olumlu etkilerde bulunabildikleri görülmektedir. Bu deneyimin paylaşılması ve biriktirilmesi emeğin yetkinleşmesinde oldukça önemli bir rol teşkil etmektedir. Bomonti Bira Fabrikası içinde farklı zanaatlar kendi alanlarında ki uzmanlıklarını icra edebilecekleri mekânlarında bir arada çalışmaktadırlar.

---

¹¹⁷ Sennett, R., 2009. Zanaatkar, Ayrıntı Yayınları, İng. çev: Malih Pakdemir, 1.baskı, İstanbul, s.20

Şekil 4.32. Fabrika Yakınında İşçilerin Atölyeleri Arasında Bulunduğu Bir Fotoğraf

Kaynak: Zeki Ilgaz Kişisel Arşivi

Hasan Kaşkıır bu ortamı anlatmaktadır:

“Normalde hemen torna atölyesinin bitişiğinde kaynakhane, duvarcılar ve tenekeçiler vardı. Onun yanında soğuk demir vardı. Burada elektrik hane vardı. Ondan sonra böyle gidince camcılar vardı. Gene atölye teknik atölye, marangoz ince marangoz vardı. Onun yanında da fiçı atölyesi vardı. Altta kalayhane vardı. Kalay yapıyorlardı.”¹¹⁸

---

¹¹⁸ Kaşkıır, H., Sözlü Tarih Görüşmesi, s.9

Şekil 4.33. Fabrikadaki Bir Atölyede Çekilmiş Bir Fotoğraf

Kaynak: Zeki Ilgaz Kişisel Arşivi

Bira fabrikası 20-30 kişilik atölyelerden oluşan aynı zamanda makinelerin çalıştığı, işçinin üreteceği malzemeyle içli dışlı olduğu bir mekândır. Bira üretimi doğası itibariyle de işgücü ile makinelerin birbirini tamamladığı bir üretim sürecinin olduğu görülmektedir. Makine işlemi bir insan elinin gözünün başaramayacağı bir standarta yükselten kalite koşullarını oluşturmaktan öte insan eliyle kontrol edilmeye muhtaç ve onunla birlikte işleyebilen bir yapısı vardır. O sebeple o koşullar altında makine ile işçi arasında bir orantısızlık yoktur. Zaten toplu işçi çıkarımı diye bir durum fabrika tarihinde görülmemiştir.

Fabrika kurucularının üretimin ana karakterini belirleyecek olan işgücünü, kendi memleketlerinden getirmiş olması, fabrika işçileri ile arasında bir üretimi gerçekleştirmeye yönelik bir iletişimin ve bilginin yayılmasını gerektirmiştir. Aynı zamanda eğitimini meslek okullarında görmüş işçilerin kendi okullarında birkaç hocanın yabancı olması durumu söz konusu olmuştur. Bu durumu herkes için genelleştirmek mümkün olmasa da değinmek gerekir.

Fabrika kadrosu kısmında verilen yabancı işçilerle ilgili açıklamalara dayanarak, yabancı ülkelere getirilmiş olan 5-8 memur ve 15 kadar yabancı işçinin 1930'lı yıllarda var olduğu bilinmektedir. Bunun yanında İsviçreli direktör, fiçı ve bira ustabaşlarından da söz edilmektedir. Yine 1947 yılında yayınlanan gazete ilanı "Tekel idaresinin Avusturya'dan getirmekte olduğu 5 uzmanın önümüzdeki hafta içinde İstanbul'a gelmesi beklenmektedir. Uzmanlar Viyana Üniversitesi'nin İhtimar Enstitüsü profesörlerindedir. Profesörlerden Tekel İdaresinin bira, malet ve şarap

imalinde bilgilerinden istifade edilecektir.¹¹⁹”şeklindedir. Fabrika içinde çalışan yabancı kadronun bulunduğu konumlar paralelinde üretime zanaatkâr olarak katkıda bulunmuşlar ve bu durum üretimin niteliğini olumlu anlamda etkilemiştir. Fabrikada çalışan ustabaşı konumundaki Türk işçilerin edindikleri zanaatlarda geldikleri sanat okullarının önemli katkıları vardır. Okullarının eğitmen kadrolarındaki yabancı ve yerli eğitmenlerin yetenekleri ve disiplinleri zanaatkârların yetişmesinde önemli rol oynamaktadır. Eğitim almadan kuşaklar arası aktarımla birikim edinen zanaatkârları da küçümsememek gerekir. Fabrika işçilerinden Zeki Ilgaz 1940’lı yıllarda eğitim aldığı Sultanahmet Sanat Okulu’nu anlatır:

“Okulda Alman sistemi yürütülürdü. Hangi branşta yeteneğin varsa seni oraya yönlendirirlerdi. Demircilik, teknik resim, ahşap işleri gibi branşlar mevcuttu. Bir yandan cebir, fizik, geometri, kimya gibi torik dersler alıyorduk. Okulun hem yatılı kısmı da vardı. Anadolu’dan gelen arkadaşlarım yatılı olarak kalıyordu. İyi eğitim aldığımızdan dolayı o Anadolu’dan gelen arkadaşlarımızın hepsi iyi sanatkâr oldular. Biri Macar biri Alman biri Türk olan hocalarımız vardı. Biz hocaların yanına yaklaşamazdık. Unutmam bir hoca atölyeye indiğimizde bakardık makineleri seyrederdi. Sanatçıydı.”¹²⁰

Neticede zanaatkâr olarak mezun olan ve sonrasında bira fabrikasına giren işçiler, okulda aldıkları teorik ve pratik eğitimin üstüne fabrikada kendilerini geliştirir, pratiklerini zenginleştirir ve birikimlerini kendi bölümlerindeki işçilerle paylaşmışlardır. Fabrikayı, alıntı yaptığımız yazının yazarına gezdiren Gani Bey, “fabrikada bir sandalye üzerinde oturmuş ağır ağır piposunu içen zatı göstererek şunları söylemektedir: Ben bütün bilgimi Böck Johns’a borçluyum. Fabrika ilk kurulduğu tarihten beri burada çalışmaktadır ve kendisi 84 yaşında olup, ilk bira ustasıdır. Vazifesi arpalar bira oluncaya kadar onlara nezaret etmesidir.”¹²¹ Sözleriyle anlatmaktadır.

Zeki Ilgaz kendi çalıştığı yıllardaki deneyimli ustalardan bahsetmektedir:

“Bira Fabrikası’nda artık meleke kesilmiş ustalar vardı. Onlar eski ustalardı. Kokudan, buhardan, manometreden anlarlardı. Bazen güvenmezlerdi makinelere. Tecrübelerine dayanarak tamam derlerdi. Dört saat kaynadı arpa ama daha pişmemiş. Muhakkak bir arıza var ya da arpa kalitesiz. Bu bitişliğimizin hemen yanındaki evde bu işi yapan usta vardı. O kaynatmanın ustasıydı. Arpayı böyle eline alır

---

¹¹⁹ Gece Postası Gazetesi, 9 Mayıs 1947, sayı: 2900, s. 3

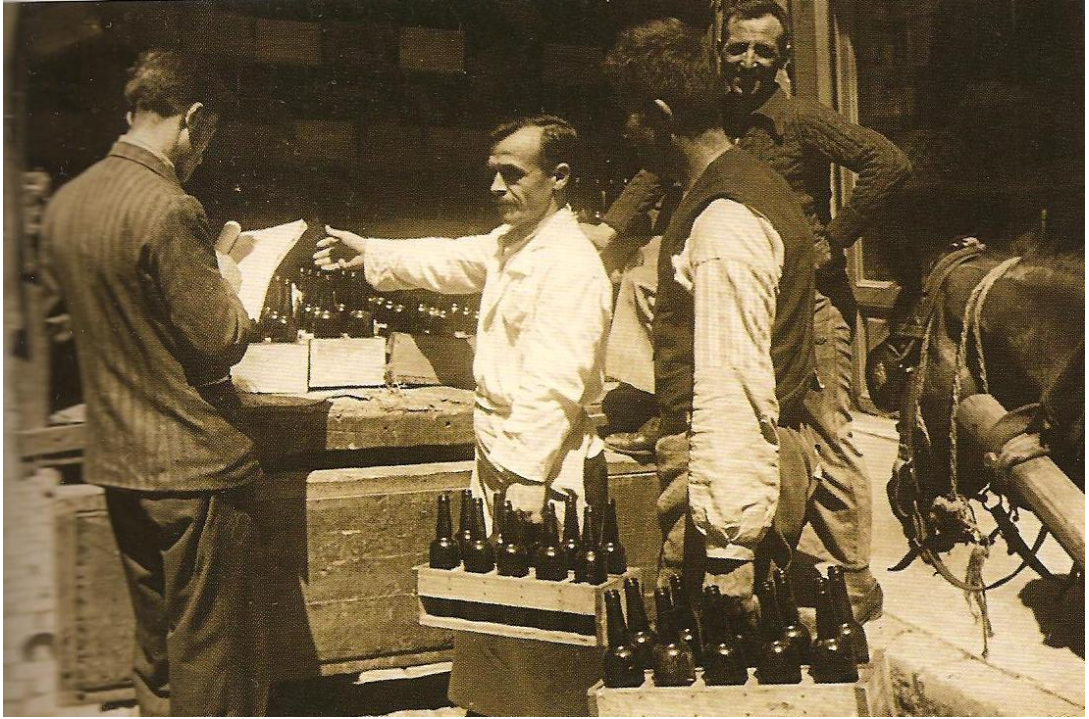
¹²⁰ Ilgaz, Z., 28.03.2009, Sözlü Tarih Görüşmesi, s.15

¹²¹ Ergene, T., Nisan 1950, İktisadi Uyanış, Tekel İdaresi Bomonti Bira Fabrikası, sayı 15, s. 8

kaynamadan çıkmış arpayı alır, bakar, koklardı. Tamam bu arpa artık bira olacak arpa derdi ve o kokladığı arpanın bulunduğu kazan en az yirmi tonluk kazan. Düşünebiliyor musunuz?”¹²²

Zeki Ilgaz bahsettiği arkadaşı gibi kendi de teknik resim ustası olarak görev yapmıştır. Fabrikadaki makinelerin ihlamur ağacından ufak modellerini çıkarmıştır.

Sonuç olarak o yıllarda şu an meslek lisesine tekabül edemeyen sanat okullarında verilen iyi ve donanımlı eğitimin, iyi zanaatkâr yetiştirmedeki katkısı yadsınamaz. O dönemde bu okullar sadece ahşap, demir, teknik çizim gibi alanlarda değil, tesviye, torna, marangoz v.b. eğitimler de vermektedir. Bu sayede sadece bira fabrikasında değil, çeşitli sanayi kuruluşlarında çalışan ve kendi işini yürüten birçok zanaatkârın altyapısının sağlam ve işinin ehli olduğu gerçektir. Aşağıda işçiler kamyonla bira yüklerken görülmektedir.

Şekil 4.34. 1929 yılı 10'luk bira kasaları fabrika kamyonuna yüklenirken...

Kaynak: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e biraya dair objeler, belgeler, fotoğraflar, Efes Pazarlama ve Dağıtım Ticaret A.Ş.

¹²² Ilgaz, Z., 28.03.2009, Sözlü Tarih Görüşmesi, s.13

4.3.3 Fabrikanın İç İşleyişi

Fabrikada çalışan bir işçinin sağlıklı olması önemlidir. Hem insani olarak gereklilikler bunu doğurmaktadır hem de işverenin çıkarları açısından bakılırsa işin sürekliliği açısından gerekmektedir. Bu sebeple bira fabrikasında işçilerin çalıştıkları bölümlere göre ihtiyaçları farklıdır. Örneğin dinlenme dairesinde çalışan işçilere 500 gram saf süt verilmektedir. Yine dinlenme dairesinde çalışan işçilere sıfırın üstünde 1 derece olan sıcaklık yüzünden sıcak tutması için yün kazaklar verilmektedir. Bütün işçilerin faydalanabildiği 4 yataklı bir revir, bir doktor, bir eczane ve yardım sandığı bulunmaktadır. Onun yanında bira fabrikası sadece işçinin sağlığının düşünüldüğü değil, keyfinin de düşünüldüğü bir ortamdır. 1940'lı yıllarda başlamış 1970'li yıllara kadar devam etmiş olan bir gelenek Cuma günleri öğle yemeğinde bira verilmesidir. Biranın yanında meze türü yiyecekler ve et yemeği çıkarılmaktadır. İşçilerin "işçinin yasak olduğu" bu fabrikada haftanın bir günü ödüllendirilmeleri, kendi ürettikleri birayı içebilmeleri onlar için önemlidir. Gerçi 1970'li yılların sonunda değişen işveren, bazı işçilerin biralarını içmeyip arkadaşına vermesini ve dolayısıyla bazı işçilerin daha yüksek oranda alkol almasını sebep göstererek, bu geleneği sonlandırmıştır. İşçiler ise mücadele vermesine rağmen daha önce sahip oldukları bira içme hakkını tekrar elde edememişlerdir.

Yukarıda da değinildiği gibi, işçiler için yasak olmasına rağmen bira içmek en büyük keyiflerden biridir. Bunun için türlü yollar icat edilmiştir. Örneğin Hasan Kaşkır babasının ve kendisinin nasıl bira içtiğini anlatmaktadır:

"Soğuk fırın bölümünde kocaman tanklar var. O tanklardan pastörizeye uzanan borular var. Benim babam matkapla boruları delip birer musluk takarmış. Oradan içerlermiş. Biz -20 derecede mahzenlerde masa atar donsak da kaşar ve fıstıkla biramızı içerdik. Kaçak olmasının bir cazipliği vardı. Ama hiçbir zaman bu ortama rağmen işimizi aksatmazdık." ¹²³

Ve içilen biranın özelliğini anlatmaktadır:

"Bizim içtiğimiz bira piyasaya sunulan pastörize edilmiş bira değildi. Özellikle pastörize edilmemiş biraydı. 24 saat içinde tüketmek gerekse de pastörize edilen bira diğeri gibi acılaşmamıştır. İçimi kolaydır." ¹²⁴

---

¹²³ Kaşkır, H., 23.05.2009. Sözlü Tarih Görüşmesi, s. 9

¹²⁴ Ilgaz, S., 02.01.2009. Sözlü Tarih Görüşmesi, s.14

O günlerden bir örnek;

Şekil 4.35. Fabrikada İşçilerin Birlikte Yemek Yedikleri Bir Ortam

Kaynak: Zeki Ilgaz Kişisel Arşivi

Heyecanla bahsettiği kaçamağın iş sorumluluğunu engellemediğini belirtmekte, bu durumun fabrika işleyişinde olumsuz sonuçlar doğurmadığını özellikle vurgulamaktadır.

4.3.4 Özel Sektör İle Kamu Sektörünün Kıyaslanması

İşçilerin fabrikalarının kapatılmasına karşı bireysel ve kolektif anlamda mücadelelerini sürdürdükleri örnekler bulmak mümkündür. Bu mücadeleler fabrikaya duydukları aidiyet paralelinde gelişmiş olan tepkilerdir. Bu aidiyetin farklı anlamlarda sorgulanması muhtemeldir. Hem kamu fabrikası olması itibariyle hem de özel sektörle kıyaslandığında daha rahat ve esnek çalışma ortamının bulunması söz konusudur. Hiçbir zaman tam verim alınan bir fabrika olmamasının nedeni, ülkede fabrikanın az olduğu yıllarda işçi istihdam etmek maksadıyla fabrikalara gereğinden fazla işçi alımının devlet politikasıyla icra edilmiş olmasıdır. Bu bir gelenek olarak süregelmiştir. Gelenek olması sebebiyle değil, iktidarların kendi çevrelerine imkân sunma gereklilikleriyle bu durumun devamlılığı sağlanmıştır. Buna rağmen işçilerin büyük bir kısmının işlerine karşı sorumluluk geliştirdikleri görülmüştür. Çoğu işçi işini sevdiğini ve fabrikada mutlu çalıştığını ifade etmiştir. Bu durumu 1946-1960

yılları arasında kamu kesimi ile özel kesim ayrımı itibariyle grevler değerlendirildiğinde görülmektedir. Grevlerin büyük bir ağırlıkla özel kesim işyerlerinde gerçekleştirildiği görülmüştür. Ücretlerin düzeyi ve sürekliliği, işçi sağlığı, iş güvenliği de dâhil olmak üzere diğer çalışma koşulları itibariyle çalışma koşullarının kamu kesiminde özel kesime göre daha iyi olduğu doğrudur.¹²⁵ Çalışma koşullarındaki bu farklılıklar kamu kesimindeki grev eğiliminin daha düşük olmasına etkindir.

Efes Pilsen, 1975’li yıllarda Bomonti Bira Fabrikası’nın üretimine yakın üretim yapan bunu onun çalıştırdığı işçinin beşte biri civarında işçiyle gerçekleştirmektedir. Bu durum değerlendirilirse, daha verimli ve daha disiplinli bir fabrika olduğunu söylemek kaçınılmazdır. Bunun yanında Bomonti Bira Fabrikası işçilerinin bant hızını bile kendileri ayarlayabildikleri bir çalışma sistemi içinde oldukları düşünülürse, daha insani çalışma koşullarında çalıştıkları söylenebilir. Bu özel sektör ile kamu sektörü arasındaki farklılıktır. Özel sektör minimum işçi ile maksimum verimi gerçekleştirebilmek için gerekeni icra eder. İşçi örnek vererek anlatmaktadır:

“Tekel fabrikasından bir sorun çıkar. İşçi bir hafta çalışmaz. Piyasada Tekel birası kalmaz. Efes’te ise hiçbir zaman böyle bir şey olamaz. Her zaman Efes birası her yerde bulunmuştur.”¹²⁶

Bu örnekle özel sektörün verimliliği görülmektedir. Verimliliği yaratan işçinin ise bahsedildiği gibi yaratılan mağduriyetlerini etraflıca değerlendirmek gerekir.

Hem Efes Pilsen hem de Bomonti Bira Fabrikası’nda çalışmış olan Selçuk Ilgaz fabrika içi ilişkileri kıyaslayarak anlatır:

“Efes Pilsen’de işçilerin üzerine düşen sorumluluk daha yüksektir. İş güvencesi yani işin sürekliliği ile ilgili ciddi sıkıntılar vardı. Fabrikada bir bölüm aksadığında toplu işçi çıkarımı yapabiliyordu. İlişkiler Bomonti’de olduğundan çok daha sert ve sıkıydı. Bir rekabet ve birbirini ezme hali vardı. İnsanlar kendi işini koruyabilmek için birbirini ezmek zorundaydı. Bomonti’de hiçbir zaman böyle bir şey olmamıştır. Çünkü kimsenin birbirinin yerini almak gibi bir derdi yoktu.”¹²⁷

---

¹²⁵ Makal, A., 2007. Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, s. 310

¹²⁶ Ilgaz, S., 02.01.2009. Sözlü Tarih Görüşmesi, s.22

¹²⁷ A.e., s.23

Selçuk Ilgaz'ın özellikle vurguladığı nokta iki sektörün çalışma prensibindeki farklılaşmanın insani değerlere yansımalarıdır.

4.4 FABRİKADA ÖRGÜTLENME DENEYİMLERİ

4.4.1 Hemşehrilik

Hemşehriliğin tanımını yapabilmek için memleket tanımı yapmak gerekmektedir. Memleket, ailenin yerleşip kök saldığı coğrafya olarak tanımlanabilir. Ülke içinde ya da dışında olabilir. Daha dar bir coğrafi alana gönderme yapar. Memleketin farklı anlamları da vardır ama hemşehrilik ile bağı bu anlamdadır. Hemşehri ise kişi için bir toplumsal durumu tanımlar. Bir anlamı ortak paydaları aynı coğrafi alanda kök salmış olan iki kişiden birinin diğerine göre durumudur. Diğer anlamı ise memleketleri aynı coğrafi yer olan veya aynı coğrafi yere ait olma hissini taşıyan kişiler arası ilişkileri ve onlar arasındaki bağları ve bu bağlardan doğan çeşitli kimlikleri tanımlamasıdır.¹²⁸ Hemşehriliğe dayalı geliştirilen ilişki ağları çok çeşitlilik göstermektedir. Enformel ile formel arasında patronaj ilişkileri ile mahalle kahveleri arasında geniş bir alana yayılmıştır.

Sanayileşmeye yönlendirilmiş yatırımlar, kırdan kente göçün yaşanmasının tetikleyici nedenlerinden biri olmuştur. Fakat göçle gelenler için aynı şekilde yatırım yapılmış bir kentsel çevre, altyapı ve hizmetler için kaynak ayrılmamıştır. Haliyle kentleşme sürecinde gecekondulaşma gibi kentsel sorunların ortaya çıkması da kaçınılmaz olmuştur.¹²⁹

Bu durumu engellemek için devlet, gecekondulara mülkiyet hakkı verilmesi gibi tampon mekanizmalar işleterek, kent yoksullarının siyasi sürece aktif katılımlarını sağlayarak kentsel düzeyde patronaj ilişkilerini temellendirmiştir. Toplumsal kimliğini hemşehrilik üzerinden tanımlayanlar, çoğunlukla kentte yaşama pratiklerini bu yöntemlerle geliştirmiştir. İktidar hedefleyen çevreler hemşehrilik örgütlenmelerini oy deposu olarak görmüşler ve bu örgütlenmelerden faydalanmışlardır. Bu faydalanma karşılıklıdır. Aynı şekilde hemşehrilik bağıyla

---

¹²⁸ Kurtoğlu, A., Şubat 2005. Mekansal Bir Olgu Olarak Hemşehrilik Ve Bir Hemşehrilik Mekanı Olarak Dernekler, <http://ejts.revues.org/index375.html>, s. 5-6, 18.03.2010

¹²⁹ Alkan, C., Haziran 2003. Sanayinin Yer Seçimi “Bomonti Sanayi Bölgesi ve Mekansal Dönüşümü”, Lisans Bitirme Ödevi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul, s.9

birbirine tutunmuş insanlar eğer iktidarla hemşehrilik ilişkisi de varsa mevcut sistemde yer edinmek için iyi bir fırsat yakalamıştır.

Bomonti Bira Fabrikası'nda hemşehrilik bakımından Karadenizliler çoğunluktadır. Karadenizliler kendi içinde daha çok Ordu- Mesudiye ve Sinop-Boyabatlılardan oluşmaktadır. Trakyalılar, Kastamonulular ve Erzincanlılarda bulunmaktadır. Az da olsa Güneydoğulular Tuncelili ve Diyarbakırlılarda vardır.

Kırdan kente göç sürecinin başlamış olduğu bu yıllarda kente göç edenlerin büyük çoğunluğunu bir kısım Doğu Anadolu'dan gelebilen topraksızlarla birlikte özellikle Karadeniz Bölgesi'nden gelen küçük toprak sahibi köylülerin oluşturduğunu söylemek doğrudur.¹³⁰ Bira Fabrikası da bu genellemeyi yansıtmaktadır.

Ortalama olarak % 45 Mesudiyeli, %25 Boyabatlı işçinin çalıştığı ifade edilmiştir. Fakat rakamsal bakımdan her birini oranlamak mümkün değildir. Bu hemşehrilik dağılımı fabrikada işçi alımı gerçekleştirildiğinde, Mesudiyelilerin yine Mesudiyelileri işe aldirmaları, Boyabatlıların Boyabatlıları aldirması ile gerçekleşmiştir. Her iktidarda kendi yöresinden insanın alımına öncelik tanır. Özellikle bahsettiğimiz çoğunluk hemşehri grupları içinde yer almayan Güneydoğulu olan Tuncelili ve Diyarbakırlı işçiler fabrikaya kendi imkân ve olanaklarıyla ya da devletin yarattığı imkân ve olanaklarla işe girmişlerdir.¹³¹ Bu ilişkiler örüntüsü içinde sadece hemşehrilikten söz etmek mümkün değildir. Aynı zamanda siyasi kimliğinde dikkate alındığı görülmektedir. Hasan Kaşkıır bunu bir örnekle açıklamaktadır:

“Örneğin fabrikaya 100 işçi alınacak. Bu kontenjan % 45 Mesudiye, % 20 Boyabat, geriye kalan ise yöresel kimlik dikkate alınmaksızın partili olması şeklinde belirlenir.”¹³²

Patronaj ilişkilerinin başlamasıyla birlikte aslında hiçbir ayrıma tabi tutulmaksızın göçmenin, işçinin, memurun, yoksulun yani yurttaşın devlete sırtını yaslayabilmesi gerekirken hemşehrilik ilişkileriyle kimi grupların ayrıcalıklı olması devlete olan güvenin sarsılmasına sebep olmuştur. Onun ötesinde herkesin bu ilişkilere daha çok meylenmesine yol açmıştır. Bu şekilde kemikleşen hemşehrilik ilişkileri sınıfsal örgütlenmelerinde gelişmesine engel teşkil etmiştir. Düşünsel anlamda sınıfsal bilinci

---

¹³⁰ Tümertekin, E., 1968. Türkiye'de İç Göçler, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, s.34

¹³¹ Kaşkıır, H., 23.05.2009. Sözlü Tarih Görüşmesi, s. 2

¹³² A.e., s.3

gelişmiş olan işçiler bile içlerinde yer aldıkları hemşehrilik bağlarına aykırı bir fikrinsel zeminde bulduklarında dışlanacakları bir ortam vardır. Nitekim sendikal faaliyetlerini DİSK üyesi olarak yürüten Hasan Kaşıkır değinmektedir:

“Mesudiyeli bir arkadaşım sohbetimizde eğer ben Mesudiyelileri desteklemez de seni desteklersem benim cenazemi kimse kaldırmaz demişti. Fabrika müdürü, sendika başkanı, sendika temsilciler hepsi Mesudiyeliydi.”¹³³

Anlatılandan o dönemde hemşehrilik temeline dayanmayan, aykırı bir davranışta toplumsal kimliğin yerle bir olmasının söz konusu olduğu bir ortam söz konusudur.

1950’li yıllarda göç edilen kentlerde yaşamaya başlanan bu ilişkiler memleketle olan bağları koparmaya yetmemiştir. Göç edenler memlekette kalanlar için kente açılan kapı anlamını taşıırken, memlekette kalanlarda kentte yaşayanlar için gündelik yaşamlarına destek sağlamış, feodal köy bağlantıları devam etmiş mevsimlik erzakını memleketten temin etmiştir.

80’li yıllara gelindiğinde, hemşehrilik başka bir boyut kazanmıştır. Artık o göçle yeni gelmiş, kent yaşamı içinde kendine yer edinmeye çalışan, gurbet çeken gecekondu sakini yoktur. Çoğunluğu eskisi gibi gecekondu değil, apartmanda oturmaktadır. 25’er 30’ar yıllık İstanbullu olmuşlardır. İlk geldikleri zamanlar kadar hemşehrilik önemli ve ön planda değildir. Sendikacılık güçlenmiştir. Fabrikada sosyal ilişkiler hemşehrilik bazlı olmanın ötesine geçebilmiştir.

4.4.2 Sendikal Yaşam

1946 yılında “aile, cemaat, sınıf” esasına dayanan derneklerin kurulmasına izin verilmesiyle birlikte sendika kurma faaliyetleri başlamıştır. Dolayısıyla 1946 sonrasında sendikanın ve sendikalı işçi sayısının hızlı bir tırmanış gösterdiği görülmektedir. Sendikalar merkezileşmeden uzak, yerel ve parçalı bir yapı göstermektedir.¹³⁴ Çok sayıda sendika modeli içinde bölünmüş ve parçalanmış ve esas olarak kamu işyerlerine dayalı bir sendikacılığın ulusal ölçekte siyasal güç oluşturması ve güç yaratması oldukça zordur. 1947 sendikacılığın başından beri yaşadığı bu bölünmüşlük ve dağınıklık sonraki dönemlerde de kendini gösterecek ve sendikal hareketin siyasal etkisini sınırlayacaktır. 1952 yılında Türk-İş’in

---

¹³³ A.e., s.3

¹³⁴ Çelik, A., a.e., s. 110

kurulmasıyla sendikal hareket ulusal ölçekli bir merkeze kavuşmuş ve sendikaların bu dönemde büyük ölçüde Türk-İş bünyesinde toplanması sağlanmıştır. Örneğin bu dönemde sendikalı işçilerin yüzde 72'si Türk-İş tarafından temsil edilmektedir.¹³⁵

1945-1950 yılları arasında aynı işkolunda çalışanlar arasında bir coğrafi bölgeyi kapsayan sendikaların kurulduğu görülmüştür. İşyeri federasyonlarının kurulması için her türlü yetersizliğe rağmen, sendika yöneticileri yeteneklerini güçlendirmeyi denemişlerdir. Gıda iş kolunda federasyon kurma teşebbüsü ve teklifleri değişik tarihte değişik kuruluşlar tarafından yapılmıştır. Tekel işyerlerinde kurulu 9 sendika yöneticisi federasyon kurulması için çalışmaya karar vermişlerdir. Aralarında Bomonti Bira Fabrikası işçilerinden Seyfi Demirsoy da bulunmaktadır.¹³⁶

Federasyon ve merkez sendika kurulması konusundaki kararsızlığı gidermek için 15 Mayıs 1951 tarihinde Bomonti Bira Fabrikası Lokalinde bütün Tekel İşçi sendikalarında yetkili ikişer temsilci ile toplanılmıştır ve Türkiye Tekel İşçileri Sendikaları federasyonu kurulmuştur. Kurulan federasyonu İstanbul'da bulunan Ağaç Sanayi İşçileri, Bira Fabrikası İşçileri, Kutu Fabrikası İşçileri, Kibrit ve Ağaç Sanayi İşçileri, Likör ve Kanyak İşçileri Sendikası, Makine Sanayii İşçileri Sendikası, Malzeme ve Çay işçileri Sendikası, Nakliyat İşçileri Sendikası, Yaprak Tütün İşleme ve Bakım Evi İşçileri Sendikası federasyonun üyesi olmuşlardır. Kurucu idare heyetinde yine Seyfi Demirsoy bulunmaktadır.¹³⁷

1952 yılında İstanbul Bira fabrikası işçileri Sendikasının kongresinde ortaya atılan bir teklife göre "İstanbul İspirtolu İçkiler İşçileri Sendikası" adı altında yeni bir sendika kurulması gerektiği savunulmuştur. Fakat bu teşebbüs başarıya ulaşamamıştır.

1953 yılında 26 sendika, 12 bin 100 üye ile federasyon temsil edilmektedir. Türkiye Tekel İşçileri Sendikaları Konfederasyonunun, başka bir deyimle emek gücü topluluğunun, İşvereni devlet (İnhisarlar Umum Müdürlüğü) Tekel Genel Müdürlüğü'dür. Türkiye Tekel İşçi Sendikaları Federasyonu 1952 tarihinde, Tekel'in

---

¹³⁵ Çelik, A., a.e., s. 112

¹³⁶ Daysal M., 2002. Türk İşçi Hareketi İçinde Gıda-İçki-Tütün Sanayinde Çalışan İşçilerin Örgütlenme Süreci Tek Gıda-İş Tarihİ 50 Yıllık Yaşamından Kesitler-Anılar, İstanbul, s.32

¹³⁷ A.e., s.35

tütün, sigara, çay, tuz ve ispirotolu içkiler yapan ve buna yardımcı olan işyerlerinde çalışan işçileri kapsamaktadır.¹³⁸

Kamu sendikacılığı bağlamında bir değerlendirme yapılırsa, dönem boyunca sendikaların yoğun olarak örgütlü olduğu Tekel, Demiryolları, Sümerbank, Denizyolları gibi kamu işletmelerinden hareketle kamu işletmelerinin sendikacılıkta belirleyici olduğunu temel bir varsayım olarak kabul etmek mümkündür.¹³⁹

Türkiye ölçeğinde bahsedilen dönemin genel özelliklerini; etkilerini, sınırlarını ve işleyişini İstanbul'da bulunan bir kamu fabrikası olan Bomonti Bira Fabrikası'nda ki sendikal yaşamda gözlemlemek kaçınılmazdır. Bahsedilen dönemde fabrikada etkin olan sendikal örgütlenme Türk-İş bünyesindeki Tek Gıda-İş sendikasıdır. Tek Gıda-İş Türk-İş'e bağlı en büyük sendikalardan biridir. 1950'li yıllara doğru Tekel, İstanbul Bira Fabrikası Sendikası bünyesinde 330 kişi üye bulunmaktadır.¹⁴⁰ Unutulmadan geçilmemesi gereken isimlerden biri, adı geçen sendikacılık tarihinde önemli bir yeri olan Seyfi Demirsoy, 1945 yılında Bomonti Bira Fabrikası'nda ambarcı olarak çalışmaya başlamıştır. İstanbul (Bomonti) Bira Fabrikası İşçileri Sendikası'nın kurucularından olmuştur. Burada 12 yıl görev yapmıştır. 1952 yılında Türk-İş kurucuları arasında yer almış, ilk icra kurulunda muhasip üyeliği yapmıştır. Türkiye Tütün Müskirat Yardımcı İşçi Sendikaları Federasyonunun genel sekreterliğini üstlenmiştir. Türk-İş'in kuruluşundan itibaren başkan vekili ve yönetim kurulu üyeliği görevlerinde bulunmuştur. Bütün kongre delegelerinde büyük bir çoğunlukla yeniden aynı göreve getirilmiştir.¹⁴¹

Şekil 4.36. Seyfi Demirsoy'un Çalışma Masasında Duran Ölene Kadar Sakladığı Fabrikada Çalışırken Bir Fotoğrafı

Kaynak: Türk-İş, 1976. ...Ve Kalbimizde Demirsoy Vardır.

---

¹³⁸ Daysal M., s.38

¹³⁹ Çelik, A., a.e., s. 115

¹⁴⁰ A.e., s.78

¹⁴¹ Türk-İş, 1976. ...Ve Kalbimizde Demirsoy Vardır, Ayyıldız Matbaası A.Ş., Ankara, s.4

Seyfi Demirsoy sendikacılık tarihi ve Bomonti Bira Fabrikası bakımından özel bir anlam taşımaktadır. Yürüttüğü sendikacılık mücadelesi işçileri yüreklendirir nitelikte olmuştur. Onun yaşamından kesitler fotoğraflarda görülmektedir.

Şekil 4.37. Seyfi Demirsoy Fabrikada Çalıştığı Arkadaşlarıyla Birlikte Bir Fotoğrafı

Kaynak: Türk-İş, 1976. ...Ve Kalbimizde Demirsoy Vardır.

Şekil4. 38. Seyfi Demirsoy Tek Gıda-İş Yöneticileri ile birlikte.

Kaynak: Türk-İş, 1976. ...Ve Kalbimizde Demirsoy Vardır.

Üye sendikalardan federasyona ilettikleri bazı istekleri olmuştur. İstanbul Bira Fabrikası'nda çalışan işçilerin talebi, işçilere verilen birer şişe biranın yemek maliyet bedellerine katılmamasının temin edilmesidir. (Bu verilen bir şişe bira daha sonraki yıllarda tamamen kaldırılmıştır.) Bu istekten sonra İzmir Şarap Fabrikası, Ankara

Bira Fabrikası işçileri de İstanbul Bira fabrikası işçileri gibi haftada birer şişe bira talebinde bulunmuşlardır.¹⁴²

1958 yönetim kurulu asil üyelikleri içinde Halil Tunç ve Seyfi Demirsoy, Tekel ücretleri asgari ücretinin insanın dolayısıyla ailenin geçimine uygun hale getirilmesi konusunda talepte bulunmuşlardır. Ayrıca federasyon çalışma programı içinde en önemli madde asgari ücretin adil bir şekilde günün şartlarına uygun olarak bütün işkollarına teşmili olarak geçmektedir. İstanbul ve Ankara Bira Fabrikaları'nda birer lokal tahsis veya inşanın temin edildiği, faaliyetleri arasında görülmektedir.¹⁴³

Başlangıçta Marmara ve Trakya Bölgesi Tütün Müskirat Gıda ve Yardımcı İşleri Sendikası, Karadeniz Tütün Müskirat Gıda ve Yardımcı İşleri Sendikası, Ege Tütün Müskirat Gıda ve Yardımcı İşleri Sendikası gibi üyelerden oluşan Türkiye Tüm-Gıda İş Federasyonu Tekel'e bağlı işyerlerinde (İstanbul Bira Fabrikası'nda federasyon işçilerini de bünyesine katarak) teşkilatlanmak amacı ile karşıt şubeler açmıştır.¹⁴⁴

1960'larla birlikte sendikacılığın siyasette etkin olmaya başladığı görülmektedir. 1967 yılında DİSK kurulmuştur.¹⁴⁵ Türk-iş ise DİSK'in kurulmasından sonra biraz daha politik bir hattı savunmak durumunda olduğu görülmüştür. Türk-iş'in DİSK'e karşı Sendikalar Kanunu'nun kimi hükümlerini değiştirilmesine yönelik bir tasarı sunması, DİSK ve TİP tarafından muhalefetle karşılanan bir ortamın oluşmasına yol açmıştır ve sendikal hareket tarihi bakımından simgesel bir anlam ve önem taşıyan 15-16 Haziran direnişi yaşanmıştır. Sonra bu süreç 80 askeri müdahalesinde sendikal faaliyetlerin kısıtlanmasıyla noktalanmıştır.¹⁴⁶ Tek Gıda-İş Sendikası 1980 yılında kapatılacaktır.

1960 sonrasında sendikaların uluslararası ilişkilerinin önünün açılmasıyla birlikte, Türk-İş'in ve üye sendikaların Avrupa sendikaları ve işkolu federasyonları ile ilişkileri gelişmiştir. Aynı zamanda ICFTU (International Confederation of Free Trade Unions) üyeliğinin Türk-iş'in Avrupa sendikacılığı ile ilişkilerini güçlendiren

---

¹⁴² Daysal M., s.49

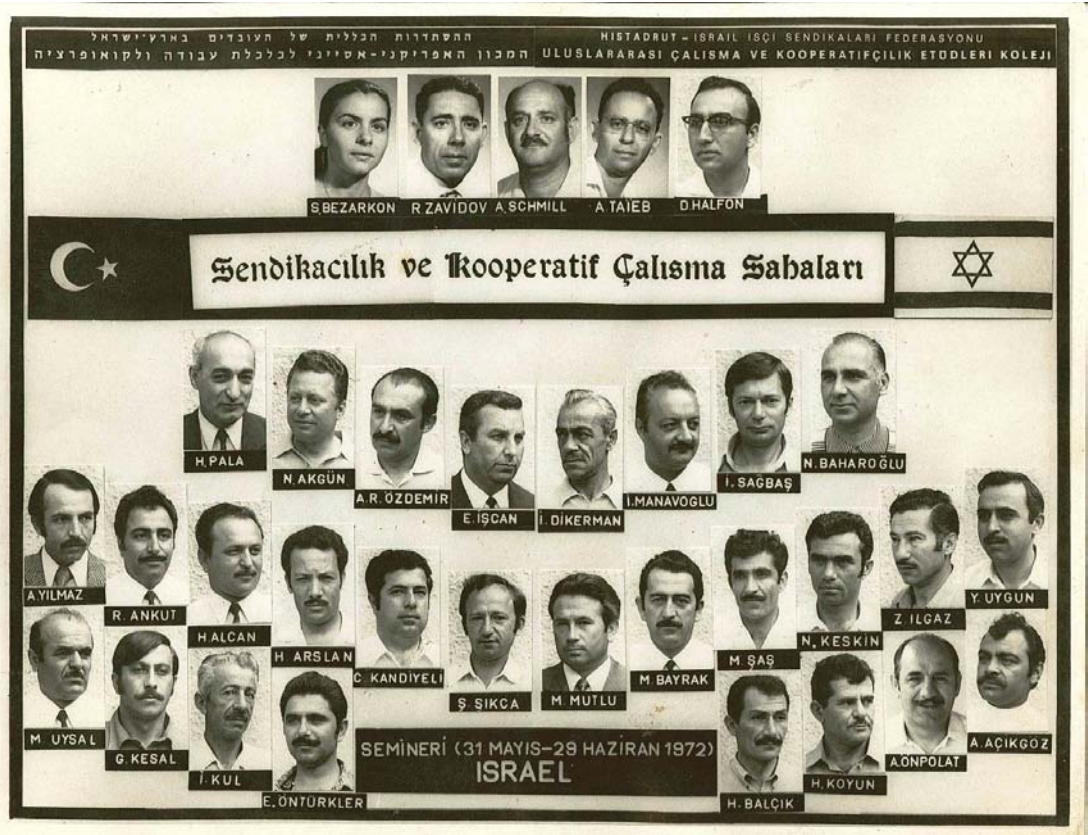
¹⁴³ A.e., s.58

¹⁴⁴ A.e., s.122

¹⁴⁵ Çelik, A., 2009. Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık: Parti-Devlet İlişkileri (1946-1967), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 38

¹⁴⁶ Doğan, G., 2008. Türkiye'de Örgütlü Emek Tarihi Üzerine, Toplumsal Hareketler Tarih Teori ve Deneyim, s.306, Der. Çetinkaya, D., İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul,

bir rolü olmuştur. Aslında ilk olarak 1952 yılında Belçikalı uzman bir sendikacı (Herman Patteet) gönderilmiştir. Konfederasyon bünyesinde müşavir olarak görevde bulunmuştur. Marshall Planı kapsamında Avrupa’da oluşturulan Avrupa Verimlilik Ajansı (European Productivity Agency –EPA) aracılığıyla Avrupa sendikaları Türk-İş ile ortak eğitim programları düzenlemeye başlamıştır. Sendikacı grupların çeşitli Avrupa ülkelerine ziyaretleri organize edilmiştir.¹⁴⁷ Onlardan bir örnek olarak İsrail’de sendikacılık ve kooperatifçilik üzerine gerçekleştirilen bir eğitime katılan Bomonti Bira Fabrikası işçilerinden Zeki Ilgaz’ın da içinde bulunduğu bir grubun fotoğrafı görülmektedir.

Şekil 4.39. İsrail’de Sendikacılık Ve Kooperatifçilik Üzerine Gerçekleştirilen Bir Eğitim Kaynak: Zeki Ilgaz Kişisel Arşivi

Bu yıllarda aktif olarak sendikal faaliyette bulunan Zeki Ilgaz deneyimlerini aktarmaktadır:

“Türk-İş Genel Başkanı Seyfi Demirsoy fabrikaya geldi ve artık ICFTU dedikleri Dünya Sendikalar Birliği’ne üye olduğumuzu söyledi. Türk-İş bünyesinde sendika şubeleri ve bağlı oldukları federasyon kurulacak. İşçiler sorunlarını bu şubeler aracılığıyla halledecek. Beş tane işçi temsilcisi önerisi yapıldı. Ben yoktum

¹⁴⁷ A.e., s.345

aralarında. Daha sonra iki kişinin ayrılmasıyla ben atandım bu göreve. Bana isteyip istemediğimi sormadılar. Seni layık gördük dediler. Ben de kabul ettim. Sonra işçi temsilcisi olarak yönetim kuruluna girdim. Fabrika ile ilişiyimi kesmeden 4 no'lu şubede göreve başladım. Türk-İş, fabrika müdürüne beni ICFTU'da bir seminare katılmak üzere Belçika'ya götürmek istediğine dair bir yazı yazmış. Ostend'e yakın olan bir yer Mariarkerke Bölgesi'ne gittik. Bizi orada Soysal-İş Sendikası'na yerleştirdiler. İlk sendikal eğitimleri orada aldık. Bütün Avrupa'dan gelenlerle İngilizlerden Kuzey Afrika'dan gelenlere kadar oradaydılar.”¹⁴⁸

Şekil 4. 40. Seyfi Demirsoy İsrail'de Atatürk Ormanı'na Ağaç Dikerken.

Kaynak: Türk-İş, 1976. ...Ve Kalbimizde Demirsoy Vardır.

Bu aktarımdan sendikanın iç işleyişine dair ipuçları ve ilk uluslararası bağlantıların nasıl gerçekleştiği görülmektedir. Türk-İş, işçi temsilcilerini işçilerin kendi aralarında aday göstererek belirlemesini istemesine rağmen, kadro eksildiğinde istediği işçileri, seçim yoluna başvurmadan atama yoluyla görevi icra ettirmiştir. Uluslararası faaliyetlerde de yine kendi belirlediği işçilerin bu faaliyetlerde görev almasını

¹⁴⁸ Ilgaz, Z., 28.03.2009, Sözlü Tarih Görüşmesi, s.17

sağlamıştır. Yeni yeni gelişen Türk sendikacılığı için uluslararası ortamda farklı deneyimlerle tanışma imkânı bulmak önemli katkılar sağlamıştır. İşçilerin farklı sorunlar karşısında mücadele etme becerilerini geliştirmesine yönelik açılımlar yaratmış, herkesin kendi şartlarını ve çalışma ortamını sorgulamasına kısmen de olsa yol açmış olduğu söylenebilir. Gerçi bu eğitimler kalabalık bir işçi temsilci kitlesinin götürüldüğü eğitimler değil, çoğunlukla sendika başkanlarının katıldığı eğitimlerdir.

Zeki Ilgaz anlatmaktadır:

“ Fransız ve İngiliz Sendikacılığı çok eski. Bir dünya savaşı görmüş geçirmişler. Çok tecrübeliydiler. Biz gerçek anlamda sendikacılığı öğrendik seminerlerde.”¹⁴⁹

Ve özellikle tartışılanları örnekler üzerinden anlatmaktadır:

“Fransız soruyor profesöre diyor ki ben kız arkadaşım ile vedalaşmak için öpüşürken işçilerin önünde ahlaka uygun olmadığı gerekçesiyle iş akdim feshedildi. Doğru mudur? Profesör ve sendika uzmanları yanıtıyor. İşveren sizi işten çıkaramaz çünkü siz ahlaka uygunsuz hareket etmediniz. Öpüşmen kaç saniye sürdüğü soruluyor. Bir buse iki saniyeden fazla sürer mi. Aynı fabrika çatısı altındalar işleri ayrı. Düdük çalacak ikisi de işinin başına gidecek. Sendika fabrikaya bastırıyor. İşten çıkaramazsın diyor. İş mahkemesine gidiliyor ve işçilerin tekrar işe alınması kararı çıkıyor. Onların çok cazip soruları, enteresan sualleri vardı. Biz pek gerilerde kalmıştık.”¹⁵⁰

Bu türden kıyaslamalar ve güncel sorunların aktarılması, işçi sorunlarının evrensel bir nitelikte tartışılabildiğini göstermiştir. Fakat bu eğitimlere katılan temsilcilerin kazandıkları bilgi ve deneyim birikiminin fabrikadaki işçilere aktarılmasına yönelik sıkıntıları olmuştur. Yine Zeki Ilgaz anlatmaktadır:

“Gençlere öğrendiklerimizi aktarabildik. Fakat yaşlı işçilere bunu anlatamadık. Yaşlanmış yıllarını vermişler. Produktivitenin ne olduğunu bilmiyorlar. Makinenin hemen yanında bir cıvata parçası uzanıp alacağına yanına bir sehpa konursa daha kolay. Enerji kaybediyor. Bunlar imalatı hızlandıran faktörler. Bunları gençlerle denedik. Hem 150 cıvata üreteceğine 200 cıvata üretti hem de daha az enerji kaybetti. Böylece üretimin artmasına yol açtı.”¹⁵¹

Örnekten de anlaşılacağı üzere Türk-iş’in işveren ve işçi arasındaki rolünü de değerlendirmek önemlidir. Hasan Kaşıkır, Türk-iş bünyesinde olan Tek Gıda-İş

---

¹⁴⁹ Ilgaz, Z., 28.03.2009, Sözlü Tarih Görüşmesi, s.19

¹⁵⁰ A.e., s.19

¹⁵¹ Ilgaz, Z., A.e., s.19

Sendikası'nın, sarı sendika dediğimiz yani işçilerin çıkarlarından çok işverenin çıkarlarını savunan bir yapıya sahip olduğunu belirtmiştir.¹⁵² Ayrıca işçiler arasındaki yaş farkının çalışma ortamında değişiklik yaratmada etkili olduğu sonucunu da çıkarmak mümkündür.

Sendika faaliyetlerin en önemli parçalarından biri, işçi eylemleri ve grevlerdir. 27 Mayıs'tan kısa bir süre sonra işçi eylemlerinde bir sıçrama yaşanmıştır. Bu eylemler düşük ücretlerden, kötü çalışma koşullarına, grev yasasının çıkarılmasına, kamu işletmelerinin yöneticilerinin despot tavırlarına kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.¹⁵³

Şekil 4. 41. Seyfi Demirsoy'un Katıldığı Türk-İş Mitinglerinden Biri

Kaynak: Türk-İş, 1976. ...Ve Kalbimizde Demirsoy Vardır.

31 Aralık 1961 yılında gerçekleşen Saraçhane Mitingi, İstanbul sendikalarının ve İİSB'nin (İstanbul İşçi Sendikaları Birliği) eylemidir. İşçilerin siyasallaşması adına tarihte önemli bir yeri olan bu miting işçi hareketinin yükselmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Saraçhane mitinginin temel talebi sendikal yasaların geciktirilmeden çıkarılmasıdır. Bu talebi anlayabilmek için 1950'li yılların emek tarihi bakımından birikim ve deneyimlerin küçümsememesi gerekir. Çünkü 1960'lı

¹⁵² Kaşıkır, H., 23.05.2009. Sözlü Tarih Görüşmesi, s. 22

¹⁵³ Fişek, K., 1969. Türkiye'de Devlet-İşçi İlişkileri Açısından Devlete Karşı Grevlerin Kritik Tahlili, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, No: 274, s. 57

yıllarda yaşanan bu sıçrayış o yıllarda meydana gelen birikimlerin eseridir.¹⁵⁴ Yine 1968 yılında yapılan bir grevde iane (yardım) değil, emeğimizin karşılığını istiyoruz pankartını taşıyan Türk-İş'e bağlı Tek Gıda-İş Sendikası üyesi Zeki Ilgaz fotoğrafta görülmektedir.

Şekil 4.42. 1968 - Bir Grevde Türk-İş'e Bağlı Tek-Gıda-İş Sendikası Üyesi Zeki Ilgaz

Kaynak: Zeki Ilgaz Kişisel Arşivi

Şekil 4.43. Seyfi Demirsoy Grev Gözcüsü iken

Kaynak: Türk-İş, 1976. ...Ve Kalbimizde Demirsoy Vardır.

Fabrika içi sendikal örgütlenmeye dair detaylar % 99 civarı Türk-İş'e üye iken, % 1'i DİSK'e bağlıdır. DİSK yanlısı olanlar Türk-İş'in yapmış olduğu ya da Tek Gıda-İş'in sözleşmesinden yararlanamamaktadırlar. Fabrikada Türk-İş örgütlenmesinin

---

¹⁵⁴ Koçak, H., 2008. Çalışma ve Toplum, 50'lerin İşçi Sınıfının Oluşumunun Kritik Bir Uğrağı Olarak Yeniden Okumak, sayı:3, s.69

yaygınlaşmasının başka bir yönüne Selçuk Ilgaz değinmektedir. “ Bomonti Bira Fabrikası’nda çalışan işçilerden Seyfi Demirsoy, İbrahim Denizcier ya da Rahmi Şahin gibi isimlerin Türk-İş Başkanı olarak gazetelerde çarşaf çarşaf yer alınca Bomonti Bira Fabrikası işçilerinin arkadaşlarıyla övündükleri bir durum oluşmaktaydı. Ben Seyfi Demirsoy’un arkadaşayım. Biz beraber çalıştık. Ben Rahmi Şahin’in arkadaşayım gibi...¹⁵⁵

1940’lı yılların ortasından 1960’lı yılların ortasına kadarki dönem hakkında kamu – özel ayrımı üzerinden sendikal yaşam üzerine genel bir değerlendirme yapmak faydalıdır. “Kamu işletmelerinde de sendikacılık yapmanın zorlukları ve riskleri olduğu bilinmektedir. Ancak kamu işletmelerindeki sendikacı, sorun çözme yöntemi olarak siyasetçi ve idareci ile iyi ilişki kurma olanağı bulmuştur. Şüphesiz çelimsiz haliyle devasa politik bir güçle çarpışması beklenemez. Fazla seçeneği de yoktur. Oysa özel sektördeki işçi ve sendikacı, daha çıplak gördüğü veya sezdiği haksızlığa karşı sermayedarla mücadeleyi göze alabilmektedir. Öte yandan, kamu işletmelerinin olanakları ile karşılaştırıldığında, özel kapitalist işletmelerdeki sorunlar daha kolay göze batmakta ve tek tek işverenler karşısında yürütülen mücadele daha kolay meşruiyet kazanmaktadır. Bu yüzden sınıf çıkarı ve mücadelesinin meşruiyeti konusunda, kamu işletmesi kökenli sendikacılarda büyük tereddütler söz konusuyken, özel sektörde sınıfsal eğilimler daha hızlı yeşerebilmektedir.”¹⁵⁶

Bomonti Bira Fabrikası’nda kamu sendikacılığı hâkim olduğu için DİSK örgütlenmesi çok güçlü değildir. Buna rağmen o yıllarda DİSK üyesi olan Hasan Kaşkıır, fabrikadaki sendikal hakları nasıl anlattıklarını ve işverenle mücadelelerini paylaşmaktadır. “Biz çay paydoslarında 3-5 kişilik komitemiz ile program çıkartırdık. Örneğin ambarlara giderdik. Orada iş sağlığı ve iş güvencesi koşullarının uygulanmadığı çalışma koşulları mevcuttu. Derdik ki bak çalışanlara burada uygulanması gereken koşullar bunlar. Sendikanın bu koşulları sağlaması gerekir. Koruyucu giyim eşyalarınız olması lazım. Sendikadan hakkınızı alın, mücadelesini verin. Biz işverenle mücadele ederdik. Uyulmayan kurallar konusunda şikâyet

---

¹⁵⁵ Ilgaz, S., 02.01.2009. Sözlü Tarih Görüşmesi, s.15

¹⁵⁶ Çelik, A., 2009. Vesayetten Siyasete Türkiye’de Sendikacılık: Parti-Devlet İlişkileri (1946-1967), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul s.436

ederdik. İşveren şikâyet etmemize kızardı. Biz de senin fabrikan mı burası. Sen memursun ben işçiyim. Devletin işçisiydik. Hakkımız olanı istedik.”¹⁵⁷

4.4.3 Kooperatifler

Kooperatif etimolojik olarak incelendiğinde, Latince “işbirliği, işbirliği etmek, birlikte çalışmak” anlamına gelen “Cooperatio, Cooperari” sözcüklerinden türediği görülmektedir. ¹⁵⁸ Kooperatif, gönüllülük, karşılıklı (imece) ve özüne (kendine) yardım ve dayanışma çerçevesinde örgütlenip evrensellik, özgürlük ve demokrasi değerleri temelinde çalışan bir örgütlenme biçimidir. ¹⁵⁹

Kooperatif felsefesinin ilkel kaynakları tarih öncesi döneme kadar dayansa da farklı tarihsel dönemlerde ve toplumsal koşullar altında kendine özgü oluşumlar olmuşlardır. 19. yüzyıl ortalarında Avrupa’da Endüstri Devrimi koşullarında yeşeren kooperatifçilik hareketi diğerlerinden ayrı olarak değerlendirilmelidir. Çağdaş anlamda kooperatif, anamalcı üretim biçiminin geçerli olduğu toplumsal ilişkiler dizgesine özgü bir oluşumdur. Bu anlamda kooperatifçiliğin tohumları kapitalizm gölgesinde toplumsal pazar ekonomisi ile toplumsal politikanın gelişimine koşul olarak gelişmiştir. ¹⁶⁰

Kooperatifler sadece ekonomik kaygılarla oluşturulmuş yapılar olmanın ötesinde sosyal amaçlarla hareket etme kabiliyetleri olan yapılardır. Bomonti Bira Fabrika bünyesinde, faaliyet göstermiş olan iki kooperatif olmuştur. Bunlardan biri yapı kooperatifi, diğeri tüketim kooperatifidir.

Yapı Kooperatifi

İnsan var olduğu günden beri barınma gereksinimi duymuştur. Bu gereksinim evrensel bir olgu olmakla birlikte konutun toplumsal ve ekonomik bir sorun olarak algılanması, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine, toplumsal-ekonomik yapılarına göre değişkenlik göstermiştir. Temel bir gereksinim olarak konutun “toplumsal

---

¹⁵⁷ Kaşıkır, H., 23.05.2009. Sözlü Tarih Görüşmesi, s.24

¹⁵⁸ Hazar, N., 1970. Kooperatifçilik Tarihi, Tarım Kredi Kooperatifleri Yardımlaşma Birliği Yayınları, No:1, Ankara.

¹⁵⁹ Keleş, R., 1990. Devlet ve Kooperatif İlişkileri Üzerine, Kent Kooperatifçiliği, sayı:1, s.2

¹⁶⁰ Alkan, A., Şubat 1998. Türkiye’de1980’den Sonra Dar Gelirlilerin Konut Sorunu Ve Konut Kooperatifleri, Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği Yayını, Ankara, s. 29

politika”¹⁶¹ kurumu çerçevesinde bir insan hakkı olarak ele alınması gerekmiştir.¹⁶² Konut sorununun çözümünü devlet, hakça düzenlemelerle kamu hizmeti olarak üstlenebildiği gibi, kitleler politikanın uygulanmasını katılımlarını kurumsallaştırarak ortaklaşa özünde yardım kuruluşları olan konut kooperatifi eliyle de gerçekleştirebilirler.¹⁶³ Bu tür araçlarla ulaşılmaya çalışılan hedef dar gelirliilerin konut ihtiyacının karşılanmasıdır. Kamu desteği doğrudan konut desteği için vergi bağışları, vergi ayrıcalıkları, ucuz ya da bedelsiz arsa sağlamak ve ucuz kredi önlemleri ya da devletin kendi konut izlenceleri, kar amacı gütmeyen konut kuruluşları teknik ve yönetsel yardımlardır. Bomonti Bira Fabrikası Yapı Kooperatifi bu desteklerden ucuz arsa temininden faydalanmıştır. Devletin ucuz arsa temin etmesiyle birlikte inşa edilebilmiştir.

Kooperatifçilik, yaratmış olduğu toplumsal örgütlenme gücüyle toplumun kalkınmasını sağlayan, yaşam kalitesini yükseltmeyi amaçlayan, toplum yararına hizmeti önemseyen en önemli araçlardan biridir.

Kooperatifleşmenin Türkiye deneyimi incelendiğinde, örgütlenmenin öncülüğünü bürokratlar yapmış olsa da, kooperatifleşmenin olumlu sonuçlarından etkilenenler özellikle tarım ve endüstri işçileri, giderek orta sınıfın gelişmesiyle küçük ve orta memurla, küçük esnaf gibi dar gelirliiler olmuştur.¹⁶⁴

1940’lı ve 1950’li yıllarda yapı kooperatifçiliği üzerine tartışmalar yapılmıştır. Bu işin gerçekleştirilebilmesine yönelik yurtdışı örnekleri incelenmiş, devletin bu konuda uygun ve kolaylıklı araçların geliştirmesini sağlayabileceği bir ortam yaratılmaya çalışılmıştır. Yapı kooperatiflerinin kurulma gerekçesi ve o yıllarda Türkiye’nin bu örgütlenmeye duyduğu ihtiyaçtan söz etmek gerekir.

Nitekim işçinin durumu bellidir. İşçilerin ve diğer düşük gelirli grupların hayatında başta gelen ihtiyaçlarından biri konuttur ki bu konut ihtiyacını da kendi başına kendi imkânlarıyla çözmesi muhtemel değildir. Her şeyden önce parası yoktur. Parası olsa yapı sanayi ve çok çeşitli malzemelerin bir araya getirilmesini gerektirdiği için

---

¹⁶¹ Toplumsal politika kurumu; ekonomik bakımdan bağımlı ve güçsüz olan toplum kesimlerinin özellikle emeğiyle geçinenlerin korunması için devletçe alınan önlemler bütünüdür.

¹⁶² Alkan, A., Şubat 1998. Türkiye’de1980’den Sonra Dar Gelirliilerin Konut Sorunu Ve Konut Kooperatifleri, Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği Yayını, Ankara, s. 7-15

¹⁶³ A.e., s. 17

¹⁶⁴ A.e., s.37

birçok satıcı ve aracıya kazanç bırakmak ve böylece faza masrafa girmek zaruretinde kalır. Yaptırılacak ev, bir işçi veya çiftçi ailesinin barınmasına yetecek ölçüde küçük olduğu için masraf daha da kabarır. Bu nedenle ucuz konut işi bireysel teşebbüslerin ötesinde toplu çalışma ve dayanışmayla çözülür. Çünkü hem para bulmak hem de seri halde birçok ev yapılacağı için malzeme masrafından da tasarruf edilmiş olur.¹⁶⁵

İşçilerin imkânlarının yetersizliğinden kaynaklanan durumlardan dolayı kooperatiflerin daha mantıklı ve akılcı bir örgütlenme modeli olduğu görülmektedir. Özellikle fabrika çevrelerinde işçilerin yasal konut alanları içinde barınmasına yetecek maddi koşulların bulunmaması çaresizlik ve mecburiyetten gecekonduların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Hatta sanayinin yer seçiminde gecekonduların yakınlık, işgücünün ulaşım masrafını yüklenmemek için önemli bir etken olmuştur. Kooperatifleşme konusuna dönülürse, bu noktada böyle bir örgütlenmenin olumlu tarafları, hem yasal olmayan konut üretimini azaltmak hem devletin işçisi için sorumluluklarını üstlenerek kentlerin göreceği olumsuz etkileri bertaraf etmesi hem de işçinin dayanışma yoluyla kendi geleceğini garanti altına alacak imkânları ve barınma sorununu çözmesi anlamı taşımaktadır.

Türkiye’de bahsettiğimiz kooperatifleşme hareketi İkinci Dünya Savaşı’ndan önce başlamış, Ankara gibi büyük şehirlerde gözle görülür etkiler yaratmıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın malzeme temini konusunda yarattığı olumsuz etkiler olmamış olsa kooperatifleşme hareketinin daha da gelişmiş olacağı söylenebilir.¹⁶⁶

Bomonti Bira Fabrikası’ndaki işçilerin yapı kooperatifi kurma fikri kooperatif fikrinin canlandığı yıllarda gelişmiştir. Yapı kooperatifinin başarıya ulaşabilmesinin sebepleri olarak karşılanamayan bir konut gereksinimini karşılaması, kurulmuş ve işleyen bir örgütlülüğün bulunması ve devletin toplumsal nitelikli konut politikası sayesinde arsa yardımı yapması gibi sebepler gösterilebilir. Kooperatif ile ilgili detayları örgütlenme içinde yer alan bir işçi anlatmaktadır:

“Bomonti Bira Fabrikası Yapı Kooperatifi 1950 yılında kurulmuş. Ben 1952 yılında üye oldum. 1957 yılında kooperatif aracılığıyla bu ev alındı. Bu arsayı devlet aldı. 3 sene civarı inşaat sürdü. Bizim buraya yerleşme yılımız 1957 yılıdır. Bizim için çok büyük bir avantaj nimet oldu. 120 tane ev yapacak kadar bir arsamız vardı. Ama 120 kişiyi tamamlamadık. Tekel’in başka fabrikalarından tütün ve likör gibi onlar ev

---

¹⁶⁵ Tekeli, E., Kasım 1945. Çalışma Dergisi, Ucuz Mesken Meselesi, 2. Sayı, s. 1

¹⁶⁶ A.e., s.3

sahibi oldular. 120 kişiyi bulamayınca yazı yazdık 3-4-5 tanesi Likör fabrikasından geldi. 4-5 tanesi sigara fabrikasından geldi. Böylece tamamlandı.¹⁶⁷”

O yıllarda kooperatif aracılığıyla konut sahibi olma fikrine sıcak bakmayan işçiler aslında çoğunlukla yasal olmayan yollarla barınma hakkını ete kemiğe büründürdüğü yani gecekonduda yaşadığı gözlemlenmektedir. Bu bir tercih yapmak durumunda bıraktıran bir üretilimdir. Aile nüfusu fazla olan ve dolayısıyla geçim derdini daha derin yaşayan işçi aileleri için kooperatife girmek daha zorlayıcı bir durumdur. Gecekonduda yaşamının ise yaşam açısından kolaylaştırıcı tarafları vardır. Gecekonduda yaşamak ve fabrikanın kooperatif evlerinde yaşamak arasındaki tercihin, devletin ürettiği toplumsal politikalarla sıkı sıkıya ilişkisi olduğu yadsınamaz. Sonuç olarak bu koşullar altında kendini yeterli görenler kooperatif örgütlenmesine katılmış, görmeyenler ilerleyen yıllarda devletle bir noktada buluşmuştur. Kooperatif aracılığıyla ev sahibi olanların bir kısmı planlı bir şekilde, ihtiyaçlara göre tasarlanmış bu konutlarda hala yaşamlarını sürdürmektedir.

Kooperatif ile gecekonduda ayrışmasını Zeki Ilgaz anlatmaktadır. “Fabrikada 900 işçi varsa 800’ü gecekonduda otururdu. Hepsi de gecekonduda yapmışlar. Biz istedik gelsinler ev sahibi olsunlar diye. Bir kısmı için gecekonduda oturmak daha kolaydı. İsteddiği kadar yeri çeviriyordu. Yeri verene de birkaç kuruş para veriyorlardı. Bilare o yerler ya hazinenin çıkıyor ya da vakıfların çıkıyor ya da sahipli bir arsa çıkıyordu. Ondan sonra ecr-i misil ödeyerek orada belli bir kirayla oturuyordu. Sonradan davalar başladı. Davalarda birçoğu kaybettiler. Beş katlı apartman yapmış. Aldığı araziden daha kıymetli. Arazinin bedeli için rayiç bir fiyat belirlendi. Mal sahibine ödediler ve binaya sahip oldular. Arsaya da sahip oldular.¹⁶⁸”

Sonuç olarak gecekonduda ve kooperatif ayrışması gelir durumuna, ailenin geniş aile yapısında olup olmadığına, planlı bir yerleşimde oturma isteğinin derecesine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

Kooperatif deneyimi konusunda bazı olumsuzlukların yaşandığını da göz ardı etmemek gerekir. 1970’li yıllarda özellikle yapı kooperatifi mevzuatındaki boşluklardan yararlanan veya ticari gaye güden kişiler tarafından kurulan

---

¹⁶⁷ Ilgaz, Z., 28.03.2009, Sözlü Tarih Görüşmesi, s.21

¹⁶⁸ A.e., s.21

kooperatifler sebebiyle işçiler, istismar aracı olarak kullanılmıştır. Bu hususu önleyebilmek için sendika üyesi işçiler tarafından kurulan ve ya kurulacak olan kooperatiflerde Tek Gıda-İş ile bağlantı kurulması öngörülmüştür. Sendika mensuplarında kurulmuş olan bir kooperatif 1975 sonunda ortaklarına teslim edilmiştir. Fiilen faaliyete geçirilen Tek Gıda-İş Genel merkez mensupları işçi yapı kooperatifi için Kozyatağı'nda arsa alınmış, bu arsa yerine bir sitenin kurulması öngörülmüştür.¹⁶⁹

Tüketim Kooperatifi

Tüketim kooperatifleri gereksinim duyulan tüketim mallarını en iyi kalitede ve ucuz fiyata sağlamak amacıyla kurulurlar. Bu kooperatifler gereksinimleri olan malları doğrudan üreticiden almak aracıyı ortadan kaldırmak isterler. Fotoğrafta Bomonti Bira Fabrikası işçisi olan Naim Tanyeri kooperatifçilik üzerine yorumlarını içeren ve milletvekilliğine adaylığını koyduğunu gösteren gazete yazısı görülmektedir.

---

¹⁶⁹ Daysal M., 2002. Türk İşçi Hareketi İçinde Gıda-İçki-Tütün Sanayinde Çalışan İşçilerin Örgütlenme Süreci Tek Gıda-İş Tarihİ 50 Yıllık Yaşamından Kesitler-Anılar, İstanbul, s.178

sınıfını temsil eden milletvekillerinin temsil edilmesi yolunda girişimlerde bulunmak üzere yeni bir stratejinin değerlendirilmesinin önem kazanmaktadır.

Türk - İş Yönetim Kurulu-

tedir. Komisyonun Tüzeti ve raporunda «Türk İşçi hareketinin bağımsızlığını koruması gerektiği, bu nedenle siyasal girişimlerini etkin hale getirmek için bir siyasal parti ile organik bağ kurulmasının bu-

laşma zemini aranması gerekli» işaret edilmektedir. Türk - İş Genel Başkanı Halil Tunç siyasal partilerin seçim bildirgelerini dikkatle izleyeceğiz demiştir.

Sendikamız üyesi
Naim Tanyeri
milletvekilliğine
adaylığını koydu

Türk işçi sınıfının politikaya ağırlığını koyması parlamentoda doğrudan doğruya temsil edilme olanaklarını sağlaması sendikamızın ve Türk - İş'in amaçları arasında yer almaktadır. Türkiye'nin ve Balkanların en büyük ve güçlü bir işçi örgütü olan sendikamızdan yıllar boyu pek değerli işçi arkadaşlarımız çeşitli parti kanatlarından parlamentoya milletvekili seçilmişlerdir.

Bu defa seçimlerin önemi alınması nedeni ile siyasal hayatımızda hızlı bir gelişme meydana gelmiştir. 1944 yılındanberi hayatını işçi olarak kazanan ve halen Tekel İstanbul Bira Fabrikasında çalışan, 1925 Gümüşhane İli Kelkit ilçesinin Salırdak köyünde doğan Naim Tanyeri CHP den İstanbul milletvekilliği, ne adaylığını koymuştur. Naim Tanyeri bir çok sosyal faaliyetler de bulunmuştur. 1973 yılında kurucusu olduğu 465 ortaki, S. S. Tekel İstanbul Bira Fabrikası Satış, Üretim, Tüketim Kooperatif Başkanlığı'nı yapmaktadır. Marmara Bölgesi Tüketim Kooperatifleri Birliği Müteşebbis Heyet Başkanlığında yürütmektedir. Genel seçimlerde kendisine başarılar dileriz.

Yazan :
NAİM TANYERİ

Kooperatifçiliğe genel bakış

DÜNYADA ve Türkiye'de kooperatifliğin oluşumu, gelişme ve yarattığı ekonomik neticeler üzerinde öncelikle sendikacı, işçi ve köylülerin durumları gerektiği inancındayız. Konuyu bütün detayları ile inceleme, araştırma ve değerlendirmelere girmeden kısaca gözden geçirmek istiyoruz. Bilce kooperatifçilik başlangıcında olduğu gibi bu gün de sınıfsal bir hareketir. Adı ister yapı, ister kalkınma, ister tarım satış, ister üretim veya tüketim kooperatifi olsun hepisi aslında sınıfsal bir ekonomik örgütlenmenin sonucudur. Kooperatifçiliği bilimsel yöntemle, bilimsel ele alan, yürüten toplumlar belli bir yere varmışlardır. Biz elan becadama davrosındeyiz. Çünkü toplumumuzu siyasal, sosyal, ekonomik yönden kooperatifçiliğe dönük eğitmeden geçirmiyoruz.

Ekonomik gücü olmayan fertlerin siyasal güçlerini de oluşturmaları biliyoruz. Fakat ekonomik gücü haika devletmek için on emkin, en tutarı ve mevcut yasalara ters düşmeyen kooperatifçiliği yurt çapında yaygınlaştırmak, örgütlenmesini sağlamak için gereklerini yapmıyor yobut ilk adımı atınca arkasını gitmek zorunda olduğumuzu kabul etmiyoruz. Anayasamıza bir madde koymuş; Devlet kooperatifliğin gelişmesini sağlayıcı tedbirleri alır demişiz. Bir de kooperatifler yasaası hazırlayarak işin içinden ayrılmışız.

Anayasamızın 51 inci maddede sine kim sahip çıkacak? En başta kooperatifler, sonra sendikalar ve nihayet siyasal partiler değil mi? Kooperatifler Anayasamızın açık nük-münden yararlanarak kendilerini sendikalara, siyasal partilere, haika, resmî kuruluşlara, bizzat Davlete kabul ettirmek, yani örgütlenmek ve isimleri ne olursa olsun dayanışma içinde bulunmak için ne yapmışlardır? Ne yap maktadırlar?

Söyler misiniz hangi siyasal parti tüzük ve programında yapı, kalkınma, üretim, tüketim, tarım kredisi, satış ve benzeri kooperatiflere, sorunlarına yer vermişler? Hangi sen-dika bu konuyu tüzüğüne almış ve toplu sözleşme masa-

sına getirmişler?

1163 sayılı kooperatifler kanununun 94 uncu maddesi ne diyor? Kooperatifliğin teşvik edilmesi, eğitimi ve organizasyonunda yol göstermek, örgütleriyle yönetim ve faaliyetlerine yardımcı bulunmak gibi hizmetler için kooperatiflerin yıllık bilançolarına göre hazırlanan gelir - gider farkının %11 Ticaret Bakan-lığı emrinde bir fona yatırılır. Pekiyi adı geçen Bakan-lığın Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü emrine yatırılan bu paralar acaba amacına uygun kullanılıyor mu? Kulla-nılıyorsa detayları nedir? A-ryanın soran var mı?

Halkın halk tarafından halk için idareci lâzımdır. Ve hâve ediyoruz: Toplumumuzu ekonomik bayandırdıktan, tekelci, anamalı sermayenin sultanasına aracı, tefeci, soy-guncu takımına elinden kurtarmak üzere halkı örgütleyecek, üretici köylü ile tüketici şehirliyi yan yana getirerek aradaki engelleri ortadan kaldıracaktır.

Güzel ama tekelci sermaye sahipleri, aracılar, tefeciler kimlerdir? Sıra bankarı adları ile saymaya gelinecektür. Duruyor, Duruyor, çünkü böyle bir sayım aracı ya des tekelevicilerini kapsayacak ba-yutlara ulaşınca bu günkü ekonomik düzenin sahiplerini

butünüyle ortaya koyuyor ki bu durum ekonomik düzenin sahiplerini butünüyle ortaya koyuyor ki bu durum ekonomik düzenin değişmesinden yana imiş gibi görünme birçok politika esnafının aslında bunun tam tersini istediklerini yani mevcut düzeni koruyarak canı yanmış halk tabakalarını hoguna gitmeyi ve neticede siyasal pozisyonlarının devamını sağlamayı amaçladıklarını ispatlayacağı için tekelci sermaye, soy-guncu, aracı, tefeci kalmaları somut değil soyut birer kavram olarak kalmağa devam ediyor.

Türkiye gerçekleri açısından bizce üç hayati koopera-tif var. Yapı, Üretim ve Tüketim kooperatifleri. Türkiye'nin yerleşim, şehirleşme, alt ve üst yapı tesislerinin tamamlanması, medeni gereksinimlerin karşılanması, ulaşım sorunlarının halli, hava kirlenmesine cevap bulunması tabii ki korunması, nüfus kaymasının önlenmesi, sanayileşmenin gerçekleştirilmesi, eğitim sorunlarına çözüm getirilmesi kooperatifleşme yolu ile sağlanabilir.

Konutlar tüketim ekonomisine girerler. Kesta ihtiyacıdır. Fakat üretimde hangilerdir. Çü yatırımlardır. Konutlar genellikle bloklar halinde yapılmaktadır.

Bu yazı Haziran 1977 tarihinde Türkiye Düşüncesinde yayımlanmıştır.

Şekil 4.44. 1977 Milletvekilliğine Adaylığını Koyan Naim Tanyeri Ve Kooperatif Üzerine Yazdığı Gazete Yazısı Kaynak: Naim Tanyeri, Siyasilere Mektuplar I

Fabrika bünyesinde kurulmuş olan tüketim kooperatifi, işçilere ve memurlara ucuz fiyatla gıda, giyim, beyaz eşya gibi temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik faaliyet gösteren bir oluşumdur. Temel amaç; ihtiyaç maddelerini toptan satın alarak hem pazarlık mekanizmalarını artırmak hem de kaliteli ürün almaktır. Hem maddeleri piyasa fiyatının altında satın alan hem de işçi ve memurlara kaliteli ürün sunan kooperatiflerin gündelik yaşamda yarattığı kolaylık ve dayanışma küçümsenemez.

Bu kooperatif zaman zaman herhangi bir maddenin temininde sıkıntı yaşandığında, sadece kendi işçi ve memurlarına değil aynı zamanda dışarıdan talepte bulunanlara da satış yapmıştır.

Tüketim kooperatifi sadece uygun fiyatlı madde temininden öte, farklı türlü ilişki ve dayanışma örüntülerini geliştirdiği görülmüştür. Kooperatif çalışanları ilk olarak fabrika içindeki tüm işçilerle ilişki kurmaya başlamıştır. Daha sonra başka fabrikalar tarafından kurulan tüketim kooperatifleri ile temaslarını geliştirmişlerdir. Yapılan toplantılar sayesinde oluşan bir araya gelmeler üyelerin gereklilikleri, gündemi istişare etmelerine, kooperatiflerin verimliliklerine yönelik kararlar üretmelerini sağlamıştır.

1974 yılında kurulan tüketim kooperatifine başkanlık etmiş olan Naim Tanyeri, fabrikadaki kooperatif tarihine dair detayları ve ne tür zorluklara kooperatifçilikle uğraştığını bu oluşumun ne gibi anlamlar taşıdığını anlatmaktadır:

“Biz 1974 yılında Bülent Ecevit’in o zamanki Gümrük ve Tekel Bakanı Mahmut Türkmenoğlu’ndan kooperatif için yer tahsis ettirdik. Orada tüketim kooperatifini kurduk. Gıda Maddeleri, giyim kuşam, beyaz eşya satışı yapmaya başladık. Kurduğumuz kooperatif daha sonra kooperatif birliğine dönüştü. Bu sayede İstanbul’da faaliyet gösteren birçok kooperatif bu birliğe üye oldu. Ziraat Bankası Tüketim Kooperatifi, Likör fabrikası Tüketim Kooperatifi, İstanbul Radyosu Tüketim Kooperatifi, Maltepe Sigara Fabrikası Tüketim Kooperatifi gibi kooperatiflerle ilişki halindeydik. Seçimlere katılıyorduk. Bu arada kooperatifte ki faaliyetlerime fabrikada tahakkuk görevimi hafifleterek devam edebildim. Sadece tüketime yönelik olan kooperatifte soba borusundan, ayakkabıya, ayakkabıdan kömüre kadar her şey vardı. Benim kooperatif vasıtasıyla aldığım buzdolabım hala çalışıyor.”¹⁷⁰

Sonuç olarak tüketim kooperatif türünde bir oluşum tüketimin hem bilinçli hem de hesaplı yapılması bakımından önemlidir. Sosyal hayat bakımından işçilerin dayanışma kültürüne yönelik katkıları da yabana atılmamalıdır.

4.5 FABRİKADA EMEK SÜRECİNDE BİÇİMLENEN GÜNDELİK HAYAT

4.5.1 Bomonti Bira Bahçesi

İstanbul’da yirminci yüzyılın başında çok sayıda birahane bulunmaktadır. Meyhane özelliği taşıyanlar olduğu gibi aile ile gidilebilecek yerlerde mevcuttur. Birahanelere

---

¹⁷⁰ Tanyeri, N., 16.05.2009, Sözlü Tarih Görüşmesi, s. 17-18

ailence gidenler çoğunlukla yabancılar, Levantenler ve gayrimüslim azınlıklardır. Bu yerler sadece içki içilebilen yerler olmanın ötesinde kimi zaman film gösterimlerinin yapıldığı, kimi zaman canlı müzik icra edilen yerlerdir. Aşağıda Bira Bahçesinde vakit geçirmeye gelmiş bir aile görülmektedir.

Şekil 4.45. Bomonti Bira Bahçesinde Bir Aile

Bomonti temsilcileri vasıtasıyla belli başlı Osmanlı şehirlerinde Bomonti Birahaneleri açmıştır.¹⁷¹ Fotoğrafta görüldüğü gibi her yerde Bomonti Biralarını bulmak mümkündür. İskenderun'da Paloulyan ve evlatlarına ait dükkanda reklam için bastırılmış özel kartpostal görülmektedir. Duvarında Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki afişleri andıran çekici bir kadının bira servisi yaptığı Bomonti afişi bulunmaktadır.

---

¹⁷¹ Eren. E., 2005. Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira, Tarih Vakfı, s. 108

Şekil 4.46. İskenderun'da Paloulyan Ve Evlatlarına Ait Oldukça Büyük Bir Bakkal Dükkanı. Kaynak: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e biraya dair objeler, belgeler, fotoğraflar, Efes Pazarlama ve Dağıtım Ticaret A.Ş.

Bu arada İstanbul Belediyesi'nin izniyle bahçe ve bahçeli gazinolarda bira satışına izin verilmektedir.

Bomonti bira bahçesi, bira fabrikasının bitişiğinde 1930'lu yıllarda kurulmuş ve 1950'li yıllara kadar devam etmiştir. İlk yıllarında bahçe olarak çalıştırılmış, daha sonra sünnet düğünlerinin yapıldığı ve nezih bir yer olduğu görülmüştür. Diğer birahanelerden farklı olarak hem gayrimüslimler hem de Türkler tarafından kullanılan bir yerdir. Büyükçe, ağaçlık bir bahçedir. Ahşap masaları vardır. Çapraz iki tane sehpa gelir ve üstüne fiçı konurdu. Fiça tıpası çekildiğinde biranızı kendiniz doldurur, içerdiniz.¹⁷²

Bira bahçesi varken fabrikada işçi olan Zeki Ilgaz anlatır:

“Yani bir Bomonti bahçemiz vardı fabrikanın karşısında tarihi bir bahçe. O bahçeye İsmet İnönü'de geldi oturdu bira içti. Ben gözümle gördüm ve karşıdaydım böyle. Yirmi metre otuz metre mesafeden izliyordum. Geldi kendi mahiyetle beraber

¹⁷² Eren, E., 2005. Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira, Tarih Vakfı, s. 140

orada fiçı götürdüler. O zamanlar o bahçede beş litrelik on litrelik on beş litrelik bira fiçularıyla bira içerlerdi.”¹⁷³

Açtırılmış ahşap fiçular fotoğrafta görülmektedir.

Şekil 4.47. Bomonti Bira Bahçesinde Ahşap Fiçularda Bira İçen Kadınlar Kaynak: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e biraya dair objeler, belgeler, fotoğraflar, Efes Pazarlama ve Dağıtım Ticaret A.Ş.

Bomonti Bira Bahçesi, İstanbul'da güzide mekânlardan biridir. Şık giyinilerek gelen, kalabalık gruplara ev sahipliği yapan ve şenliklerin yapıldığı bir yerdir. “Beyoğlu Rum Erkek Lisesi Zoğrafion mezunları için her yıl burada “Bomontiada” isminde bir şenlik düzenlenirdi. Bu şölen öğrenciler için, yetişkinlerin çekici dünyasına atılmış ilk adımı simgelemektedir. Zapyon Lisesi gibi kız liseleri de her yıl Bomonti kır bahçesine gezmeye giderlerdi.”¹⁷⁴ Onlardan birinde, 1933 yılında Bomonti Bira Fabrikası gezildikten sonra, üniversite öğrencilerininin toplu bir hatıra fotoğrafı çektiği görülmektedir.

¹⁷³ Ilgaz, Z., 28.03.2009, Sözlü Tarih Görüşmesi, s.6

¹⁷⁴ Yentürk, B., Nisan 2003, Ne Lazım Tatavla'da Bakkal Dükkanı, Geyik Yayınları, 2. Baskı, s. 156

Şekil 4.48. 1933 tarihli Bomonti Bira Bahçesi Gezisi Sonrası Kaynak: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e biraya dair objeler, belgeler, fotoğraflar, Efes Pazarlama ve Dağıtım Ticaret A.Ş.

1886 doğumlu, 1978'de kaybedilen Hagop Mintzuri bir Anadolu yazarı ve İstanbul gurbetçisidir. İstanbul'u rastgele doldurduğu anılarda bulmak mümkündür. Hagop Mintzuri'nin İstanbul Anıları 1897-1940 adlı eserinde Bomonti Bira Bahçesi'ndeki ilk bira deneyimine dair bir anı yer almaktadır:

“Yazın bir Pazar günü bizi fırından alıp Bomonti'ye bira içmeye götürdü. Yedi kişiydik. Ben o güne kadar bira içmemiştim ve birayı bilmiyordum. Bomonti'de alçak duvarlı geniş bir bahçeye girdik. Feriköy görünüyordu oradan. Seyrek seyrek binalar ve birçok açık alan... Masalardaki bira dolu bardaklar, güneşte turuncu renkte parlamaktaydılar. Ben kendi aklımla bal şerbeti sandım. Peteksiz, cibesiz saf bal o renkte olur. Masada önümüze dolu bardaklar koydular. Şerbet içecekmiş gibi, büyük bir iştahla bardağı kaldırdım. Ağzıma götürüp bir yudum aldım. Fakat sarsılıp hemen bardağı indirdim. Öyle acı geldi ki ağzımdakini yutamayıp tükürdüm. İçmem için ısrar ettiler. Hayır içmem dedim. Tekrar ısrar ettiklerinde kızdım. Niye ısrar ediyorsunuz neyini içeceğim ki? Güzel şeydir, alışsın, kuvvet verir. Benim kuvvetim var, kuvveti ne yapacağım ki? Yandaki masalardakilerde Ermeniydiler. Bana baktılar. Baksınlardı. Gerçi masaların üzerinde pek güzel altın gibi parlıyordu bardaklar. Ama içilecek şey değildi acıydı.”¹⁷⁵

¹⁷⁵ Mintzuri, H., Eylül 2002. İstanbul Anıları 1897-1940, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, s. 20

Bira bahçesinin fabrika işçileri için farklı bir anlamı vardır. Gitmekten oldukça keyif aldıkları fakat her zaman gidemedikleri bir yerdir. Zeki Ilgaz bira bahçesine hangi koşullarda gidildiğini anlatır:

“Genelde avans aldığımızda dört arkadaş bir beşlik fiçiyi açtırırdık. Ayrıca bahsedilmesi gereken bira bahçesinin bir başka özelliği gidenlerin yanlarında yemeklerini de götürebilmesidir. Birayı bahçeden almak kaydıyla istediğin yemeği götürüp masanın üzerine koymak serbest. Birayı ister duble ister fiçi açtır. Bahçede hem kavga eksik olmazdı, hem yeni dostluk ve arkadaşlıklar başlardı. Kavgalar çabuk biterdi. Kasımpaşa, Kağıthane gibi çevre mahallelerden gelenler olurdu. Sonraları bahçe özelliğini kaybetti. Hürriyet Tepesi’ne bir bahçe yapıldı ama Bomonti bira bahçesi gibi olmadı. Ömrü de uzun olmadı. Sonra yazlık sinemaya döndü, misyonunu bitirdi ve kapandı.”¹⁷⁶

Bomonti’de büyüyen Arto Berberyan kendi yorumuyla bahçenin özelliklerini anlatmaktadır:

“Bir alemde o bahçe. Yemekler evden getirilirdi. Zeytinyağlı dolma, kuru köfte, Rus Salatası (o zamanlar komünizm tehlikesi pek yoktu ki Amerikan’a dönmemişti daha). Bir masaya yerleşilir, garson isteğe göre ufak ya da büyük bir bira fiçisini çapraz ayaklarıyla yanı başınıza yerleştirir, büyük bir gösterişle yumuşak tapaya tahta musluğu çakar sonra da bardakları doldururdu. Biraya özel kalın, kulplu, üzerleri düz kesimli olurdu bu bardaklar. Serindi, iç açıcıydı bira, köpük köpük... Akşama doğru ağaçların arasında renkli ampuller yakılırdı. Ondan sonra vur patlasın çal oynasın; ama bilemedin on bir buçuğa kadar. Etraftaki evler hayatlarından memnundular ama racon racondu. Ne güzel kokardı o biranın baş mezesi kaşar peyniri; pek hoş bir lezzeti vardı. Bir de francala bembeyaz çıtır çıtır, ince uzun bir ekmeğe çeşidiydi. Düz ekmekten pahalıydı. Hani sonradan görme zengin “ekmek mi yesem francala mı?” dermiş ya işte bu o francalaydı. Bir dilimde adam gibi kokan domates varsa (ki zaten başka türlü yoktu)...Şimdi o bahçenin ağaçları kesildi ve alan Feriköy Pazarı’na tahsis edildi.”¹⁷⁷

Bomonti Bira Bahçesi’nin kendine özgün bir eğlence yeri olması, canlı müziğin yapıldığı, filmlerin seyredildiği, evde yapılan yemeklerin yenebildiği, özel günlerin kutlamalarının yapıldığı kamusal bir mekân olması sebebiyle İstanbul üzerine anılarını paylaşanlar tarafından da keşfedilmiş, öykülerde yer almasına yol açmıştır. Bu bakımdan aslen tarihteki varlığıyla günümüzde de yaşatılması gereken, Bomonti Bira Fabrika adına da sembolik anlam taşıyan bir mekândır. Son bir fotoğraf ağaçlar altında bira bahçesinde kendi halinde bira içen kadınlar görülmektedir.

---

¹⁷⁶ Ilgaz, Z., 28.03.2009, Sözlü Tarih Görüşmesi, s.9

¹⁷⁷ Berberyan, A., Aralık 2000, Andıkça Geçen Günleri, Ayhan Matbacılık, İstanbul, s. 11

Şekil 4.49. Bira İçen Kadınlar Kaynak: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e biraya dair objeler, belgeler, fotoğraflar, Efes Pazarlama ve Dağıtım Ticaret A.Ş.

4.5.2 Jübileler

Jübileler, fabrikaya o güne kadar emek vermiş olan işçi ve memurların emekli vaktinin gelmesiyle fabrikadaki sembolik bir son günün kutlanmasıdır. Herkes için özel bir gündür. Bomonti Bira Fabrikası'nda yıllarca unutulmayan güzellikte jübileler gerçekleşmiştir. Jübile işçinin özellikle fabrikada çalıştığı bölümdeki arkadaşları tarafından tertiplenir. Bira Fabrikasında çalışmanın ayrıcalığı olarak içkili ve mezeli bir masa yapılı ve ortak alınmış güzel bir hediye ile işçi uğurlanır. Bu bir gelenektir. Yıllarını bu fabrikaya vermiş oldukları için, birbirlerine, dönüp baktıklarından güzel anılarını hatırlayacakları bir armağan verirler. Jübileler bunun içindir.

Hasan Kaşıkır jübilelerin önemini şu sözleriyle anlatır:

“Düşünsenize 25 yıl aynı yerde belki aileden bile daha sık görüştüğün insanlar. Birçok şeyi paylaştığın insanlar. Ölümüne kadar fabrikada çalışan hatta iş kazasında ölen arkadaşlar var. Dolayısıyla arkadaşına geri kalan yaşamında anımsayacağı bir hatıra bırakıyorsun jübile ile. Biz kardeşimle askere giderken babam bize fabrikada jübile yaptı. Bir Cumartesi günü fabrikada babamı seven arkadaşları, fabrikada çalışan ağabeylerim, eniştem, arkadaşlarım hepsi vardı. Yemekhanede kocaman bir masa vardı. Bugün bira ve biraya uygun meze servisi yapılıyor. Herkes birbirini tanıyor fabrikada tabi. Adam bakıyor arkadaşının masasında misafiri var. Hemen masaya bira bırakıyor gidiyor. Misafirine içki ısmarlayacak ya hoş geldin diyor

bırakıyor gidiyor. Bizi de sevdiklerinden masanın altı üstü bira oldu. Çok eğlendik.”¹⁷⁸

Fotoğraf 1967 yılında jübile sonrası çekilmiş bir fotoğraftır.

Şekil 4.50. 1967 Bomonti Bira Fabrikası'nda bir jübile Kaynak: Naim Tanyeri, Siyasilere Mektuplar

Bomonti Bira fabrikası köklü bir fabrika olduğu için her türlü eğlencenin, özel günün ya da üzüntünün geleneksel bir ritüel gibi gerçekleşme hali vardır. İşçiler arasında böyle bir alışkanlıklar silsilesinin devamlılığı hem fabrikayı evi gibi algılamasında hem kendi aralarındaki ilişkilerin derinleşmesinde önemli etkileri olmuştur. Zaten bu alışkanlıklar kurallara göre dayatılmış değil, işçilerin kendi içlerinde geliştirdikleri niteliktedir.

4.5.3 Sosyal Aktiviteler

Bir fabrika işçisinin çalışma saatleri dışında, dinlenmek ve eğlenmek için ihtiyaç duyduğu bir takım sosyal aktiviteler vardır. Spor faaliyetleri işçinin sağlıklı ve zinde

¹⁷⁸ Kaşıkır, H., 23.05.2009. Sözlü Tarih Görüşmesi.

olmasını sağlar. Bu sebeple, fabrikaların bu aktivitelerini arttırmasına yönelik olarak 1947 yılında kaleme alınmış olan bir yazıya değinmek yerinde olacaktır.

“Her fabrikanın sosyal ve ekonomik teşekküller olduğu göz önüne alınarak, işletmelerin kuruluşu, işçilerin sıhhatlerinin korunması ve bilgilerinin arttırılması yanında spor faaliyetlerinin gelişmesi için gereken tedbirlere yer verilmesi lazım hatta zaruridir. Zira bir işçinin teşekkülünün verimi işçilerin sıhhatli çevik ve uyanık olmalarına bağlıdır. İşçilerin daima uyanık ve çevik bulunmaları, sıhhatli ve gürbüz yetişmeleri yorgunluk hissetmemeleri de sporla mümkündür. İşçiye spor yaptırılır, gevşeyen ve uyuşan Pazıları işletilir, taze bir çalışma ruhu aşılınırsa verimin arttığı görülür. İdeal bir işçi şüphesiz ki sıhhati yerinde, güçlü, kuvvetli, çalışkan ve bilgili bir işçidir. Cılız, hasta, bilgisiz işçilerden hiçbir emek ve verim alınamaz. Bunlar yağsız ve hurda makinelere benzerler. Sermayeden yer fakat işten bir şey arttırmazlar.”¹⁷⁹

Bu sözleriyle yazar iş için sporun ne kadar gerekli olduğunu vurgularken yazının devamında daha da detaylandırarak işçinin çalıştığı bölüme göre hangi sporlarla uğraşmasının daha uygun olacağını anlatmaktadır. Yazının amacı verimliliğin artırılmasıyla ilişkilendirilen spor konusunda patron ve müessese müdürlerini işçilere yardımcı olmaya ikna etmektir. Müessesenin spor yeri yoksa da işçilerin ilk gideceği yer kahvehane ve içki yeri olacağını söyleyerek uyarır. Tabi o yıllarda böyle değerlendirmelerin topluma yayılması özellikle büyük işletmelerin bu konuda adım atmalarına yol açmıştır.

Bomonti Bira fabrikası özelinde işçiler fabrika bünyesinde bazı spor faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir. Futbol ve voleybol takımları kurulmuştur. İşçiler antrenmanlarını haftada 2 gün öğleden sonra yapmışlardır. Tekel işletmeleri arasında turnuvalar düzenlenmiştir. Fabrikanın özel bir antrenman sahası bulunmamasına rağmen, bu çalışmalar yapılabilmektedir. 1975 ve 1976 yılında tertiplenen müsabakalarda futbol takımı 4.lük elde etmiştir.¹⁸⁰ Fabrika alanının elverişsiz olması sebebiyle herhangi bir sosyal tesis inşa edilememiştir. Ama bu durumun ciddi bir eksiklik olduğu kabul edilmiştir ve 1977 yılında 5 yıllık yatırım ve kalkınma programına ödenek konulması tekliflerinde bulunulmuştur.

Fabrikadaki futbol finansmanının nasıl sağlandığını eski bir işçi anlatmaktadır. “Tekel 170 bin işçinin maaşlarından spor parası adı altında para keserdi. Hem

---

¹⁷⁹ Önder, M., Ocak 1947. Çalışma Dergisi, İşçi Ve Spor, sayı:14

¹⁸⁰ Tekel Aylık Haber Bülteni, Ocak 1977, 51, s. 13

Tekel'in amatör kümede oynayan spor kulübü hem de fabrikada düzenlenen sportif faaliyetler için kesilirdi. İhtiyaç kadar eşofman, forma, ayakkabı, çorap ne kadar gerekliyse alınırdı.”¹⁸¹

Bu tür sosyal faaliyetlerin hem Tekel bünyesinde farklı fabrikalarda çalışan işçiler arasında hem de aynı fabrikada aynı takımda oynayan işçiler arasında bir kaynaşma ve samimiyet inşa etmiştir. Bununla birlikte işçilerin fabrikaya karşı sahiplenme duygularını da geliştirdiğini söylemek doğru olur. Özellikle futbol birçok işçinin ilgisini çeken bir faaliyet olmuştur. Futbolla ilgilenen işçiler sıkça fırsat buldukça oynadıklarını ifade etmişlerdir. Üstelik herhangi fabrika içinde bir statü ve mevki ayrışması olmadan bu faaliyetler yürütülmüştür.

4.5.4 Askeri Müdahaleler

Ülkede yaşanmış olan olağanüstü olaylar, kuşkusuz kendini farklı farklı alanlarda beklenmedik etkiler yaratarak göstermiştir. Bu yaşananların sıradan olmaması, kişilerin hafızada unutulmayacak etkiler bırakmıştır. Bir fabrika işçisi fabrikada gece vardiyasında iken ihtilal olması ya da ihtilalden habersiz fabrikaya gitmek için yola çıkan bir işçinin hikâyesi ilginçtir. İhtilallerin ülke için anlamını tartışmanın ötesinde bir fabrika içinde olağan günün seyrini ve gündelik yaşamı nasıl etkilediğini anlatmak, resmi tarihin ötesindeki kaynakları ve tanılıkları sunmaktadır.

Üretim mekânları darbenin dolaylı ve doğrudan etkilerinin görülebileceği çalışma alanlarıdır. Gündelik yaşamla sıkı sıkıya ilişkisi vardır. Yoğun partizanca bir çekişmenin sonrasında yaşanan darbe ortamı ülkenin her yerinde yapıldığı gibi güvenlik güçlerine olan başvuruların artmasına yol açmıştır.¹⁸²

Fabrikanın eski işçilerinden Nurettin Oduncu kendisi de Bomonti Bira Fabrikası'nda çalışmış olan babasının anılarından aktarır:

“1960 ihtilalinde muazzam bir disiplin varmış. Fabrika, kamu fabrikası olduğu için subaylar atanmış. Adamlar ellerinde düdüklü çalarmış. O işçi hemen orda hazır ola geçmek zorunda. Yerde bir çöp varsa işaret edermiş onu gidip hemen oradan yerden çöpü almış.”¹⁸³

---

¹⁸¹ Kaşıkır, H., 23.05.2009. Sözlü Tarih Görüşmesi. s.13

¹⁸² Koçak, M.H., 2009. Paşabahçe Semtinde İşçi Sınıfının Oluşumu Cam İşçi Hareketinin Gelişimi Ve Yönelimleri, Marmara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 226,

¹⁸³ Oduncu, N., Sözlü Tarih Görüşmesi, 06.08.2009, s. 5

Ben ise 1980 ihtilalini yaşadım.

“80 ihtilalinde şimdi sabah 8 kalktım işe gideceğim. Cevahir’in önüne çıktım. Asker çevirdi. Nereye dedi. İşe gidiyorum dedim. Ne işi var dedi ya ihtilal var dedi. Ne ihtilali ya dedim. Haberin yok mu dedi. Sabahleyin kalktım ama açmadım. ben televizyonu, radyoyu açmadım. Yok dedim haberim yok. Tamam dedi tatil. Dedim o zaman bizim işyeri verdi bende dev kırmızı bir kimlik vardı. Her türlü gizli bilgiye bakabilir sivil savunmacı olduğum için. Onu gösterdim dedim ki ben gitmek zorundayım. Fabrikanın emniyet güvenliği bana bağlı. Orayı geçtik. Şişli Meydanı’na geldik. Caminin orda gene çevirildik. Onlara da anlattık. Kimliğimizi gösterdik. Oradan geçtik Ziraat Bankası’nın arkasına gene çevirdiler. Onlara da anlattık. Bomonti’nin sokağına bir girdim. Allah tanklar dolu asker dolu. Tam 56 saat fabrikada kaldım. Tabi ki gece gelen vardiya çalışıyordu fabrika. Gece gelen işçi çıkamadı sabahleyin. 56 saat sokağa çıkma yasağı vardı. 56 saat işçi fabrikada kaldı. Ben de başlarında kaldım.¹⁸⁴”

4.6 FABRİKANIN KENTSEL ÇEVRESİ

4.6.1 Kentsel Yapı İçindeki Yeri

Bomonti Bira Fabrikasının kentsel çevre içindeki konumunu anlayabilmek için yıllara göre İstanbul’un değişimini hayal etmek gerekir. 18. yüzyılda İstanbul; Kağıthane’de eski bostanların, kasırlar ve bahçeler ile süslenen, Boğaz’ın eski münzevi köylerinde yalı, köşk ve bahçelerin kurulduğu, Boğazdaki Yeniköy, Beylerbeyi, Ortaköy, Kandilli gibi semtlere yalıların yapıldığı bir şehirdir. Bir yandan da Kağıthane’de bir kağıt fabrikası, okullar ve kentin dışında modern kışlaların yapılmaya başlandığı bir yerdir. Bütün bunlar şehrin mekân organizasyonunda bir banliyöleşmeye neden olmuştur ve gösterişçi bir tüketim ve kamusal harcamaların bunu yarattığı görülmektedir. 19. yüzyıl ise önceki çağlarda görülmeyen bir nüfus artışı söz konusu olmuştur. Ticarethaneler, büyük mağazalar ve bankalar gelişmiştir. Ulaşım olanakları artmasına rağmen İstanbul az gelişmiş bir metropoliten merkezdir. Özellikle bu dönemde gerek Anadolu’dan gerek Rumeli’den gelip yerleşen bir kitle surların batı yakasında Eyüp’te Hasköy’de, Kasımpaşa ve Üsküdar’da gecekondu semtleri yaratmaya başlamışlardır. Şehirdeki dar gelirliilerin ve işsizlerin doldurduğu bu semtler beledi hizmetler kadar sosyal ve ekonomik yönden de bir kentsel bütünleşememeyi getirmektedir.¹⁸⁵ Böyle bir İstanbul portresi içinde yer alan fabrika gecekondu mahalleleriyle organik bir bağ içindedir.

---

¹⁸⁴ A.e., s. 5

¹⁸⁵ Ortaylı, İ., Şubat 2009, İstanbul’dan Sayfalar, Turkuaz Kitap, İstanbul, s. 258-264

Fabrikanın ilk kurulduğu yıllarda çevresinde hiçbir yapı yoktur ve bostanlarla çevrilmiş durumdadır. Fotoğraf 1907 yılında fabrikayı ve çevresini göstermektedir.

Şekil 4.51. 1907 Yılında Ön Yüzünde Bomonti Bira Fabrikası'nın Fotoğrafi Bulunan Kullanılmış Bir Kartpostal

Kaynak: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e biraya dair objeler, belgeler, fotoğraflar, Efes Pazarlama ve Dağıtım Ticaret A.Ş.

1930'lu yıllarda Bomonti'nin yerleşim dokusuna dair ipuçları veren bir fotoğraf daha bulunmaktadır.

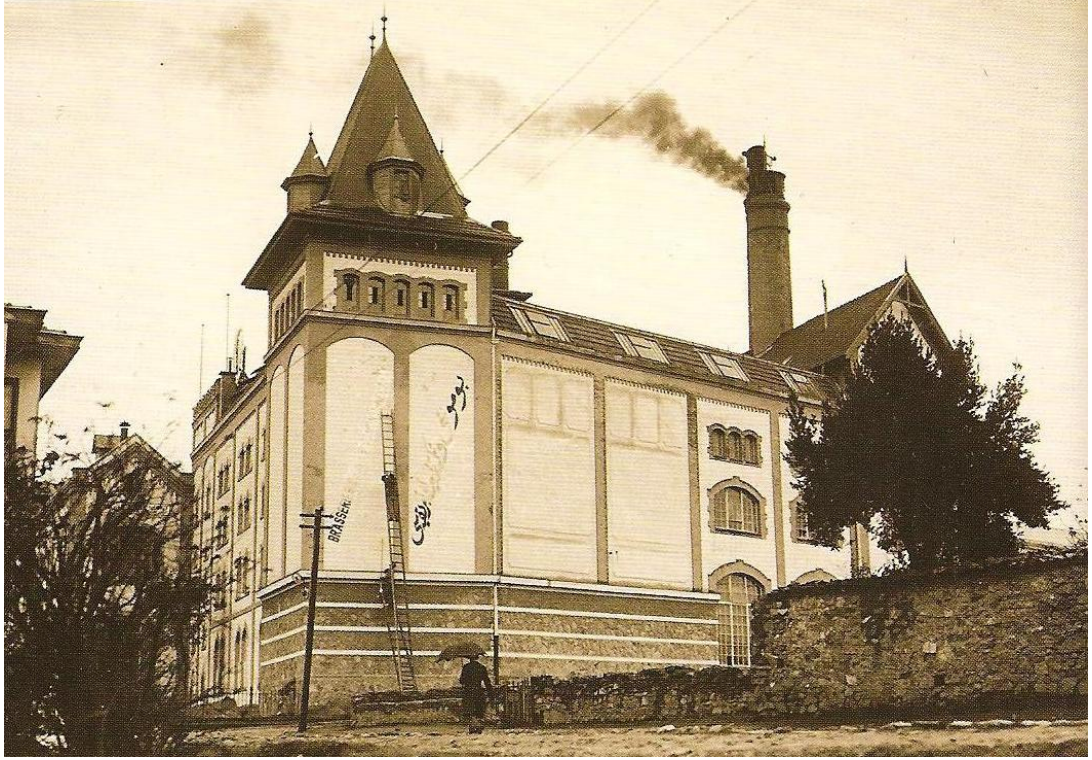

Şekil 4.52. 1930'lu Yıllar Bomonti Bira Fabrikası'na Giden Yol

Kaynak: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e biraya dair objeler, belgeler, fotoğraflar, Efes Pazarlama ve Dağıtım Ticaret A.Ş.

Daha sonra 60'lı yıllara kadar çevresinde en eski semtlerden Kasımpaşa ve Feriköy dışında hiçbir semt yoktur. Hasan Kaşkir hatırladıklarını anlatır. “Bizim Feriköy Civelek Sokak'ta bahçesinde ağaçları olan bir gecekondu vardı. O zamanlar Okmeydanı, Piyalepaşa, Örnektepe gibi yerler yoktu. Bir bira fabrikası vardı ve etrafında ufak tefek fabrikalar vardı. Ama çevre yerleşmelerde belki Okmeydanı'nın üst taraflarından aşağı taraflarına kadar hiç Cendere'ye kadar bahçelerle çevrili ev yoktur. Kasımpaşa ve Feriköy İstanbul'un en eski semtlerindedir.”¹⁸⁶

O yıllarda fabrikanın o topografya içinde nasıl görüldüğünü Selçuk Ilgaz anlatır: “Çocukken babamın yanına giderdim fabrikaya. Ciddi anlamda etkileyici bir binaydı. Etkileyiciliğini gösteren bir fotoğraf.

Şekil 4.53. Boyacıların ismini yazdığı Bomonti-Nektar Bira Fabrikası

Kaynak: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e biraya dair objeler, belgeler, fotoğraflar, Efes Pazarlama ve Dağıtım Ticaret A.Ş., 2009, İstanbul, sayfa 12

Oranın en yüksek binalarından biriydi. Şimdi kalmış kalmış apartmanların arasında ufacık bir kule. Sipsivri, heybetli bir şekilde görünürdü. Çok tatlı bir koku gelirdi bira haşlanmış arpa ve soğutma kulesinden de üzerimize yağardı. Bir Gürcü Kilisesi (Notre Damme De Lourdes Gürcü Katolik Kilisesi) vardı. Bir de tam karşısında

¹⁸⁶ Kaşkir, H., 23.05.2009, Sözlü Tarih Görüşmesi, s.6

Fransız Fakirhanesi (Bomonti Huzurevi) vardı. O üçü dördü büyük binalardı.”¹⁸⁷ Fabrika gerçekten adını semte verecek kadar heybetli ve etkileyicidir. Şimdi çevresindeki apartmanlar onu yutsa da eskiden mimarisiyle ve büyüklüğüyle dikkat çekicidir.

Çoğunlukla her işçi Bomonti Bira Fabrikası’nı ilk görüşünü unutmaz.

Şekil 4.54. 1950’li yıllar Bomonti

Kaynak: İstanbul İnsan ve Mekân, Erol Tümertekin

Onlardan bir örnek fabrikayı ilk gördüğünde neler hissettiğini Abdurrahman Tunabağ anlatmaktadır:

“İşe girdiğim ilk gün abimle birlikte Bomonti Karakolu’ndan saptık. Yukarıda bir sokak var. O sokağın başından fabrikanın kulesi görüldü. Abim işte bak karşıki fabrikaya gidiyoruz dedi. Dedim orası kilise. Kilise sandım ben onu. Arnavut kaldırımlarından yürüdük. Yanında bir sebze bahçesi vardı. Şimdi yok artık. Bira fabrikası da yok oldu gitti artık zaten”¹⁸⁸

4.6.2 Gecekondu Bölgesinden Bir Örnek: Kuştepe

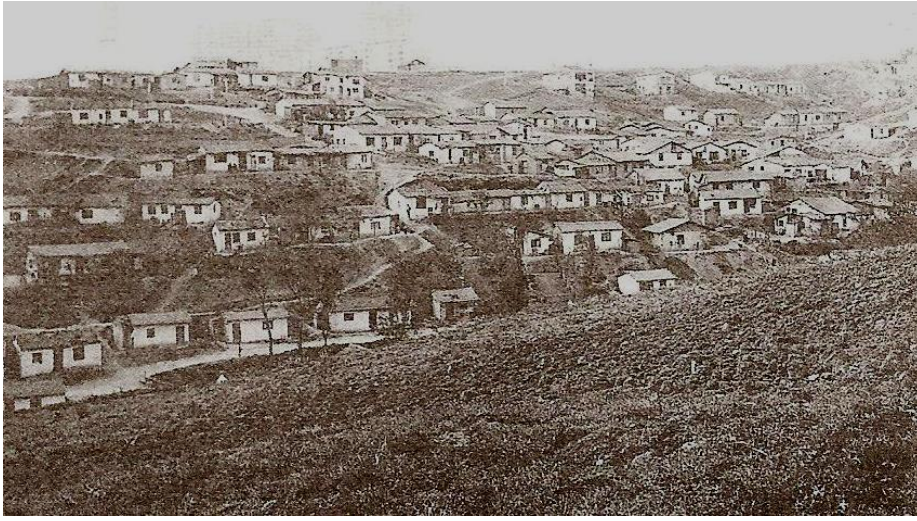
İstanbul gecekondu yerleşimi açısından her dönem göze batan yerlerden biri olmuştur. En çok nüfusun yaşadığı ve ekonominin merkezi olması kentleşme bakımından kendine ait bir kültürü olan İstanbul gecekondu ile dönüşümün ve tartışmaların merkezi haline gelmiştir. İstanbul’da gecekondu yerleşimlerini kuranların hangi bölgelerden geldiğine bakıldığında, kırdan kente göçün yaşandığı

¹⁸⁷ Ilgaz,S., 02.01.2009, Sözlü Tarih Görüşmesi, s.13-14

¹⁸⁸ Tunabağ, A., 01.08.2009, Sözlü Tarih Görüşmesi, s. 6

bölgelerde aynı olduğu görülmektedir. Özellikle ilk gecekondular yerleşimlerinin görüldüğü Zeytinburnu ve Kazlıçeşme civarına Karadeniz Bölgesi'nden gelenlerin, daha sonra Balkanlardan gelen göç dalgası ile birlikte Taşlıtarla (Bayrampaşa) hem Karadenizliler hem de Balkan göçmenlerinin ve bu dönemde en son Boğaz çevresi ve Gültepe, Kuştepe, Çeliktepe ve Kağıthane sırtlarına da yine Karadeniz, Doğu, Güneydoğu ve İç Anadolu bölgelerinden gelenlerin yerleştiği görülecektir.¹⁸⁹

1956 yılından sonra, Bomonti semtinde ve çevresinde gecekondulaşma hızlı bir şekilde artmıştır. Bunun sebebi bölgenin sanayi bölgesi ilan edilmesi ve sanayi kuruluşlarının yaygınlaşmasıdır.

Şekil 4.55. Bomonti Bölgesi'nin Batısındaki Gecekondular

Kaynak: İstanbul İnsan ve Mekân, Erol Tümertekin

Gecekondulara tapu verilmesi ve dönem dönem çıkan imar izinleri de artışı tetiklemiş ve gecekonduların yerini apartmanların aldığı gözlenmiştir.

Bomonti semtine yakın ve Bomonti çevresi yerleşimler içinde özgün olma niteliğini taşıyan yerleşimlerden biri olan Kuştepe semtinin örnek olarak seçilme sebeplerinden biri; fabrikada çalışan birçok işçinin barınma ihtiyacını karşılamış olması diğeri, planlı konut bölgesi olmasıdır. İlk nesil gecekondular üzerine yetersiz bilgi olduğundan, Kuştepe temsili olma özelliğine de sahip olduğundan bu bilgiyle yetinilmiştir.

---

¹⁸⁹ Baydar, O., 1994. 1950 Sonrası Göç, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul, Kültür Bakanlığı, Tarih Vakfı, s.406-410

Kuştepe, 1950’li yılların başında yerleşimin olmadığı, dutlukların yaygın olduğu bir ‘kuş avlanma alanı’dır. Bir bölümünde Balkan Savaşı’nda koleradan ölenlerin gömüldüğü, kullanılmayan bir mezarlık bulunurmuş.

Yerleşim dönemi bakımından ise hem İstanbul’un gecekondular tarihi bakımından en eski gecekondular yerleşimlerinden birine sahip olan hem de planlı konut bölgelerinden birine sahip olan Kuştepe semti, 22 bin nüfuslu 1950’li yıllarda gecekondular önleme bölgesi olarak ilan edilen bir alandır. Kuştepe, Mecidiyeköy’e yakın, gecekondular önleme bölgesi olmasına rağmen gecekondular bölgesi olmaktan kurtulamamış bir yerleşimdir. Kuştepe mahallesi diğer gecekondular mahalleleri ile ortak sorunları paylaşmıştır. Kendine özgün tarafı semtin Mecidiyeköy tarafından girişinde bulunan Bomonti Bira fabrikası yapı kooperatifi tarafından 50’li yıllarda inşa edilen evlerdir. Bu evler planlanmış, işçi ailelerinin ihtiyaçlarına cevap veren, komşuluk ilişkilerine elverişli, bahçeli evlerdir. Eskiden sadece konut olarak kullanılan bu yapılar bugün hem ticari faaliyetlerin ve ofislerin yer yer bulunduğu bir bölgedir. Geçmişte yapılan bu sosyal meskenlerin tescillenmesi ve yapılışını uygun kullanılması gereklidir fakat bu bölgede rant yükseldiği için taleplerin buna imkan tanımayacağı görülebilmektedir. Semtte lise, iki adet ilköğretim okulu, Kuştepe Camisi ve İstanbul Bilgi Üniversitesi gibi önemli yapılar bulunmaktadır.¹⁹⁰

Kuştepe semtindeki hemşerilik ilişkileri tariflenmektedir. “Kuştepe’de sokaklar hemşeri dayanışmasına göre ayrılmış; örneğin görece daha yüksek gelir düzeyinde olan, iş-güç sahibi Ordulular daha ayrı sokaklarda Romanlar, “Kayserililer” Anadolu’nun diğer yörelerinden gelenler (Siirtliler v.b) yine aynı sokaklarda yaşıyorlar; halkın karışık olarak yaşadığı sokak sayısı az. Aynı şekilde kız alıp vermek, borç alıp vermek, misafirliğe gidip gelmek, aynı kahvehaneye gitmek, ortak iş yapmak gibi sosyal ilişkileri de daha çok kendi hemşerileri ile oluyor; kendi takımlarının dışındaki ailelerle bu tür ilişkiler zayıftır.”¹⁹¹

Kuştepe semti, İstanbul gibi bir şehre yarım yüzyıl öncesinde olsa da göçle gelmiş olmanın sarsıntısını kendi içinde yaşamıştır. Anadolu kimliği ve kırsal nitelikleriyle geldiği İstanbul’da kendi değerlerini uzlaştıramamanın ya da

---

¹⁹⁰ Kazgan, G., Ocak 2002, İstanbul Dergisi Mahalle Sayısı, İstanbul’un Kuştepe Mahallesi “Mahalle”nin Farklı Anlamları Çerçevesinde Bir İrdeleme Ve Karşılaştırma, İstanbul, sayı:40, s.109

¹⁹¹ A.e., s.109

bağdaştıramamanın ve güvensizliklerinin sonucu olarak savunma mekanizmasını işletmiştir. İçe kapanık yaşanan ve “girilmemesi tavsiye edilen” bir bölge olmuştur Kuştepe. Hâlbuki semtin kuruluş öyküsüne baktığımızda daha farklı bir bilinç vardır. “Burası İstanbul’daki gecekonduları yıkılacak bir kısım halkın yeniden yerleşmesini sağlayacak bir “sosyal mesken” alanı olarak kurulmuştur. Böyle kurulsada başlangıçta altyapısı olmayan pek çok işi (eğitim, muhtarlık) barakalarda yürütülen halkın çadırlarda yaşadığı bir mahalleden ana caddesinden görünümün bütünüyle değiştiği, altyapısı tamamlanmış, düzenli eğitim kurumları ile donatılmış bir noktaya gelmiştir.”¹⁹² Temelde bu semtin kuruluş öyküsü gecekonduları yıkılacak olanların buraya yerleşmek istemesiyle verdikleri toplumsal mücadeleye dayanmaktadır. Bu mücadeleyi politikacılara duyurmak için türlü aktiviteler düzenlenmiştir. Piyango, güzellik yarışması izinli ve izinsiz mitingler gibi çeşitli kamuoyuna seslerini duyurma çabası vermişlerdir. Sonunda halkın eski gecekondularının yıkarak resmi makamlar boşaltılan araziye teslim etmesi üzerine, 2000 kişilik mahalle Kuştepe’ye yerleştirilmiştir.

Bomonti Bira Fabrikası özelinde fabrika ile Kuştepe semti arasındaki ilişki değerlendirilirse, fabrikada çalışan bazı işçilerin bu semtte oturduğu bilinmektedir. Sadece pasif bir mahalle sakini durumunda değil, yukarıda bahsedilen toplumsal mücadelenin bir parçasıdır. Örneğin Şişli Gecekondularını İhya ve Güzelleştirme Derneği Başkanı Naim Tanyeri aynı zamanda Bomonti Bira Fabrikası’nın muhasebecilerinden biridir. 1974 yılında Şişli İl Genel Meclis Üyeliği yapan aynı zamanda Bomonti Bira Fabrikası Yapı Kooperatifinin kurucularından olan Zeki Ilgaz’ın Kuştepe’ye iki önemli hizmeti olmuştur. İlk olarak altyapı hizmeti olarak suyun evlerdeki musluklardan akmasını ve ikinci olarak mevcutta var olan taleplere cevap vermeyen ve barakadan olan okulun yerine yeni bir okul yapılmasını sağlamıştır.¹⁹³

Kuştepe’de ki bira kooperatif evlerinin oluşturduğu planlı bölge ve gecekondu bölgesi arasında yaşamın temel sebeplerini sorgulamak kentleşme dinamiklerini ve toplumsal hayatı anlamak adına önem taşımaktadır. Özellikle çok çocuklu geniş ailelerin kooperatif üyesi olabilmesi daha zordur. Çünkü yaşamsal ihtiyaçları elde

---

¹⁹² A.e., s.110

¹⁹³ Ilgaz, Z., 28.03.2009, Sözlü Tarih Görüşmesi, s.9

etikleri gelirlerin büyük bir kısmını harcamalarını gerektirmektedir ve kooperatifin daha lüks bir tercih olmasına yol açmaktadır. Diğer taraftan gecekondulaşmak sakini olmak külfetli mali boyutları olmayan hatta hazine arazisi olduğunda sadece yapım maliyeti olan bir barınma hali olmakta, genellikle gecekonduda yaşamak riskli bir durum oluşturmamaktadır. Gecekondulaşma tabii sadece geniş aile olanların değil, konuta para ödemeyi tercih etmeyenlerinde seçimi olabilmektedir.

4.7 KUŞAKLARARASI EMEK DENEYİMLERİ AKTARIMLARI

4.7.1 Kuşaklararası Aktarım

İyi zanaatkar, somut pratikler ve düşünme arasında diyalog kurabilen kişidir. Bu diyalog birbirini besleyen alışkanlıklara doğru evrilir ve bu alışkanlıklarda sorun çözümü ve sorunu bulma arasında bir ritim oluşur. El ve kafa arasında gelişen bu ilişki farklı farklı alanlarda ortaya çıkar.¹⁹⁴ Bomonti Bira Fabrikası içinde uzmanlaşmış atölyeler bünyesindeki ustabaşılar ve işçiler üretimin işleyişinin temel altyapısını oluşturmaktadır. Ömürlerinin büyük bir kısmını çoğunlukla aynı yerde ve aynı işte çalışarak geçiren işçiler, bira fabrikası içinde edindikleri deneyimler ve birikimler kemikleşir. Üretimin nitelikli olarak devamlılığının sağlanabilmesi için başka emekçilere aktarılması gerekir. Bu emek sürecinde fabrikada kuşaktan kuşağa aktarımın dede-baba-oğul üçgeninde gerçekleştiğinin örnekleri bulunmaktadır. Aslında 3 kuşak boyunca aktarılabilirdiği görülmektedir. Sadece baba ve kardeş gibi birinci dereceden akrabalık ilişkileri değil amca, dayı, kuzen gibi ikinci dereceden akrabalık ilişkileri de yaygındır. Hemşehrilik ilişkileri başlığında değerlendirildiği gibi, fabrikaya işe girmek isteyenler için mevcutta çalışmakta olan bir akraba büyük bir kolaylıktır.

Görüşülen işçiler arasında canlı örneklerden Hasan Kaşır'ın babası, soğuk demir atölyesinde ustabaşı olarak çalışmaktadır. İki tane abisi de babasıyla birlikte orda çalışmıştır. Kendisi de ikizi ile birlikte bir süre sonra babası ve kardeşlerinin bulunduğu atölyede çalışmaya başlamıştır. Çalışmaya başladıklarında babanın ve ağabeylerin orada çalışıyor olması herkes tarafından fabrikada tanınmamıza yol açış, sosyal ilişkilerini kuvvetlendirmiştir. Babanın ustalığını çocuklarına aktarabilmesi faydalı olan bir yöntem belirlemiştir. Çocukları fabrikaya girmeden önce Feriköy'de

---

¹⁹⁴ Sennett R., 2009. Zanaatkar, Ayrıntı Yayınları, İng. çev: Malih Pakdemir, 1.baskı, İstanbul, s.20

bulunan bir demir atölyesine getirerek ürettikleri parça başına para ödeyerek hem zanaatın inceliklerini öğretmiş, pratik kazandırmış hem de emeklerinin karşılığını eksiksiz ödeyerek emeğin değeri konusunda bilinçlenmelerini sağlamıştır.

Bira Fabrikası işçilerinden Zeki Ilgaz'ın en büyük hayali oğlunun fabrikada mühendis olarak ondan üst bir kademedeki çalışmasıdır. Nitekim Selçuk Ilgaz babasının fabrikada amiri olur. Nurettin Oduncu babasının fabrikaya 1947 girişli olduğunu ve babasından soğuk demir atölyesinin helikopter dahi üretebilecek güçte bir atölye olduğunu dinlemiştir. Fabrikanın bu gücünü kuşaklararası aktarıma bağlamak mümkündür. Fabrikaya yeni giren herkesin çırak olduğu ve ustasından zanaat öğrendiği sonrada kendisinin usta olabileceği bir çalışma düzeni vardır. Gerçi Nurettin Oduncu babası vasıtasıyla fabrikayı tanımaya ve sosyal ilişkiler kurmaya başlamasına rağmen, babasının yetkin olduğu soğuk demir konusunda değil, üniversite mezunu olduğu için sivil savunma konusunda görev yapmıştır. Sonuç olarak aynı ya da farklı alanda çalışsa da Bomonti Bira Fabrikası'nda çalışmanın o yıllarda bir gelenek ve aslında kimilere için hayal kimileri için çalışma alanı çok çeşitli olmadığından mecburiyette olsa kuşaktan kuşağa emeğin kıymetlendirildiği bir yer olması önemlidir. Nitekim şuan babasının çalıştığı Bomonti Bira Fabrikası'nda çalışmış olan birçok işçinin çocuğunun işsiz olması ve örneğin üniversite mezunu olmasına rağmen, Bomonti Bira Fabrikası gibi bir yerde çalışmayı kabul etse bile böyle bir kamu fabrikasının bulunmaması kaybedileni anlamak bakımından önemli bir göstergedir. Fabrikanın kapanma süreciyle birlikte sadece fabrikanın kapılarına kilit vurulmamış, o zamana kadar kazanılan deneyimler de o fabrikanın geçmişine gömülmüştür. Artık bilgi aktarılamayacak ve asırlık miras yok olup gidecektir. Bu durumu özellikle bira üretiminde yer alan bir işçi üretimin püf noktalarını anlatırken anlaşılabilmektedir.

Bu kuşaklar arasında özelleştirmeye birlikte yaşanan ani ve hızlı kırılmanın günümüzde keskinleştiği ve yaşam biçimlerinde bir dönüşüm yarattığı görülmektedir. İnsandan insana, emekçiden emekçiye, kuşaktan kuşağa iletilen anılar ve anımsayışlar uygarlık mirasının küçümsenmemesi gereken parçalarıdır ve toplum için muhafaza edilmelidir.

4.7.2 İşçi Çocuğu Olmanın Anlamı

Bomonti Bira Fabrikasında çalışan bir babanın çocuğu olmanın tahmin edilebilenden öte anlamları vardır. O yıllarda yaşamış işçi çocukları zihinlerinde ne tür tahayyüllere sahip olduklarını tasvir etmeyi denemişlerdir.

Çocuklar babalarını bazen evlerinin penceresinden dışarıyı gözleyerek, bazen fabrika yollarına düşerek beklerler. Bazıları bisikletiyle fabrika bahçesini hızla turlarken, bazıları fabrikanın kulesine bakıp iç geçirirken babasını bekler. Yani gününü tamamlamak üzere olan bir babayla artık buluşmanın vakti gelmiştir ve beklemenin çeşitli yolları vardır. Buluşma vaktinin her gün aynı saatte olması heyecan vericidir. Ayrıca çocuklar evden çıkmaya da evleri fabrikaya uzakta olsa babalarını neredeyse görebilirler. Etraf tarla ve çoğunlukla boş alandır ya da ufak tefek derme çatma gecekondulardır. Babalar çoğu zaman devletin çizmiş olduğu düz yollardan değil, kendi gide gele araziye ezberlettikleri patikalardan evlerinin yolunu tutarlar. O yüzden babalar uzaklardan görülebilir. Asfalt olmadığından yağmur yağınca o yollar çamur denizlerine dönüşür ve işe gidiş gelirleri çileli yolculuklar haline alır. Sokaklarının başlarına geldiklerinde, çizmeleri yerine ayakkabılarını ayaklarına geçirirler. Bu durumdan da genelde şikâyet etmezler. Aynı kaderi paylaştıklarını düşündükleri iş arkadaşlarıyla, ortaklaşmış bir sıkıntıyı paylaşmak bile ayrı bir keyif uyandırabilmektedir.

Fabrikada biraz büyüyünce bilmem kimin oğlu olarak tanınmak başlar. Neredeyse bütün fabrika işçileriyle bir göz aşinalığı oluşmuştur. Sen onların her birini tanımazsın ama onlar seni tanır. Örneğin fabrikaya annenin pişireceği çiğ börek hamurunun mayası kavanozlarla almaya gidilir ya da akranı olan işçilerle maç yapanlar olur ve işçiler yenersen gazoz ısmarlarlar, işçi çocukları yenersen bira ısmarlarlar. Bunun gibi içselleştirilmiş birçok örnek bulmak mümkündür. Fabrika gündelik yaşamın içine katılabilmiş bir ortamdır. Fabrika olmasından kaynaklı olarak da mimarisi, yoğun işçi nüfusu, kentsel çevre içindeki yeri, esnafla ilişkisi v.s. gibi etkileri hissetmemek olası değildir.

Bomonti Bira Fabrikası'nda çalışan bir işçinin çocuğu olmanın yanında işin içine bir de aynı mahallede yani bira evlerinde ikamet etmek eklenince farklı anlamlar bulmak kolaylaşır. O mahalle sosyolojik bir laboratuardır. 120 tane işçinin neredeyse aynı gelir seviyesinde, yakın kültür seviyelerine sahip olduğu ve babalarının da iş arkadaşı

olduğu bir ortaklık mevcuttur. Üstelik kooperatif için 1950’li yıllarda ilk gecekondu semti ya da ilk varoş olarak gösterilen Kuştepe semtinin seçilmiş olması, orada yetişen çocukları yalnız bir gecekondu semtinde büyüyen bir çocuktan ayırmıştır. Farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Orası hem şehrin merkezinde hem de kıyısında bir yerdir. İsteyince yakın olabilen, içinde yaşayınca uzak gelebilen bir semttir. Tam anlamıyla bir mahalle yaşamı vardır. Gecekondu semti denebilecek bir semtte düzenli, planlı bir yerleşmede oturmaktan memnundurlar. Çevrede yaşayan Çingenele ve gecekondu mensuplarına daha mesafeli bakarlar. Öte yandan Şişli’ye gidildiğinde, kendilerine daha mesafeli yaklaşıldığını hissederler. Aslında kentin böyle bir ara yüzünde yaşamak, bir yandan varoşla didişmek anlamını taşıırken, diğer yandan kent yaşamının gerektirdiklerini yaşamlarına katmaya çalışmak gibi anlamlara bürünür.

Selçuk Ilgaz çocukluğunda yetişmiş olduğu ortama dair yorumlarını paylaşmaktadır. “Mahalleden on, on beş yaş arasında on, on beş çocuk çıkardık. Şişirilmiş büyük kamyon lastikleri, bir ipe bağlanmış büyük sokak köpekleri ile on beş çocuk yürüye yürüye Levent’ten Etiler’e gelinip Bebek’e inilip donlarla denize girilirdi. Dönüşte karnın acıkır meyve bahçelerinin elmalarını, armutlarını kopararak devam ederdik. Karşılaştığımız cici köpeklere bizim köpekler saldırır, har hur kapışmaları hoşumuza giderdi.”¹⁹⁵ Birlikte yaşayan bu işçi çocuklarının o yıllardaki İstanbul’u içinde var olabilme halleri, sokak kültürünü özümsemelerinden kaynaklı olarak gerçekleşmiştir. Neticede İstanbul şimdikininki onda biri nüfusuyla çocuklar için daha yaşanabilir imkânlarla sahiptir. Selçuk Ilgaz, sokak kültürünün tanımını ise hakkını arayabilen, dövüşebilen muhallebi çocuğu değil de sokak çocuğu olabilmek olarak yapmıştır. Bisikletini ve bahçesini koruyabilen dişli bir sokak çocuğu, hafta sonu ise cicisini giyinip Şişli’yi sinemaya gidebilen edepli yerlerde uygunca oturmayı kalkmayı bilen ve konuşmasını bilen biridir.

4.8 BOMONTİ BİRA FABRİKASI KAPANİYOR

Bomonti Bira Fabrikası’nın kapanış öyküsü ülkede uygulanmaya çalışılan özelleştirme politikalarıyla ilişkili olarak gelişir. 1984 yılında ilk olarak Turgut Özal hükümeti tarafından yapılan özelleştirme programına yönelik hukuki bir

---

¹⁹⁵ Ilgaz,S., 02.01.2009, Sözlü Tarih Görüşmesi, s.2

düzenlemeye dayanır. Bu düzenleme kamu iktisadi teşebbüsleri ile bunlara ait tesislere, hisse senedi ihracı yoluyla gerçek ve tüzel kişilerin ortak olabilmesine veya bu tesislerin işletme hakkının belli sürelerle devrine olanak tanımaktadır. 1986'da ise kamu kuruluşlarının özelleştirme kapsamına alınması ve uygulamaların yürütülmesine ilişkin esaslar belirlenmiştir.

1985 ve 1994 yılları arasında kapsama alınan kuruluşların yarısından fazlası tamamen özelleştirilmiştir. Asıl olarak 1992 ve 1994 yılları arasında özelleştirmeye dair yaşanan sorunların ve aksaklıkların giderilmesine ve programın hızlandırılmasına yönelik hükümete özelleştirmede düzenleme yapma yetkisi veren kararname çıkarılmıştır¹⁹⁶ ve Bomonti Bira Fabrikası da özelleştirilme kapsamında kapatılan kuruluşlardan biri olmuştur.

Tekel Cumhuriyet kurulduğundan beri üretimde çok önemli bir paya sahip olmuştur. Ulusal bütünlüğün güçlenmesi adına tütün, üzüm ve anason üreticilerine sağladığı büyük destekle ve çok sayıda işletme arasında işçi ve memur hareketliliğiyle büyük katkılarda bulunmuştur. Farklı etnik kökenlerden ve inançlardan çok sayıda işçinin birlikte çalıştığı işyerleri kurarak ve sendikal örgütlenmenin önünde bir engel oluşturmayarak sınıf bilincinin gelişmesinde büyük görevler üstlenmiştir. Ülke kaynaklarının verimli kullanılmasındaki etkisi ve emperyalist sömürünün kısıtlanması konusunda ülke ekonomisinde ve bağımsızlıkta etkileri olan bir konuma sahip olmuştur.¹⁹⁷ Cumhuriyet yıllarından bu yana emekle, kaynakla, zamanla özveriyle, zanaatla ve birikimle büyüyen böyle bir kamusal zenginliğin birkaç on yıl içinde hızla yok edilmesi yani iktidarların çıkarları doğrultusunda talan edilmesi, artık özel sektörün insafına kalarak iş güvencesi ve sendikal hakları olmadan, emeğinin gerçek değerini alamadan yaşamak zorunda olan işçileri ve onların işsiz çocuklarını yaratmıştır. Bu yüzden Bomonti Bira Fabrikasının kapatılmasına yönelik o yıllarda yürütülen mücadelelerin günümüzde hala aynı mücadeleyi veren emekçiler için başarıya ulaşamamış olsa da yol gösterici olma niteliğine sahip olduğu söylenebilir.

---

¹⁹⁶URL-9 <http://gizlibelge.wordpress.com/2009/12/24/tekel%E2%80%99in-ozellestirilmesi-ulkeye-ihanettir>, 25.03.2010

¹⁹⁷ URL-10, <http://samsun01.blogcu.com/tekelin-ozellestirilmesi-ve-tutun-ureticileri/245198>, 17.02.2010

1994 yılında yaşanan iktisadi krizin üzerine 5 Nisan kararları adıyla bilinen Tansu Çiller döneminde ekonomik tedbirler paketi olarak yayınlanan bu kararlar enflasyon, ekonomik küçülme ve yüksek işsizlik gibi sonuçlara yol açmıştır. İşte alınan kararlardan biri “zarar eden KİT’lerin” özelleştirilmesi yönündedir. Bu özelleştirmelerin yöntemi ise yap-işlet-devret modeli olarak belirlenmiştir. Özellikle günümüzde de sermayenin gözünü kamaştıran kent merkezindeki sermayeye dönüştürülebilecek potansiyeldeki “atıl alanlar” o yıllarda hükümetin özelleştirmek üzere gözlerini kamaştırmıştır. Çünkü bu alanlar eskiden olduğu gibi kentin kenarında değil kent merkezindedir ya da her zaman kent merkezindedir de hiç bu kadar yüksek arsa değerlerine sahip olmamıştır. Burada belirleyici olan özelleştirildiğinde yaratacağı maddi değer ya da belli gruplarının çıkarları olmuştur. Hâlbuki bu üretim alanları aynı zamanda sosyal mekânlardır, iş güvencesidir. Sosyal refah devletinin vazgeçilmez ve hayati kamusal kaynaklarıdır. Bu alanların kent merkezindeki konumlarına yönelik olarak değerlendirildiğinin kanıtı, Tekel bünyesinde Bomonti Bira Fabrikası, Mecidiyeköy Likör Fabrikası, Cibali Tütün Fabrikası ve Üsküdar Yaprak Tütün Deposu ile işe başlanmasıdır.

Tek Gıda-İş’in Marmara ve Trakya Bölge Şubesi’nin yetki alanı içinde yer alan 4 nolu şubeye bağlı Bomonti Bira Fabrikası’nda çalışanlar bir gösteri yaparlar. Bölge Şube Başkanı ve Yönetim Kurulu üyeleri ve Şube Yöneticileri toplantıda yer alır. Marmara ve Trakya Bölge Şube Başkanı Özcan Mete “100 yıllık geçmişiyle öğündüğümüz 3 kuşaktır alın terimizle, canımızla çalışarak ülke ekonomisine katkıda bulunduğumuz fabrikamız 42 dönümlük arazisi ve özel sektörde dahi bulunmayan teknolojisiyle belli bir kesimin iştahını kabartmaktadır. Biz işçiler olarak bu siyasi oyunları bozmak, kararındayız. Kasten zarar ettirilen fabrikamızı kurtarmak ülkemiz ekonomisine daha yıllarca katkıda bulunmak ve ekmeğimize sahip çıkmak üzere üretimimizle, pazarlamayla çalıştırmaya ve devam ettirmeye talibiz. Fabrikamızın kapatılmasına izin vermeyeceğiz.”diyerek bira fabrikası işçilerinin orak görüşünü dile getirmektedir.¹⁹⁸

Bomonti Bira Fabrikası işçileri tarafından kendilerini tehdit eden bu özelleştirme girişimine karşı yürütülen çalışma ve protokollerle 17 kişiden oluşan “Özelleştirmeye

---

¹⁹⁸ Etöz, Z., 2002. Sanduktan Sendikaya: Tek Gıda-İş’in Hikayesi, Tek Gıda-İş Yayını, Ankara, s. 183

Karşı Mücadele Komitesi” kurulmuştur. Fotoğrafta komitelerin eylemlerinden biri görülmektedir.

Şekil 4.56. Sendikasızlaşmaya Ve Özelleştirmeye Karşı Mücadele Veren Bira Ve Likör İşçilerinin Komiteleri

Kaynak: Hasan Kaşıkır Kişisel Arşivi

Yine başka bir mitingden bir fotoğraf yer almaktadır.

Şekil 4.57. Bira Fabrikası İşçilerinin katıldığı bir miting

Kaynak: Hasan Kaşıkır Kişisel Arşivi

Özelleştirmeye karşı eylem planları, nasıl ve neler yapılması gerektiğine dair çalışma programları üretilmiştir.¹⁹⁹ İşçiler arasında ayrışmaya yol açan ideolojik sebepler böyle bir tehdide karşı anlamını yitirmiş, başarıya ulaşmaları ve fabrikalarını kapattırmamaları konusunda inançları farklı kuvvetlerde olsa da mücadele edilmesi herkes için yadsınamaz bir duruma dönüşmüştür. Sonuç olarak hiçbir işçi babasından hatta dedesinden ona miras kalan zanaatını kaybetmek, çocuklarının çalışabileceği bir ekmek kapısını gözden çıkarmak, geleceğinden kuşku duymak ve düzenini ya da alışkanlıklarını bozacak bir şekilde başka bir fabrikaya aktarılmak istememektedir. Üstelik özünde işleyen ve üretebilen bir fabrikanın kapatılmak istenmesi şüphe uyandırmaktadır. Çünkü fabrikaya yönelik yaşanan sıkıntıların üretim ile ilgili değil, dağıtımla ilgili olduğu kanısı yaygındır. İşçi sayısına oranla verimli üretimin yapılamaması eleştirisinin de haklılık payı vardır ki bu mevcut durum gelen iktidarlarca yaratılan kendi çevrelerine karşı himayeci tavırlarından kaynaklanmaktadır. Bu tavır, kamu fabrikalarında çalışan mevcut işçilerin yeterli sayıda olmasına rağmen, bu kadrolara iktidarla ilişkili işgücünün alınmasının sürdürülmesidir.

Özelleştirmeye karşı mücadele komitesine katılmak istemeyenler vardır. Çoğunlukla bu görüşteki işçiler devlete karşı tavır almayı tercih etmeyen ya da bu durumdan hoşnut olmayacak olanlardır. Komitede özelleştirmeye karşı alternatif 19 Mayıs ve 23 Nisan kutlamaları düzenlenmiştir. Onlardan bir örnek fotoğrafta görülmektedir.

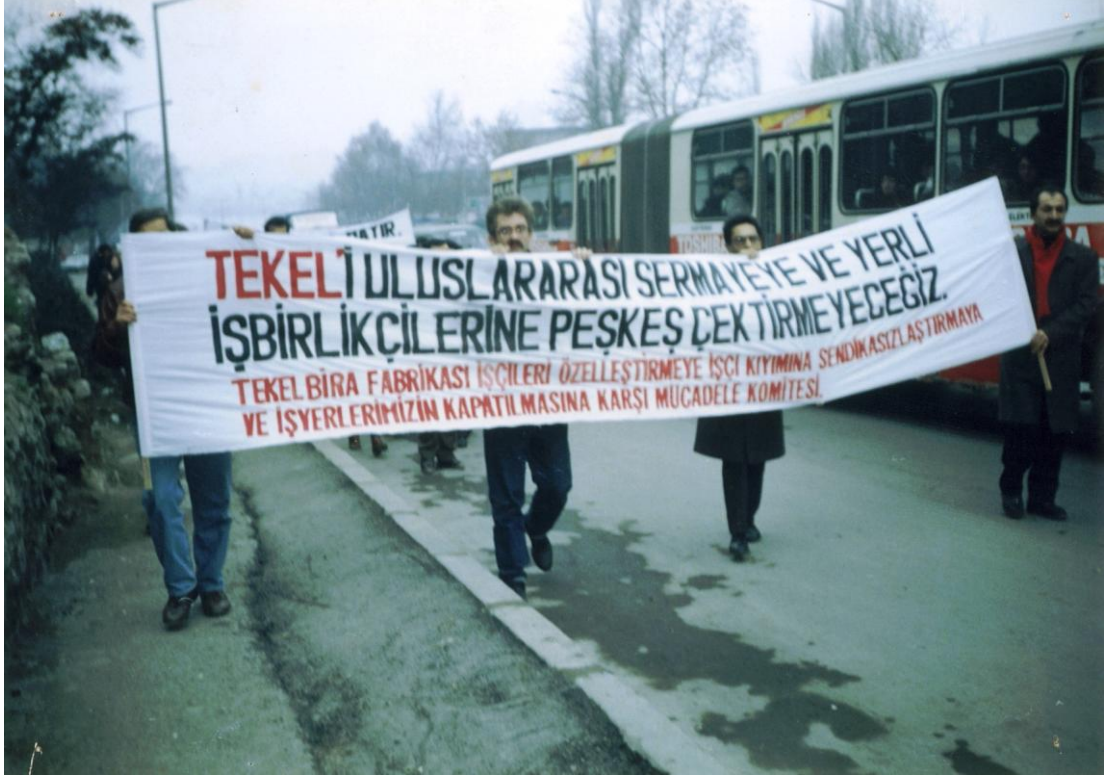
Şekil 4.58. Özelleştirmeye karşı mitinglerden biri

Kaynak: Hasan Kaşıkır Kişisel Arşivi

¹⁹⁹ Kaşıkır, H., 23.05.2009, Sözlü Tarih Görüşmesi, s.27

Bu kutlamalarda polislerin ve basının ilgisi yoğun olmuştur. İşçi ve memurların katılımın yüksek oranda olduğu eylemlerdir. Diğer fabrikalar, esnaflar, mahalleler gezilerek ve özelleştirme konusunda bilgilendirme yapılarak organize olmuşlardır.

Bira fabrikasının kapanmasına karşı mücadelede bulunan işçilerin türlü mücadele yöntemleri geliştirdiklerini göz ardı etmemek gerekir. Mitingde yürüyen işçilerden birkaçı fotoğrafta görülmektedir.

Şekil 4.59. Bomonti Bira Fabrikası'nın Özelleştirilmesine Karşı Miting

Kaynak: Hasan Kaşkırcı Kişisel Arşivi

Özelleştirmeye karşı mücadele komitesi kamuoyunda becerebildikleri kadar yer almanın ötesinde artık Yozgat Bira Fabrikası işçilerinin Bomonti Bira Fabrikası'ndaki makineleri sökmeye geldiklerinde, ciddi boyutta işçiler tarafından bir eylem gerçekleşmiştir.²⁰⁰

Bu eylemi Hasan Kaşkırcı aktarmaktadır:

“Yozgat'tan işçiler geldi fabrikadaki makineleri sökmeye çalışıyorlarmış. Bölge Başkanı'na bize sahip çıkmasını fabrikayı işgal edeceğimizi bildirdik. Sendikacılar 30 kişi ile eylem mi olur dedi. Biz de toplayım diğer fabrikalardan işçi öyle gelin dedik. Komiteyi topladık. Pazartesi sabahı fabrikayı işgal etmeye karar verdik. Basını

²⁰⁰ Kaşkırcı, H., 23.05.2009, Sözlü Tarih Görüşmesi, s.31

çağırdık. Yozgat'tan gelen işçilere siz demişsiniz, biz de işçiyiz. Biz yıllardır bu fabrikada çalışıyoruz. Fabrikamızı kapattırmak istemiyoruz dedik. Onlarda bizimde içimiz kan ağlıyor dediler. Onları müdüre gönderdik. Can güvenliğimiz yok çalışmıyoruz bizi engellediler diyorsunuz dedik. Pankart açtık. Tekel'i yerli sermayeye ve uluslar arası sermayeye peşkeş çektirmeyeceğiz yazıyordu. Kameralarıyla basın geldi. Kapıya çıktık başladık slogan atmaya. Tekel Genel Müdürü buraya gelsin dedik. Bizden önce Cibali'yi özelleştirmişlerdi. Onlar gerçek bir direniş gösteremediler. Tazminatları alan çıktı almayan Diyarbakır, Tokat, Malatya gibi şehirlere gitmek zorunda kaldı. Biz fabrikamızı da sattırmayacağız. İstanbul'dan da gitmeyeceğiz dedik. Tekel Genel Müdür Yardımcısı geldi. Ne istediğimizi sordular. Babalarımızda bu fabrikada çalıştı biz kapatılmasını istemiyoruz dedik. Devlet politikası var bunu tartışmayalım dediler. Biz sizin mağdur taleplerinizi karşılamaya çalışalım dediler. Biz İstanbul'dan gitmek istemiyoruz dedik. Tamam, isteyene tazminatını veririz istemeyene üç likör ya da Paşabahçe'de iş veririz dediler. Karşıya geçtiğimizden servis istemek aklımıza gelmedi. Sonuç olarak orda sözlü protokol yaptık ve fabrikadan çıktık.”

Nurettin Oduncu ise o yıllarda Başbakan Yardımcısı Deniz Baykal'ın kapanma kararı çıkan fabrikaları ziyaretlerinde yaşadığı olayı anlatmıştır:

“İçlerinde bira fabrikası yok. Ben gittim ve neden bira fabrikasına gelmiyorsunuz bira fabrikasında çalışanlar işçi değil mi dedim. Gezi programını yapanları bulamayınca Baykal'a gittim. Bira Fabrikasının özelliklerini çalışan işçi sayısını, makineleri ve üretilen bira miktarını anlattım. Bu fabrika zarar etmezken neden kapatılıyor dedim. Fabrikaya gelmeye ikna ettim ama otobüsten inmeden dinleyeceğini söyledi. Sonra işçiyi fabrikadan dışarı çıkardık. Bomonti'ye gelince ve işçileri görünce Baykal makineleri görmek istedi. Bir buçuk saat fabrikadan çıkamadı. Neticede bu fabrikadan 10000 kişinin ekmek yediğini söyledik. Özel sektörden daha iyi bira ürettiğini söyledik ama 15 gün sonra fabrikanın kapatma kararı yinede alındı.”²⁰¹

Fabrikanın özellikle kapanma süreci içinde, kapatma gerekçesi gevşek çalışma sisteminin zarara yol açması iddia edilmiştir. Fakat devlet politikası olarak özelleştirme kararının alınmasıyla birlikte “asırlık fabrika” söylemi eskimiş ve kullanılamaz durumda olmasıyla bağdaştırılmış ve kamuoyunda böyle yer almıştır. Hâlbuki bu fabrikanın verimli çalışmamasına rağmen ürettiği bira kalitesi, piyasada edindiği yer ve 1986'da yenilenmiş ve özel sektörden de ötede en son teknolojisiyle yaptığı üretim göz ardı edilmiştir. Bunun bilincinde olan işçiler kendi güçleri oranında haklı mücadelelerini sürdürseler de kararlı iktidar, yıllarca biriktirilmiş kamu emeğini yok etmiştir.

---

²⁰¹ Oduncu, N., 06.08.2009, Sözlü Tarih Görüşmesi, s. 11

Sonuç olarak iktidarlarca esnetilmiş ve gevşekleştirilmiş kamu sektörünün verimsiz durumunu çalışanlara yüklemek ve onların bu ortamı yarattıklarını lanse etmek vicdanlı bir yaklaşım değildir. Fabrikanın iç işleyişindeki sosyal sermaye²⁰² açısından ele alındığında, oldukça farklı kazanımlar yarattığı gözden kaçırılmamalıdır.

4.9 BÖLÜM SONUCU

Bomonti Bira Fabrikası Osmanlı son döneminde Bomonti Kardeşler tarafından kurulan bir fabrikadır. Bu fabrikada yıllar içinde farklı deneyimler yaşanmıştır. Sosyal hayatın canlı olduğu, birlikte çalışma kültürünün ötesinde çalışanların günün büyük bir bölümünün birlikte geçirmesi sebebiyle, yaşama kültürünün geliştiği bir ortamdır. Zanaatkarlık kuşaklararası aktarılan bir yetkinliktir. Hemşehrilik ilişkileri her zaman farklı derecelerde öneme sahip olmuştur. Hemşehrilik ilişkileriyle birlikte 1. ve 2. derece akrabalıklarında yaygın olduğu bir çalışma ortamıdır. Kamu fabrikası olması itibarıyla, devletle ilişkisi ve sendikal örgütlenmesi özel sektörde olandan daha yumuşaktır. Çünkü özel sektörde maruz kalınan çalışma şartları ve işini kaybetme korkusu bu fabrikalarda yoktur. Zaten bu tür hayat tehdit eden etkilerin olmaması bu ortamlarda ki ilişkilerin daha sıcak ve gündelik yaşamın daha canlı olmasına yol açmıştır. Bu durum sermayenin kamusal kaynakları tehdidiyle son bulmuştur. Özellikle 1990'lı yıllarda hız kazanan günümüze kadar devam eden özelleştirme politikaları, kamusal fabrikaların özelleştirilmesine ve yıllarca biriktirilmiş olan bir kültürün kaybedilmesine yol açmıştır.

Zanaatkârlığı sanat okullarında öğrenen ya da babası aynı fabrikada çalışmış olduğu için ondan öğrenmiş, sendikal deneyimini İsrail'de ve Almanya'da çeşitli eğitimlere katılarak edinmiş ve farklı ülkelerdeki sendikal birikimlerden faydalanabilmiş, tarihi Bomonti Bira Bahçesi'nde ailesiyle gidip bira içmiş, kalabalıklar halinde jübileler ve özel günler kutlamış, yapı kooperatifine üye olarak barınma hakkını edinmiş, tüketim

---

²⁰²1990'larda Sosyolog j. Coleman tarafından ortaya atılan, daha sonra D. Putnam tarafından popülerleştirilen kavram. Sosyal yapının özelliklerinin ve toplumda bireyler arasındaki ilişkilerin ekonomik Performansı arttırdığını ortaya atar. Bu kavram (literatürde social capital olarak geçer.). Putnam İtalya'daki Emilia-Romagna Bölgesindeki sosyal normların, aktörler arasındaki güven ilişkilerinin ve dayanışma örgütlenmesinin bölgenin zenginleşmesine katkısını ölçerek önemli bir kuramsal katkı sağlamıştır. Son yıllarda özellikle şirketlerin ekonomik performansları ile buldukları mekândaki sosyal örüntü arasındaki ilişkiyi modellemesi açısından ekonomik coğrafyacılar tarafından sık kullanılan bir kavram haline gelmiştir.

kooperatifine üye olarak ucuz, sağlıklı ve sağlam tüketim ürünlerini temin etmiş, fabrikanın kapatılmasına karşı mücadele vermiş işçilerin deneyimleri gelecek nesillere aktarılmalıdır.

SONUÇ

Emek tarihinden kente bakarak, Bomonti semti ve Bomonti Bira Fabrikası'nı örneği üzerine yapılan araştırma sonucunda fabrikanın derin bir üretim bilgisine ve kültürüne sahip olduğu görülmüştür. Bu birikim sadece fabrika sınırları içinde değil, kentin bünyesinde var olmuştur. Çünkü üretimin mekânı olan fabrika ile kentin ilişkisinin gündelik yaşam içinde birbiriyle iç içe geçmiş olduğu görülmektedir.

Bomonti semti aynı zamanda bira fabrikasının yarattığı etkiyle kurulan diğer fabrikaların ve sanayinin varlığına paralel olarak çevresinde kurulmuş olan Kuştepe, Feriköy, Kasımpaşa gibi İstanbul'un eski gecekondur semtlerine komşu olan bir sanayi bölgesidir. Kent içi bir sanayi bölgesi olma niteliğinin yanında tarihi boyunca işgücüne yani gecekondur alanlarına yakın olması avantajlı olmasını sağlamıştır. Bu bakımdan bu bölgede çalışmanın gerçekleştiği fabrikalar ve yaşama mekânı olan gecekondur alanı iç içe olmuştur.

Fabrika işçilerinin kooperatif kurarak inşa ettiği bira işçi evleri, tüketim kooperatifi, sendikal mücadeleleri emek tarihi bakımından önemle incelenmesi gereken örneklerdir ve bu araştırma bu birikimleri su yüzüne çıkarmayı hedeflemiştir. Geçmişte kentte birikime dönüşmesi gereken bu deneyimlerin, tarihsel açıdan ele alındığında fabrikanın semti yarattığı gerçeğini kanıtladığı görülmektedir.

Bomonti Bira İşçi Evleri Kooperatifi, Kuştepe'de 1950 yılında kurulmaya karar verilmiş, 1957 yılında işçilerin yerleşmeye başladığı, barınma gereksinimini karşılama iddiasına sahip, işçilerin fiziksel yaşam mekânlarının işçilerin kendi ihtiyaçları doğrultusunda kurgulandığı bu koşullardan dolayı yaşam standartlarının genellikle benzeştiği bir yaşama alanı olma özgünlüğünde bir kooperatif olmuştur. Ayrıca işçileri gecekondur ve kooperatif arasında tercih yapmaya iten sebepler ilginçtir ve görecelidir. Kimi işçiler için geniş aileye sahip olmanın getirdiği ağır yaşamsal koşullar, kimi işçiler için gecekondunun o yıllarda neredeyse bedelsiz bir mülk edinme biçimi olması dolayısıyla maddi olarak sağladığı kolaylıklar, kimisi

için kooperatifin barınma bakımından güvenli ve yasal bir yöntem olması etkenler arasındadır.

Sendikal mücadelenin aktif olarak yürütüldüğü yıllarda, işçilerin sendika aracılığıyla başka ülkelerde farklı deneyimler yaşayan işçilerle bir araya gelmesi, çalışmanın içeriğini ve sınırlarını birlikte irdeleyerek, yaşadıklarını paylaşmaları ve örnekler üzerinden anlatmaları işçiler için ufuk açıcı olmuştur. Sadece bireysel bir aydınlanma değildir. Az sayıda işçinin katılımına rağmen, kendi çalışma ortamlarında ilişki içinde buldukları diğer işçilerin de çalışmayı verimli yönlendirebilmeleri ve haklarını öğrenebilmeleri konusunda detayların fark edildiği bir etki yatmıştır. Aynı zamanda bu farkındalık sadece fabrika sınırları içinde yaşanmaz çünkü Bomonti Sanayi Bölgesi farklı çalışma ortamlarında bulunan işçilerinde birbirinden haberdar olduğu görülür. Özellikle fabrikanın kapatılmasına karşı düzenlenen mitinglerde, bir hedef çevresinde örgütlenebilme potansiyelleri hissedilmiştir.

Aynı çalışma ortamında çalışan işçilerin mahallelerinde çocuklarını birlikte büyütebilme imkânlarının bulunması ve ailecek ilişkilerinin yakinen sürdürmeleri günümüzde komşusunu tanımayan, kendini yalnız hisseden, sosyal hayatta birbirine yabancılaşmış olan toplumun tam da zıttı olan bir yaşam alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşanan bu değişim, hem çalışma alanlarında hem de yaşam alanlarında hissedilen bir dönüşümdür. Kamu fabrikalarının özelleştirilmesiyle kamusal zenginlikler kaybedilmiştir. Bu kayıp, güvenceli çalışan, insani çalışma koşulları olan, canlı sosyal hayatı olan ve derin sendikal birikimi olan işçi profilini güvencesiz, güvensiz, sendikalaşmaya karşı işverenlerin bulunduğu, insanın maksimum verimi esasına dayalı çalışma ortamlarında çalışmaya mecbur bırakmıştır.

İktidarların, özelleştirme politikalarının meşruiyetini savunmak için kamu fabrikalarının zarar ettiği, verimsiz çalışmış olduğu, asırlık olduğu gerekçeleri toplumu inandırmak için kullanılmıştır. Genellikle özelleştirmenin gerekliliği hususunda ortaya konulan sebepler yetersiz ve yanlış olmuştur. Çünkü kamu fabrikalarının zarar ettiği doğru değildir. Doğru olan şey bir kamu fabrikasının özel sektöre bağlı bir fabrika gibi katı çalışmadığıdır. Yapılan araştırmanın sonucunda görülmüştür ki, Bomonti Bira Fabrikası'nın tam da maksimum verimlilik esaslarıyla işlemediği için bir çalışma mekânından çok yaşam alanına dönüşebilmesi mümkün olabilmektedir. İnsani değerler açısından yüksek olması da aynı sebeptendir. İnsanların bir yandan birbirlerini zor zamanlarında tolere edebilme imkânları varken, diğer

yandan iç işleyişte denetlenmeseler de sahiplenme içgüdüğü yüksek olduğu için işe karşı duydukları sorumluluk gelişmiştir. Bunu özel sektörün yarattığı çalışma ortamında bulmak mümkün değildir. Sonuç olarak günümüzde özellikle vurgulanan verimlilik kavramının tartışmalı bir kavram olduğu söylenebilir.

Verimli bir çalışma ortamında işçilerin seri hareket etmeleri, her an değişime hazır olmaları, sürekli olarak risk almaları, düzenlemelere ve formel prosedürlere giderek daha az bağlı kalmaları istenmektedir.²⁰³ İnsan çalıştığı işi sevmek durumundadır. Bu işvereninde hedeflemesi gereken bir amaçtır çünkü emeğin kapasitesini kullanması bu koşullara bağlıdır. Fakat günümüz çalışma koşullarında bu tür bir yaklaşım söz konusu değildir.

Denetim ve hesaplanabilirlik saplantısı yerine çalışmadaki özerklik, çalışmanın ve hayatın mesleki kültürün ve genel olarak kültürün birliğinin yeniden sağlanması²⁰⁴ oldukça önemlidir. Bu yüzden bu araştırmada bira fabrikasına ve semte dair ortaya konanlar ders alınması gereken deneyimleri ve geleceği yönlendirecek bilgileri içinde barındırmaktadır.

2000li yıllarda Bomonti'ye bakıldığında, bahsedilen emek deneyimlerinin mekânda görünür olmadığı görülmektedir. Bomonti'nin tarihsel olarak gündelik hayat birikimi semtin yeni sahiplerinin bilincinde olmadığı bir gerçektir. Çağın gerektirdiği ölçüde yaşanan değişimin göz ardı edilemediği bu ortamda günün koşulları ve yaşam kalitesi geçmişle kıyaslandığında, ortaya hem insani değer bakımından hem de sosyo-ekonomik bağlamda gündelik yaşamın insana sundukları bakımından farkın kesinleştiği sonucu doğmaktadır.

Bomonti'de bir arada yaşama kültürünün sermaye altında ezilmesiyle birlikte semt sakinlerinin yer değiştireceği öngörüsünü yapmak kaçınılmazdır. İçinde bulunduğumuz çağın yarattığı kaçınılmaz değişime rağmen, kentin geçmiş sakinlerinin kültürlerinin korunması, gelecek nesillere aktarılabilmesi ve emek deneyimlerinin yansıtılabilmesi kültürel bellek açısından da vazgeçilmezdir.

---

²⁰³ Sennett R., 2008. Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerine Etkileri, İng. çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, 3.baskı, s. 9

²⁰⁴ Gorz, A., 2007. İktisadi Aklın Eleştirisi, Ayrıntı Yayınları, 2.baskı, s.103

KAYNAKÇA

- Alkan, A.**, Şubat 1998. Türkiye’de 1980’den Sonra Dar Gelirliilerin Konut Sorunu Ve Konut Kooperatifleri, Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği Yayını, Ankara.
- Alkan, C.**, Haziran 2003. Sanayinin Yer Seçimi “Bomonti Sanayi Bölgesi ve Mekansal Dönüşümü”, Lisans Bitirme Ödevi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.
- Akalin, İ.**, 2000. GÜdümlü İşçi Hareketi: Sendikaların Mahzun Öyküsü, Gelenek Yayınevi, İstanbul.
- Aslan, Ş.**, 2008. 1 Mayıs Mahallesi 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler Ve Kent, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Aydın, Z. Ve Çelik, A.**, Eylül 2005. İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Sınıf Hareketinde Arayışlar Deneyimler, Beykoz’dan Eskişehir’e: Paşabahçe Deneyimi Üstüne Gözlemler-Notlar, 1. Sınıf Çalışmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Berber, Ö.**, Eylül 2005. İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Sınıf Hareketinde Arayışlar Deneyimler, Sınıf Bilinci ve Sınıf Kültürü: Eti Alüminyum Fabrikası Örneği, 1. Sınıf Çalışmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Berberyan, A.**, Aralık 2000. Andıkça Geçen Günleri, Ayhan Matbacılık, İstanbul.
- Bozdoğan, S.**, Temmuz 2008. Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür, Metis Yayınları, 2. Baskı.
- Braverman, H.**, Ekim 2008. Emek ve Tekelci Sermaye Yirminci Yüzyılda Çalışmanın Değersizleştirilmesi, çev. Çiğdem Çıdamlı, Khalkedon Yayınları, İstanbul.
- Çavdar T.**, 2005. Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Kesitler, Nazım Kitaplığı, 1. Baskı, İstanbul.

- Çelik, A.**, 2009. Vesayetten Siyasete Türkiye’de Sendikacılık: Parti-Devlet İlişkileri (1946-1967), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Daysal M.**, 2002. Türk İşçi Hareketi İçinde Gıda-İçki-Tütün Sanayinde Çalışan İşçilerin Örgütlenme Süreci Tek Gıda-İş Tarihi 50 Yıllık Yaşamından Kesitler-Anılar, İstanbul, s.19
- Devellioğlu, F.**, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat.
- Doğan, A.E.**, 2006. Mekan Üretimi ve Gündelik Hayatın Birikim Ve Emek Süreçleriyle İlişkisine Kayseri’den Bakmak, v s.91-122, Praksis Sosyal Bilimler Dergisi, Ankara.
- Doğan, G.**, 2008. Türkiye’de Örgütlü Emek Tarihi Üzerine, Toplumsal Hareketler Tarih Teori ve Deneyim, Der. Çetinkaya, D., İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Doğru, Ş.**, 1938. Bomonti Bira Fabrikası, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü, İstanbul.
- Duben, A., Behar, C.**, 1998. İstanbul Haneleri, İletişim Yayınları, 2. Baskı.
- Eren, E.**, Aralık 2005. Bira İmalathanelerinden Bira Fabrikalarına Bomonti ve Olimpos, Toplumsal Tarih Dergisi, 144
- Eren, E.**, 2005. Geçmişten Günümüze Anadolu’da Bira, Tarih Vakfı.
- Ergene, T.**, Nisan 1950, İktisadi Uyanış, Tekel İdaresi Bomonti Bira Fabrikası, sayı 15
- Etöz, Z.**, 2002. Sanduktan Sendikaya: Tek Gıda-İş’in Hikayesi, Tek Gıda-İş Yayını, Ankara.
- Faroqhi, S.** 1992. In Search of Ottoman History, Berktaç H. And Faroqhi S.(der.) New Approaches to State And Peasant İn Ottoman History London: Frank Cass and Company Ltd.
- Fişek, K.**, 1969. Türkiye’de Devlet-İşçi İlişkileri Açısından Devlete Karşı Grevlerin Kritik Tahlili, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, No: 274
- Gece Postası Gazetesi**, 9 Mayıs 1947, sayı: 2900

- Gorz, A.**, 2007. İktisadi Aklın Eleştirisi, Ayrıntı Yayınları, 2.baskı
- Gough, J.**, 2006. Değişen Sınıf İlişkileri, Değişen Ölçek: Ölçek Politikalarında Değişiklik Ve Çelişki, Marksizm ve Ölçek Sorunu, s.105, Praksis Sosyal Bilimler Dergisi, Ankara.
- Güzel, M. Ş.**, Aralık 1992. İkinci Dünya Savaşı'nda İşçiler ve Sermaye, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, 150.
- Güzel, M.Ş.**,1996. Türkiye'de İşçi Hareketi (1908-1984), Kana Yayınları, İstanbul.
- Hazar, N.**, 1970. Kooperatifçilik Tarihi, Tarım Kredi Kooperatifleri Yardımlaşma Birliği Yayınları, No:1, Ankara.
- İstanbul Ansiklopedisi**, Şişli İlçesi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları,
- Kazgan, G.**, Ocak 2002, İstanbul Dergisi Mahalle Sayısı, İstanbul'un Kuştepe Mahallesi "Mahalle"nin Farklı Anlamları Çerçevesinde Bir İrdeleme Ve Karşılaştırma, İstanbul
- Keleş, R.**, 1990. Devlet ve Kooperatif İlişkileri Üzerine, Kent Kooperatifçiliği, sayı:1
- Keyder, Ç.**, 2007. Geniş Halk Yığınlarının Durumu, Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950, Quataert D. ve Zürcher E.J, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Keyder, Ç.**, Kasım 2000. İstanbul Küresel İle Yerel Arasında, Metis Yayınları, 1. Baskı.
- Kılıç, D.**, 2008. Mekânsal ve Toplumsal Değişme Bomonti Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Koçak, M.H.**, 2008. Çalışma ve Toplum, 50'lerin İşçi Sınıfının Oluşumunun Kritik Bir Uğrağı Olarak Yeniden Okumak, sayı:3
- Koçak, M.H.**, 2009. Paşabahçe Semtinde İşçi Sınıfının Oluşumu Cam İşçi Hareketinin Gelişimi Ve Yönelimleri, Marmara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Koçak, M. H.**, 2009. Türkiye İşçi Hareketi Tarihini Yeniden Yazmak, Tarih Sınıflar Ve Kent, Der. Şen, B., Doğan, A.E., Dipnot Yayınları, 1.baskı, Ankara, s.47

- Koraltürk, M.**, 1999. Türkiye’de Ticaret ve Sanayi Odalarının Tarihsel Gelişimi, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kurtoğlu, A.**, Şubat 2005. Mekansal Bir Olgu Olarak Hemşehrilik Ve Bir Hemşehrilik Mekanı Olarak Dernekler, <http://pejts.revues.org/index375.html>, 18.03.2010
- Lefebvre, H.**, 1991. Critique Of Everyday Life, çev. J. Moore, London: Verso.
- Lefebvre, H.**, 1991. The Production of Space, Oxford: Blacwell Publishers çev. D. Nicholson-Smith.
- Makal, A.**, 2007. Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Makal, A.**, 1999. Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946, İmge Yayınları, Ankara.
- Meda, D.**, 2004. Emek Kaybolma Yolunda Bir Değer Mi?, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mıntzuri, H.**, Eylül 2002. İstanbul Anıları 1897-1940, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Nacar, C.**, 2006. Ekmeğin Yokluğunu Bilirim, Kıtlığı Gördüm: İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Kentsel Alanlarda Emekçiler, Gündelik Hayat ve Emek Süreçleri, s.195-218, Praksis Sosyal Bilimler Dergisi, Ankara.
- Ortaylı, İ.**, Şubat 2009, İstanbul’dan Sayfalar, Turkuaz Kitap, İstanbul.
- Osmay, S.**, 1998. 1923’ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü, 75 Yılda Değişen Kent ve Uygarlık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Önder, M.**, Ocak 1947. Çalışma Dergisi, İşçi Ve Spor, sayı:14
- Özgüç, N.**, 1998. Kadınların Coğrafyası, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Özkal, S.A.**, Ekim 2009. Saklı Bahçeler Bir Şişli Esintisi, Heyamola Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

- Quataert D. ve Zürcher E.J.**, 2007. Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine işçiler 1839-1950, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Sennett R.**, 2008. Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerine Etkileri, İng. çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, 3.baskı, İstanbul.
- Sennett, R.**, 2009. Zanaatkar, Ayrıntı Yayınları, İng. çev: Malih Pakdemir, 1.baskı, İstanbul.
- Şen, B.**, 2010. Kentsel Dönüşüm ve Kaybetmeden Mücadele Etme Arayışı, Gülsuyu-Gülensu ve Başbüyük Deneyimleri, Tarih Sınıflar ve Kent, Der. Şen, B., Doğan, A.E., Dipnot Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- Şengül, T.**, Şubat 2001. Kentsel Çelişki Ve Siyaset, Demokrasi Kitaplığı, 1. Baskı.
- Tamer, Ü.**, 24.06.2006. Sabah Gazetesi, Ah Güzel İstanbul'la Bir Tanışma Olanağı.
- Tankut, G.**, 1990. Bir Başkent'in İmarı, Mimarlık Fakültesi Yayınları, ODTÜ, Ankara.
- Tekel Aylık Haber Bülteni**, Ocak 1977. Sayı 51
- Tekeli, E.**, Kasım 1945. Çalışma Dergisi, Ucuz Mesken Meselesi, 2. Sayı
- Thompson, P.**, Ekim 1999. Geçmişin Sesi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Thompson, E.P.**, 2006. İngiliz İşçi Sınıfı'nın Oluşumu, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, Birikim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Tümertekin, E.**, 1968. Türkiye'de İç Göçler, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, s.34
- Tümertekin E.**, 1997. İstanbul İnsan ve Mekân, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Türk-İş**, 1976. ...Ve Kalbimizde Demirsoy Vardır, Ayyıldız Matbaası A.Ş., Ankara, s.4
- URL-1**, [HTTP://WWW.SESLISOZLUK.COM/?WORD=PATERNALISM](http://www.sesliSOZLUK.COM/?WORD=PATERNALISM), 12.02.2010
- URL-2**, http://web.sakarya.edu.tr/~mhayir/Suburban_Istanbul.pdf, 14.02.2010
- URL-3**, 03.05.2010. <http://www.icholding.com.tr/>, İbrahim Çeçen Yatırım Holding A.Ş.
- URL-4**, <http://old.mo.org.tr/gzt/radikal/20060918-2.doc>, Radikal Gazetesi, 19.08.2006

- URL-5,** <http://old.mo.org.tr/gzt/hurriyet/20080704-1.doc>, Hürriyet Gazetesi, 04.07.2008
- URL-6,** Şenol, S., www.ekoayrinti.com; <http://www.tumgazeteler.com/?a=5850751>, 03.05.2010
- URL-7,** <http://www.bugday.org/article.php?ID=1372>, Buğday Derneği, 21.04.2010.
- URL-8,** www.beer.de/b-011e.html, 24.03.2010
- URL-9** <http://gizlibelge.wordpress.com/2009/12/24/tekel%E2%80%99in-ozellestirilmesi-ulkeye-ihanettir>, 25.03.2010
- URL-10,** <http://samsun01.blogcu.com/tekelin-ozellestirilmesi-ve-tutun-ureticileri/245198>, 17.02.2010
- Uslu, A.,** 2006. Lukacs'ın Ontolojisinde Emek ve Gündelik Yaşam, Gündelik Hayat ve Emek Süreçleri, s.49-64, Praksis Sosyal Bilimler Dergisi, Ankara.
- Yentürk, B.,** Nisan 2003, Ne Lazım Tatavla'da Bakkal Dükkanı, Geyik Yayınları, 2. Baskı, s. 156
- Yerasimos, S.,** Ocak 2007. Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye II. Tanzimat'tan I. Dünya Savaşına, Belge Yayınları, 8.baskı, İstanbul.
- Yıldırımaz, S.,** Kente Yönelen Köylüler: Kırsal Yapının Dönüşümü, Göç ve Gecekondu, Tarih Sınıflar ve Kent, Der. Şen, B., ve Doğan, A.E., Dipnot Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- Zweig, S.,** 2000. Dünün Dünyası Bir Avrupalının Anıları, Can Yayınları, 3. Basım, İstanbul.

SÖZLÜ TARİH GÖRÜŞMELERİ VE KİŞİSEL GÖRÜŞMELER

Fermanoğlu, L., 28.02.2010. Kişisel Görüşme.

Gürel, S., 22 Ekim 2009. Kişisel Görüşme.

Ilgaz, S., 02.01.2009. Sözlü Tarih Görüşmesi.

Ilgaz, Z., 28.03.2009. Sözlü Tarih Görüşmesi.

Kaşkır, H., 23.05.2009. Sözlü Tarih Görüşmesi.

Lacandes, B., 17.02.2010, Kişisel Görüşme.

Oduncu, N., 06.08.2009. Sözlü Tarih Görüşmesi.

Tanyeri, N., 16.05.2009, Sözlü Tarih Görüşmesi.

Tunabağ, A., 01.08.2009. Sözlü Tarih Görüşmesi.

ÖZGEÇMİŞ

EDA YİĞİT

Adres: Duatepe Mah. Bozkurt Cad. Neşe Apt. 72/2
Kurtuluş/ İstanbul

E-mail: edaa_yigit@hotmail.com Tel: 0555 368 24 26

KİŞİSEL BİLGİLER

Uyruğu: T.C

Doğum Yeri: Ankara

Doğum Tarihi: 13.10.1984

Cinsiyeti: Kadın

Medeni Durumu: Bekâr

EĞİTİM BİLGİLERİ

İlkokul: Plevne İlköğretim Okulu - Ankara 1990-1995

Ortaokul: Ahmet Andiçen İlköğretim Okulu - Ankara 1995-1998

Lise: Süleyman Demirel Anadolu Lisesi - Ankara 1998-2002

Lisans: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Şehir Ve Bölge Planlama - İstanbul 2002-2007

Lisans Çalışma Alanları: 2002-2003 Planlama Atölyesi 1 – Galata; 2003-2004 Planlama Atölyesi 2,3 – Sapanca; 2004-2005 Planlama Atölyesi 3,4– Bergama; 2005-2006 Planlama Atölyesi 5,6–İstanbul-Çekmeköy

Yüksek Lisans: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Kentsel Planlama - İstanbul 2008

Yüksek Lisans Çalışma Alanları: İstanbul Geneli ve Boğaziçi, Bomonti semti ve Bomonti Bira Fabrikası

Atölye: Osmanlı Bankası Müzesi ve Sabancı Üniversitesi İşbirliği İle Sözlü Tarih Eğitimi (<http://myweb.sabanciuniv.edu/sozlutarikh/osmanli-bankasi-muzesinde-sozlu-tarih/projeler/>)

LİSAN

Türkçe : (anadil)

İngilizce : (orta seviye)

İspanyolca : (başlangıç seviyesi)

WORKSHOP

• Haliç Workshop, MSGSÜ, 2003

• Galata Workshop, MSGSÜ, 2002

• EWSEMS (Eastern And Western Southern European Market Squares), Universitat Politècnica de Catalunya, Barselona, Ocak 2005

• Rehabilitation Projects in the Bisagno Valley Workshop, Università degli Studi di Genova, Cenova, Mart 2006

- East Meets West in İstanbul Art Corridor, Karaköy-Dolmabahçe, MSGSÜ, Nisan 2005

ÖDÜL

2004, 28. Dünya Şehircilik Günü Şehircilik Kolokiyumu, Makale Yarışması 2.lik ödülü

İŞ TECRÜBESİ

- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü – 2003 yılı Yapısal İş İstatistikleri Formu Uygulaması - Eğitim ve 60 iş günü arazi çalışması, 11.12.2004
- Doktora Tezi (Dönüşüm yaşanan tarihi alanlarda konut fiyatlarını etkileyen faktörlerin analizi: Beyoğlu örneği, Evren Özus) için Beyoğlu bölgesinde gayrimenkul fiyatlarını etkileyen etmenler konusunda emlakçılar ile anket çalışması – 60 gün
- MSGSÜ Okul Kütüphanesi görevlisi
- Taraklı Belediyesi; ARASTA Şehircilik Ve Mimarlık Ekibi ile Sakarya/Taraklı Hisar Önü Alan Araştırması ve Rekreasyon Alanları Projesi, Ocak 2007
- Selçuk Belediyesi; ARASTA Şehircilik Ve Mimarlık Ekibi ile İzmir/Selçuk Merkez Meydanı Çalışması ve Kent Belleği Müzesi Araştırması, Temmuz 2007
- Akçay Belediyesi; ARASTA Şehircilik Ve Mimarlık Ekibi ile Balıkesir/Akçay Sahil Düzenleme Projesi, Ağustos 2007
- Üsküdar Belediyesi – Altunizade arazi kullanım alan araştırması, Altunizade 1/5000 ve 1/1000 imar planı çalışması
- ARASTA Şehircilik Ve Mimarlık Ekibi; Bursa/Cumalıkızık, “3. Binyılda Yaşayan Osmanlı Köyü Cumalıkızık Fikir Projesi Yarışması” katılımı
- Adalar Müzesi – Sözlü Tarih Görüşmelerinin Yapılması, Mart 2010’dan bu yana

STAJ

- Ankara/Keçiören Belediyesi İmar İşleri - 30 iş günü staj, Ağustos 2003
- İzmir/Birgi Yaz Okulu 17 işgünü, Ağustos 2005
- Kentsel Dönüşüm Grubu - 30 iş günü, Temmuz 2005
- Muğla Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu– Gökova Körfezi’nde Tarihi Mekânların Algılatma ve Gezi Güzergâhi Projesi, 30 iş günü
- Muğla/Gökova Belediyesi ve Muğla Koruma Kurulu Akyaka’da Nail Çakırhan mimarisinin tescillenme çalışması -30 iş günü, Temmuz 2006
- Muğla/Bodrum-Bitez arazi tespiti ile imar planına uygunluk çalışması için, Ağustos 2006

MAKALE

- Değişen Kent ve Anladıklarımız, Dünya Şehircilik Kolokiyumu, Nisan 2004, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara
- Eminönü- Karaköy-Sirkeci Meydanı çalışması, “Üç Tarihi Mekân Sonsuz Zaman”, İstanbul Dergisi, Ekim 2004
- Taşra Ütopyası, Genç Ütopistler Kitabı, Ütopya Okuma Grubu, Ocak 2007
- Karaköy- Eminönü- Karaköy-Sirkeci Meydanlarının İncelenmesi, TRT 2 Kent ve Kültür Televizyon programı, Ekim 2004
- Taksi, TRT 2 Kent ve Kültür Televizyon Programı (yayınlanmadı)
- Şehirde Bir Bisiklet Yolculuğu, Sağlık ve Çevre Kültürü Dergisi Bisiklet Özel Sayısı, Aralık 2008

- Bir Zamanların Kudretli Kayı Boyu, Artık Ankara'nın Hayalet Köyü Yeni Kayı, Boo dergi, s.52-55, 39.sayısı, Mart 2009
- Diyarbakır: Surları, küçeleri (sokak), katsalları(çeşme), bahçeleri, bağları bitmez sur içi masalları, Boo dergi, s.43-49, 40.sayısı, Nisan 2009
- Urfa, Boo dergi, 42.sayı. Haziran 2009

PANEL-SEMİNER

- Tarlabası'nda bir kimlik okuma denemesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2005 Ulusal Şehirci Öğrenci Buluşması, 10 Mart 2005, İstanbul
- Kırsal Alan Planlama Semineri - Bir Zamanların Kudretli Kayı Boyu, Artık Ankara'nın Hayalet Köyü Yeni Kayı
- Sözlü Tarih nedir ve nasıl yapılır? – Marmara Üniversitesi, Avrupa Birliği Enstitüsü, AB Siyaseti ve Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora seminer dersi

GEZİLER

- İspanya (San Cugat, Barselona), İtalya (Cenova, Floransa, Venedik, Portofino, Roma, Siena) Beypazarı, Safranbolu, Karabük, Amasra, Sapanca, Bergama, Gökova, Taraklı, Selçuk, Kayseri, Akçay, Cumalıkızık, Ayaş, Kaş, Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin, Adıyaman, Gaziantep, Hasankeyf

SOSYAL AKTİVİTELER

- STK'larda gönüllü görevler- yaşlılara okuma yazma kursu, Sincan Toplum Merkezi, 2001
- Ateşböceği, Çocuklara Resim Ve Bilgisayar Kursu Eğitimi, Sincan, 2001
- İlköğretim Öğrencilerine Matematik Dersi, 2001
- Yaprak Özel Eğitim Merkezi (Ankara)-Otistik, Şizofren Ve Özel Eğitime İhtiyacı Olan Çocuklar ile Atölye Çalışması, 2001(9 ay)
- MSGSÜ Tiyatro Kulübü, 2003
- Badminton, 2000 -2003
- MSGSÜ Öğrenci Temsilciliği, 2004

BİLGİSAYAR PROGRAMLARI

Word, Excel, Power Point, Internet, Netcad (iyi derece), Autocad (iyi derece), Adobe Photoshop (iyi derece), Sketch up (iyi derece)

REFERANS; Prof. Dr. Sümer Gürel